

Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming

Et fedreperspektiv

Elisabeth Grobøl Østmoen

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2019

Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming – Et fedreperspektiv

© Elisabeth Grobøl Østmoen

2019

Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv.

Forfatter: Elisabeth Grobøl Østmoen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representeren, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Jeg ønsket i dette prosjektet å undersøke fedres perspektiver på vennskapets betydning for livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Ved å belyse fedrenes opplevelser og erfaringer ønsket jeg å få en større forståelse rundt vennskapets betydning for livskvalitet for deres barn. Det er lite tilgjengelig forskning som rapporterer utelukkende fra et fedreperspektiv, når det gjelder barn og unge med utviklingshemming. Målet med prosjektet er å bidra til mer kunnskap på området, og resultatene kan være viktige for fagfolk som spesialpedagoger, lærere og ansatte i Pedagogisk Psykologisk Tjeneste. Jeg valgte følgende problemstilling: *Basert på fedrenes perspektiv: Hvilken betydning har vennskap for livskvalitet hos ungdom med lett grad av utviklingshemming?*

Lett utviklingshemming defineres i dette prosjektet ut ifra WHO sin diagnosemanual ICD-10. For å besvare problemstillingen har jeg valgt kvalitativ metode og intervju. Målgruppen for prosjektet var fedre til ungdommer med lett utviklingshemming i ungdomsskole og videregående skole. Intervjuene hadde som mål å belyse hvordan fedrene vurderer vennskapets betydning for deres barns livskvalitet. Tre fedre var informanter i dette prosjektet. Jeg ønsket å få frem karakteristikker ved deres barns vennskap, hva slags rolle de hadde når det gjaldt tilrettelegging og støtte, og hvilke faktorer ved vennskap som hadde betydning for deres barns livskvalitet, nå og i fremtiden. Jeg ønsket også å få frem viktige komponenter for barnas livskvalitet.

Resultatene presenteres, analyseres og diskuteres i lys av teori jeg har gjort rede for. For å analysere datamaterialet har jeg valgt å bruke en kombinasjon av en deduktiv og en mer datadrevet (induktiv) tilnærming. En tematisk strukturanalyse er brukt for å komme frem til temaene. Ved presentasjon av analysen har jeg brukt tre fortolkningskontekster. Disse er selvforståelse, kritisk forståelse basert på sunn fornuft og teoretisk forståelse.

Resultatene fra dette prosjektet peker på at vennskap er viktig for livskvaliteten til fedrenes ungdommer, nå og i fremtiden. Vennskap ser ut til å gi ungdommene glede, trygghet og sikkerhet. Likestilthet i vennskapene, samt at ungdommene finner noen på samme stadium eller nivå som seg selv ser ut til å ha betydning for at vennskap skal kunne etableres og vare over tid. Et sosialt nettverk og ha sosiale kontakter, ble av fedrene sett på som viktig for livskvaliteten til barna. Å bli respektert for den de er så ut til å være en viktig faktor ved vennskap for barnas livskvalitet. At barna hadde venner betydde alt for fedrene, og det at

barna hadde venner så ut til å også kunne ha innvirkning på fars egen livskvalitet. Fedrene opplevde at far og mor hadde forskjellige roller i forhold til tilrettelegging og praktisering av omsorg.

Resultatene ser ut til å tyde på at støtte, tilrettelegging og styring fra fedrenes side var viktig for at vennskap skulle etableres og vedlikeholdes. Fedrene hadde en bekymring for fremtiden til barna sine da det gjaldt å bli kjent med nye mennesker, og etablere nye vennskap. Videre så det også ut til at fedrene selv mente de hadde en viktig rolle for at deres barn skulle inngå nye vennskap, samt holde på venner også i fremtiden. Rettledning og veiledning fra fedrene var viktig for at ungdommene skulle ha et sosialt nettverk i fremtiden. Konklusjonen er at vennskap så ut til å ha betydning for livskvaliteten til ungdommer med lett utviklingshemming, sett ut ifra fedrenes perspektiv.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har kommet til sin ende. Det har vært en svært spennende, utviklende og lærerik prosess for meg. Flere fortjener en takk for sin støtte underveis i dette prosjektet.

Først en ekstra stor takk til min veileder, Hanne Marie Høybråten Sigstad. Din faglige tyngde, dine motiverende ord, og interessen du viste - har motivert meg til å jobbe strukturert og målrettet med dette prosjektet.

Takk til mine tre informanter for at dere delte av deres opplevelser, dere har lært meg veldig mye. Takk også til PPT som bidro til å formidle informasjon om prosjektet videre til informantene.

Jon, Jonas og Lina Marie, tusen takk. For at dere har støttet meg hele veien, fra valget om å starte på masterstudiet - til denne avsluttende oppgaven. Det har vært et spennende halvår, og dere har alle tre vært interesserte og engasjerte i arbeidet mitt. Takk også for gode klemmer og oppmuntring når jeg trengte det mest.

Oslo, våren 2019

Elisabeth Grobøl Østmoen

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Bakgrunn for valg av tema	1
1.2	Formål og problemstilling	1
1.3	Temaets aktualitet.....	2
1.4	Begrepsavklaring	3
1.4.1	Utviklingshemming.....	3
1.4.2	Lett utviklingshemming definert ut ifra ICD-10	4
1.4.3	Ungdommer med utviklingshemming.....	5
1.5	Oppgavens struktur.....	6
2	Teoretisk forankring	7
2.1	Vennskap som fenomen.....	7
2.1.1	Definisjon av vennskap	7
2.1.2	Vennskap hos ungdommer med utviklingshemming	9
2.1.3	Ungdommer med utviklingshemming sine egne definisjoner på vennskap.....	11
2.2	Livskvalitet	12
2.2.1	Livskvalitet som et flerdimensjonalt begrep	12
2.2.2	Livskvalitet som psykisk velvære	15
2.2.3	Livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming	16
2.2.4	Vennskap og livskvalitet	18
2.2.5	Vennskapets betydning for livskvalitet ut ifra mødres perspektiv	18
2.3	Foreldrerollen	19
2.3.1	Foreldres omsorgspraksis og betydningen for ungdommers vennskap	19
2.3.2	Forskjeller mellom far og mor i foreldrerollen	20
2.3.3	Fedre til ungdommer med utviklingshemming	22
3	Metode.....	24
3.1	Metodetilnærming og vitenskapsteoretisk utgangspunkt	24
3.1.1	Kvalitativ metode	24
3.1.2	Semistrukturert intervju.....	25
3.1.3	Vitenskapsteoretisk forankring	26
3.1.4	Forskerens rolle og førforståelse	26
3.2	Planlegging av prosjektet.....	28

3.2.1	Tillatelser.....	28
3.2.2	Datahåndtering	28
3.2.3	Utarbeiding av intervjuguide.....	28
3.2.4	Testintervju.....	31
3.2.5	Planlagt utvalg.....	31
3.2.6	Endelig utvalg	32
3.3	Gjennomføring av undersøkelsen	32
3.3.1	Intervjusituasjonen med fedrene	33
3.4	Etterarbeid	33
3.4.1	Transkribering	33
3.4.2	Metode for analysen	34
3.5	Undersøkelsens kvalitet.....	36
3.5.1	Etiske refleksjoner.....	36
3.5.2	Reliabilitet	37
3.5.3	Validitet.....	39
3.5.4	Generalisering	41
4	Analyse og diskusjon	42
4.1	Karakteristikk ved vennskap	43
4.1.1	Glede	43
4.1.2	Likestilthet.....	45
4.1.3	Sikkerhet og hjelp.....	49
4.2	Fars rolle.....	52
4.2.1	Støtte.....	52
4.2.2	Styring	54
4.2.3	Forskjeller mellom far og mor	56
4.3	Vennskapets betydning for livskvalitet	59
4.3.1	Barnas livskvalitet nå	59
4.3.2	Barnas livskvalitet fremover	62
4.3.3	Betydningen av barnas vennskap for fars egen livskvalitet	65
4.4	Oppsummering	67
4.5	Metodiske begrensninger.....	67
4.5.1	Planlegging av prosjektet	67
4.5.2	Gjennomføring av undersøkelsen.....	68

5	Konklusjon	70
	Litteraturliste	73
	Vedlegg 1: NSD-godkjenning	80
	Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring	82
	Vedlegg 3: Informasjonsskriv PPT	85
	Vedlegg 4: Intervjuguide.....	87
	Vedlegg 5: Signert Datahåndteringsprosedyre.....	94
	Vedlegg 6: Identifikasjon av data.....	95
	Tabell 1. Eksempel på tematisk strukturanalyse	36

1 Introduksjon

Denne masteroppgaven tar for seg fedres perspektiv på vennskapets betydning for livskvalitet hos ungdommer med lett grad av utviklingshemming. Jeg vil først gjøre rede for bakgrunnen for valg av tema, før jeg tar for meg formål og problemstilling. Deretter vil jeg gjøre rede for temaets aktualitet, samt begrepene utviklingshemming, lett utviklingshemming definert ut ifra ICD-10 og ungdommer med lett utviklingshemming. Avslutningsvis vil jeg presentere oppgavens videre struktur.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Vennskapets betydning for livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming er fokuset for dette prosjektet, sett ut ifra fedrenes perspektiv. Etter å ha lest Sigstad (2016) sin forskningsstudie forrige studieår ble jeg nysgjerrig på temaområdene vennskap og livskvalitet. Sigstad (2016) sin studie tok utgangspunkt i mødres vurderinger av vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Jeg ønsket å finne ut mer om hva fedrene tenker om vennskap og livskvalitet for sine ungdommer, og løfte frem fedrenes stemme og opplevelser.

1.2 Formål og problemstilling

Formålet med dette prosjektet er å sette fokus på fedrenes perspektiver på vennskap og hvordan disse påvirker livskvaliteten hos deres ungdommer. Målet er å bidra til mer kunnskap på dette området. Resultatene fra dette prosjektet kan være viktig for fagfolk som spesialpedagoger, lærere og ansatte i Pedagogisk Psykologisk Tjeneste. Å løfte frem fedrenes perspektiver kan være viktig for å sette fokus på hvordan fagfolk kan legge best mulig til rette for vennskap i skole, fritidsaktiviteter og foreldresamarbeid. For å undersøke dette har jeg formulert følgende problemstilling:

Basert på fedrenes perspektiv: Hvilken betydning har vennskap for livskvalitet hos ungdom med lett grad av utviklingshemming?

For å besvare denne problemstillingen er det formulert følgende forskningsspørsmål for prosjektet:

- Hvordan beskriver fedre sine barns vennskap?
- Hvilke faktorer ved vennskap har betydning for deres barns livskvalitet?
- Hva er viktige komponenter for god livskvalitet for deres ungdommer?

1.3 Temaets aktualitet

Tidligere forskning på vennskap hos ungdommer med utviklingshemming viser at de ofte har utfordringer med å finne og holde på venner. Det ser også ut til at ungdommer med utviklingshemming har vennskap som er mindre preget av nærhet og varme enn jevnaldrende med typisk utvikling. Det synes også å være mindre positiv gjensidighet i disse vennskapene (Tipton, Christensen & Blacher, 2013). På grunn av en mangel på kognitive ferdigheter samt utfordringer med kommunikasjon kan vennskap med andre være vanskeligere å inngå (Matheson, Olsen & Weisner, 2007). Et mindre omfang av venner hos ungdommer med utviklingshemming kan føre til at de blir ensomme (Jobling, Moni & Noland, 2000).

Når det gjelder tidligere forskning på vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming har Sigstad (2016) intervjuet seks mødre. Denne studien viser at mødre sammenlignet sine barn med jevnaldrende uten utviklingshemming for å undersøke i hvilken grad deres barns forhold fungerte optimalt. Studien viser at sosial støtte og en bedre forståelse av vennskap er viktige forhold for å kunne etablere vennskap. En utvikling av uavhengighet og en følelse av tilhørighet med andre var faktorer som ble rapportert å være viktig for å bestemme utfallet av livskvaliteten for deres ungdommer. Vennskap ble vurdert til å være veldig viktig for ungdommenes livskvalitet på lang sikt. Et velfungerende og varig vennskap for denne gruppen syntes å kreve en større innsats fra foreldrene enn for hos ungdommer uten utviklingshemming (Sigstad, 2016).

Sigstad (2016) sin studie tar for seg intervjuer med seks mødre. På bakgrunn av dette ble jeg nysgjerrig på fedrenes tanker rundt vennskap og livskvalitet hos sine ungdommer. Etter å ha gjort nærmere undersøkelser, fant jeg at det finnes lite tilgjengelig forskning som rapporterer utelukkende fra et fedreperspektiv, når det gjelder barn og unge med utviklingshemming (McDonald & Hastings, 2010). Videre har jeg lest en norsk undersøkelse av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2018). Denne undersøkelsen har som fokus å kartlegge likheter og forskjeller mellom menn og kvinner når det gjelder foreldreskap, vurdering av mor og fars rolle i familien, samt omsorgspraksis. Denne undersøkelsen viser at fedre i større grad

enn mødrene opplever at den andre forelderen vet bedre enn dem hva som er best for barnet. Det er også en høyere andel fedre enn mødre som ofte eller av og til selv mener at det andre forelderen vet bedre enn dem hva som er best for barnet (Barne, ungdoms- og familiedirektoratet, 2018).

Egne erfaringer som pedagogisk leder i barnehage gjennom 18 år har også gitt meg et inntrykk av at mødrene har vært mer delaktige i eksempelvis samarbeid og foreldresamtaler. På bakgrunn av denne tidligere forskningen, undersøkelse og egne erfaringer ønsket jeg å se på temaene vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming sett ut ifra fedrenes perspektiv.

1.4 Begrepsavklaring

Jeg vil denne delen først gjøre rede for begrepet utviklingshemming og avklare dette begrepet slik det er definert i dette prosjektet. Deretter vil jeg definere lett utviklingshemming ut ifra World Health Organization sin diagnosemanual ICD-10 (World Health Organization [WHO], 2016) og begrunne hvorfor jeg har valgt denne definisjonen. Deretter gjør jeg rede for hva som kjennetegner gruppen det forskes på i dette prosjektet, ungdommer med lett utviklingshemming.

1.4.1 Utviklingshemming

Mennesker med utviklingshemming er preget av stor variasjon, og de utgjør den største gruppen av funksjonshemmede i samfunnet vårt. I Norge er begrepet utviklingshemming en felles betegnelse for en svikt i kognitiv fungering (Rognhaug & Gonnæs, 2008). I internasjonal faglitteratur brukes ulike begreper på det vi kaller for utviklingshemming i Norge. Eksempler på slike begreper er «intellectual disabilities, developmental disabilities og general learning disabilities».

Begrepet utviklingshemming kan defineres på ulike måter. Ifølge Brown, Wehmeyer og Shogren (2017) er denne gruppen mennesker en del av den store variasjonen av mennesker som utgjør den menneskelige befolkning. Denne gruppen mennesker har ifølge Brown et al. (2017) eksistert i vår historie og kultur over lang tid og er en del av et interessant mangfold av mennesker som karakteriserer menneskeheten. Utviklingshemming er ifølge Brown et al. (2017) en term som brukes for å definere karakteristikk som er spesielle og unike for denne

tilstanden eller hvordan disse menneskene fungerer. Termen beskriver også virkningen av denne tilstanden eller hvordan dette påvirker ulike sider av livet (Brown et al., 2017). Mange rettslige myndigheter og systemer rundt om i verden bruker ulike definisjoner på dette begrepet.

Verdens helseorganisasjon WHO sin diagnosemanual ICD-10 har utviklet lister og strukturer for sykdommer og ulike lidelser. ICD-10 definerer utviklingshemming på denne måten:

A condition of arrested or incomplete development of the mind, which is especially characterized by impairment of skills manifested during the developmental period, which contribute to the overall level of intelligence, i.e. cognitive, language, motor, and social abilities. Retardation can occur with or without any other mental or physical condition. (WHO, 2016)

ICD-10 klassifiserer ulike grader av utviklingshemming. Disse er lett utviklingshemming (IQ mellom 50 og 69), moderat utviklingshemming (IQ mellom 35 og 49), alvorlig utviklingshemming (IQ mellom 20 og 34) og dyp utviklingshemming (IQ under 20) (WHO, 2016).

Utviklingshemming kan ifølge Percy, Brown og Fung (2017) oppstå på tre ulike stadier. Prenatale skader er skader som oppstår før fødsel, perinatale skader skjer i perioden rett før eller etter fødsel og postnatal betyr at skaden oppstår etter fødsel, tradisjonelt de første seks ukene etter fødsel. Det er altså flere kriterier og kjennetegn som må foreligge for at man konkluderer med at det foreligger en utviklingshemming. Rognhaug og Gommæs (2008) skriver at «det er slik at utviklingshemming medfører lærehemninger av ulik grad sammenlignet med personer uten utviklingshemming» (s. 308).

1.4.2 Lett utviklingshemming definert ut ifra ICD-10

Lett utviklingshemming defineres i dette prosjektet med utgangspunkt i WHO sin diagnosemanual ICD-10 (WHO, 2016). Bakgrunnen for å definere lett utviklingshemming med utgangspunkt i ICD-10 er at Norge er medlem i WHO og bruker dette klassifiseringssystemet. Ungdommene til fedrene som er intervjuet er altså diagnostisert ut ifra ICD-10 og dette er et av utvalgskriteriene for dette prosjektet.

Lett utviklingshemming defineres i ICD-10 ved at personen har en IQ på 50-69, hos voksne beskrives mental alder fra 9 til 12 år. Mennesker med lett utviklingshemming vil ifølge ICD-10 ha noen lærevansker i skolen (WHO, 2016). Ifølge Rognhaug og Gommæs (2008), kan «personer med lett utviklingshemming ha noen problemer med begrepsforståelsen, og de har evnen til sosial tilpasning og yrkestrening» (s. 307). Mange voksne med lett utviklingshemming vil ha mulighet til å være i arbeid og opprettholde gode sosiale relasjoner og kunne bidra i samfunnet (WHO, 2016).

For å kunne sette diagnosen lett utviklingshemming bør det følge ICD-10 forekomme en redusert intellektuell fungering, som fører til en redusert evne til å tilpasse seg krav i det normale sosiale miljøet (Carr & O`Reilly, 2007a). Når man skal vurdere det intellektuelle nivået bør man basere seg på klinisk observasjon, grad av adaptiv fungering og prestasjon på psykometriske tester. Det vil ofte være behov for ekstra støtte i overgangsfaser, blant annet fra barneskole til ungdomsskole og videre inn i voksenlivet (Carr & O`Reilly, 2007a).

1.4.3 Ungdommer med utviklingshemming

Ungdomsalderen er en tid der det skjer mye i menneskers liv, og man utvikler seg fra å være barn til å tre inn i voksenlivet (Parmenter, Harman, Yazbek & Riches, 2007). For ungdommer med utviklingshemming kan denne fasen være utfordrende og problematisk. Ifølge Parmenter et al. (2007) er dette en tid der ungdom som har en utviklingshemming følger den samme biologiske utviklingen som andre unge mennesker, men det psykologiske utviklingsstadiet er generelt på et lavere nivå.

Ungdomstiden er også en fase der det skjer mye utviklingsmessig, både psykisk, intellektuelt, kroppslig og emosjonelt. Med dette følger ofte en turbulent tid, der det kan være vanskelig for ungdommene å forstå hva som skjer. Dette er et utviklingsstadium som oftest finner sted i alderen 13 til 20 år. Ungdommer med utviklingshemming erfarer også disse stadiene, men de kan ha lengre varighet og skje i en annen rekkefølge (Parmenter et al., 2007).

Parmenter et al. (2007) skriver at ungdommer med utviklingshemming opplever ungdomstiden relativt likt som jevnaldrende. De kan oppleve de samme bekymringene når det gjelder blant annet identitet, vennskap, uavhengighet, fritidsaktiviteter og seksualitet.

Ungdomstiden er også preget av et behov for å føle seg verdsatt og sett av andre, dette gjelder spesielt i forhold til venner og jevnaldrende. Dette gjelder både for ungdommer med

utviklingshemming og uten utviklingshemming. Venner er også viktige for glede på fritiden for ungdommer med utviklingshemming. Vennskap fører ifølge Parmenter et al. (2007) til en større sosial omgangskrets, og dette gir også disse ungdommene en sikkerhet når de skal tre inn i voksenlivet og frigjøre seg fra sine foreldre. Dette henger sammen med selvbestemmelse og autonomi etter hvert som ungdommene utvikler seg. Det viser seg derimot at ungdommer med utviklingshemming ofte erfarer utfordringer med relasjonell kompetanse på grunn av en mangel i evnen til å kommunisere samt sosiale ferdigheter. Dette kan igjen påvirke alle livets sider (Parmenter et al., 2007).

1.5 Oppgavens struktur

Jeg vil i kapittel to presentere oppgavens teoretiske forankring. Denne delen omhandler tre temaer som har relevans for oppgavens problemstilling. Jeg vil først gjøre rede for vennskap som fenomen, før jeg gjør rede for teoretiske perspektiver på vennskap hos ungdommer med utviklingshemming. Deretter vil jeg gjøre rede for begrepet livskvalitet som flerdimensjonalt og subjektivt begrep, før jeg beskriver teoretiske perspektiver på livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming. Videre vil jeg presentere tidligere forskning og undersøkelse når det gjelder foreldrerollen. I kapittel tre vil jeg gjøre rede for metodiske valg for prosjektet. Deretter gjør jeg rede for forskerens rolle og førforståelse. Videre kommer plan, fremgangsmåte og drøfting av ulike sider ved undersøkelsens kvalitet. I kapittel fire vil jeg presentere en analyse og diskusjon av resultatene. Analysen og diskusjonen vil trekke paralleller til teorien jeg har gjort rede for i kapittel to. Jeg vil i dette kapittelet også drøfte metodiske begrensninger. Avslutningsvis vil jeg i kapittel fem vurdere i hvilken grad jeg har besvart min problemstilling. Jeg vil også ta frem hvilke resultater som kan være interessante for videre studier.

2 Teoretisk forankring

Jeg vil i denne delen gjøre rede for de teoretiske begrepene som danner grunnlaget for problemstillingen i denne oppgaven. Vennskap og livskvalitet er to hovedbegreper som først vil gjøres rede for. Vennskap defineres i samsvar med operasjonalisering fra tidligere forskning, som videre er bakgrunn for operasjonalisering av begrepet vennskap i intervjuguiden. Definisjonene i denne delen omhandler barn og unge uten utviklingshemming. Etter at jeg har gjort rede for vennskapsbegrepet hos barn og unge uten utviklingshemming, vil jeg redegjøre for tidligere forskning på vennskap hos ungdommer med utviklingshemming. Livskvalitet blir definert som et flerdimensjonalt begrep og en subjektiv forståelse av fenomenet vil videre presenteres. Disse definisjonene er videre bakgrunn for operasjonalisering av begrepet livskvalitet i intervjuguiden. Videre går jeg i gjennom livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming samt tidligere forskning på dette. Deretter ser jeg nærmere på foreldrerollen; inkludert forskning på foreldres omsorgspraksis og betydningen for ungdommers vennskap. Avslutningsvis ser jeg på forskjeller mellom mor og far i foreldrerollen, før jeg gjør rede for hva det vil si å være far til en ungdom med utviklingshemming.

2.1 Vennskap som fenomen

2.1.1 Definisjon av vennskap

Ifølge Bukowski, Newcomb og Hartup (1996) er vennskap tett knyttet opp mot det å like eller være tiltrukket av noen som har den samme opplevelsen som deg, det handler om et hengivent bånd mellom to personer. I dette forholdet setter man pris på hverandres selskap. Det bærer preg av frivillighet, det er ikke noe som man må eller som er obligatorisk (Bukowski et al., 1996). Denne frivilligheten er sett i sammenheng med det å ta initiativ til, vedlikeholde og avslutte et vennskap, og også de forventningene venner har til hverandre. Vennskap er altså frivillige snarere enn obligatoriske forhold, og en felles bekreftelse fra begge personene er nødvendig i forhold til vedlikehold av vennskapet (Gottman & Mordechai, 1983). Et vennskap med en «bestevenn» beskrives som å være annerledes enn med andre venner eller bekjente; en bruker mer tid sammen med bestevenner enn med andre. Ifølge Bukowski et al. (1996) viser det seg at vennskap påvirker barn og unges tilpasning i skolen, hvordan de

tilpasser seg ulike overganger i livet, samt viser det seg også at vennskap bærer preg av å være en fordel i utviklingen av sosiale ferdigheter.

For at en relasjon skal kunne beskrives som et nært vennskap, understreker Howes (1983) at vennskapet må vare over tid. Howes (1983) definerer vennskap som et tett, nært emosjonelt bånd mellom to mennesker, som har følgende tre nødvendige komponenter; gjensidig preferanse, gjensidig glede og interaksjonsferdigheter. Gjensidig preferanse innebærer at to personer velger og foretrekker hverandre i en sosial samhandling, og at det er stor sannsynlighet for at begge partene vil følge opp denne samhandlingen. Den andre komponenten er gjensidig glede, som omhandler evnen til å engasjere seg i positive, sosiale, følelsesmessige utvekslinger. Dette innebærer at begge parter deler denne opplevelsen i relasjonen. Denne sosiale utvekslingen involverer positive følelser fra begge personer, samt en positiv, hjelpende/prososial adferd. Den siste komponenten er definert som interaksjonsferdigheter, som innebærer evnen til å engasjere seg i komplementære og gjensidige jevnaldrenderelasjoner.

Bukowski, Hoza og Boivin (1994) har utarbeidet en egen måleskala for å vurdere kvaliteten på barn og unges forhold til sine venner. Et tett og nært vennskap omhandler ifølge Bukowski et al. (1994) om følgende fem sentrale dimensjoner ved vennsksrelasjoner hos barn og ungdommer; å ha en følgesvenn, hjelp, nærhet, konflikt og sikkerhet.

Den første dimensjonen som Bukowski et al. (1994) beskriver, omhandler det å ha en *følgesvenn*. Det dreier seg om den grunnleggende funksjonen ved vennsksrelasjoner hos barn og ungdom, som er lek, kameratskap og samarbeid. Å ha interaksjon med en jevnaldrende en liker, beskrives som et grunnleggende aspekt ved vennskap. Når barn og unge selv blir spurt om å definere sine vennskap, er lek og kameratskap eksempler på egenskaper som er definert av både barn og ungdommer. Kameratskap handler her om mengden av frivillig tid en bruker sammen.

Hjelp er beskrevet som en viktig del av vennsksprosessen. Hjelp inkluderer bistand og beskyttelse mot urettferdig behandling; det dreier seg om gjensidig hjelp og assistanse når en av partene har behov for det. Herunder beskrives viljen til å komme den andre til unnsetning, når vennen trenger det. Vennskapet fungerer som en beskyttelse mot at andre skal plage eller erte vennen. Hjelp beskrives som en viktig del av en vennsksprosess, og er også noe barn og unge selv beskriver som viktig (Bukowski et al., 1994).

Nærhet er en annen dimensjon ved vennskap, ifølge Bukowski et al. (1994). Det handler om aksept, og at en opplever at en er viktig og verdsatt av sin venn. En opplever hengivenhet i en relasjon, og en føler seg spesiell for den andre personen. Denne nærheten beskrives som et tett bånd, noe som holder personene sammen. Nærhet handler også om den følelsen vennskapet gir, og styrken på dette båndet. Nærhet kan også forstås som en intimitet, som innebærer det å dele følelser (Howes, 1996). Nærhet og intimitet har i forskning hatt lang tradisjon for å være et definitivt kriterium for å definere vennskap (Howes, 1996). Intimitet i samspill med en jevnaldrende er viktig for å gi ungdommer et trygt miljø der en kan utforske og definere seg selv. Forskning tyder på at intimitet i vennskap øker når barn går inn i ungdomsalderen (Buhrmester, 1990). Det er rapportert at jenter har større grad av intimitet i sine vennskap enn det gutter har, og at intimitet i vennskap i ungdomsalderen er spesielt viktig for jenter (Kerns, 1996).

Når det gjelder dimensjonen *konflikt*, handler den om at en i en vennsapsrelasjon kan oppleve uenigheter og irritasjoner, og slike typer konflikter beskrives som en fremtredende funksjon ved vennskap. Konflikt er også knyttet til det at vennskap kan ta slutt. Konflikt betyr også at en kan være uenige og irriterte på hverandre i relasjonen, for deretter å bli venner igjen. Dette henger tett sammen med dimensjonen sikkerhet, konflikt er det som kan true sikkerheten ved et vennskap mer enn noen av de andre dimensjonene (Bukowski et al., 1994).

Sikkerhet beskrives av Bukowski et al. (1994) som en av de viktigste funksjonene ved vennskap hos barn og ungdom. Det er stor enighet i utviklingspsykologien at sikkerhet er en av de viktigste områdene når det gjelder barn og unges forhold til venner (Coleman, 1974; Davies, 1984). Sikkerhet handler om to sentrale egenskaper ved vennskap; at vennskapet er trygt og at det kan fortsette selv om det oppstår problemer eller konflikter. Dette innebærer at de er sikre. Sikkerhet handler også om troen på at man kan ha tillit til og stole på vennen, som er definert som en pålitelig alliansepartner (Bukowski et al., 1994).

2.1.2 Vennskap hos ungdommer med utviklingshemming

Når det gjelder vennskap hos mennesker med utviklingshemming, er ikke disse karakteristikkene nødvendigvis til stede i vennskap på samme måte som hos jevnaldrende (Jobling et al., 2000; Tipton et al., 2013). Ungdommer med utviklingshemming ser ut til å ha lavere forventninger til vennskap, og synes å ha flere likheter med vennskap hos barn i yngre alder. Dette er ofte preget av det å ha en følgesvenn, samspill, likhet i personlighet eller

interesser. Dette i stedet for nærhet, intimitet og gjensidighet (Heiman, 2000; Webster & Carter, 2013).

Ifølge Tipton et al. (2013) ser det ut til at ungdommer med utviklingshemming har vennskap som er preget av mindre varme og nærhet enn vennskap hos jevnaldrende med typisk utvikling. I ungdomsperioden er utviklingen preget av stadig mer sofistikerte sosiale ferdigheter, og ungdommer med utviklingshemming har ofte utfordringer med å finne og holde på venner. Det synes å være mindre positiv gjensidighet i disse vennskapene enn hos typisk utviklede jevnaldrende. Dette kan være påvirket av de tidlige sosiale ferdighetene samt adferdsproblemer, i tillegg til utviklingshemmingen i seg selv (Tipton et al., 2013).

Mennesker med utviklingshemming kan ikke fullt ut forstå de emosjonelle og følelsesmessige aspektene som er viktige når det gjelder utvikling av relasjoner. Dette knyttes opp mot det enkelte individ sin evne til å utvikle en forståelse av det å ha eller å være en venn (Jobling et al., 2000). På grunn av forsinkelser i utvikling når det gjelder sosial kompetanse kan dette hindre utviklingen av sosiale relasjoner. Som et resultat av dette kan ungdommer med utviklingshemming oppleve lavere kvalitet ved vennskap (Wiener & Tardif, 2004).

På grunn av utfordringer med å huske ting, en mangel på kognitive ferdigheter samt utfordringer med å kommunisere kan altså et tett vennskap med andre være vanskeligere å inngå. Problemer med språket kan føre til frustrasjoner når det gjelder kommunikasjon med andre, og dette kan igjen føre til at man kan fornærme eller krenke andre (Matheson et al., 2007). Det kan også være utfordrende for mennesker med utviklingshemming å respondere på andres følelser, samt følge sosiale spilleregler som er viktige for å etablere og ta vare på venner (Carr & O'Reilly, 2007b).

Ungdommer med utviklingshemming kan ha et mindre omfang av venner, og dette kan føre til at de blir ensomme (Jobling et al., 2000). Her er det en forskjell på vennskap hos ungdommer med typisk utvikling, og vennskap hos ungdommer med utviklingshemming. Ungdommer med utviklingshemming har færre venner og færre muligheter til å delta i sosiale aktiviteter (Tipton et al., 2012). Det å ha venner er sjeldnere blant utviklingshemmede enn hos andre. Dette kan handle om funksjonsnivået, men også at de har en mer mangelfull tilgang på arenaer der vennskap etableres (Tøssebro, 2014).

I tillegg til at tenåringstiden kan være utfordrende for alle ungdommer, har ungdommer med utviklingshemming også andre utfordringer (Valenti-Hein & Choinski, 2007). Tenåring

med utviklingshemming også må håndtere negative tilbakemeldinger fra andre. I ungdomstiden blir selvfølelsen satt på spill, men for ungdommer med utviklingshemming utgjør dette en større risiko. I ungdomstiden er sosialisering med jevnaldrende viktig, og ungdommer med utviklingshemming blir gjenstand for andres evalueringer oftere enn andre ungdommer. På grunn av at ungdommer med utviklingshemming har en senere kognitiv utvikling, er dette med på å påvirke hvordan de tilnærmer seg andre (Valenti-Hein & Choinski, 2007).

Salmon (2013) skriver at ungdommer med utviklingshemming føler mer tilhørighet når de er sammen med jevnaldrende som også har en utviklingshemming. Dette understøttes også av Matheson et al. (2007), som rapporterer at vennskap mellom jevnaldrende med utviklingshemming vanligvis var mer stabile og positive enn vennskap med typisk utviklede jevnaldrende. De fleste ungdommene i denne studien fokuserte på et fellesskap og aktiviteter på tvers av ulike settinger samt likhet i interesser og personlighet. Disse vennskapene ble funnet å være mindre intime. Siperstein, Leffert og Wens-Gross (1997) påpeker også dette med mer begrenset intimitet, og skriver at vennskap hos ungdommer med utviklingshemming også er mer utsatt for konflikter, mindre gjensidighet og mindre stabilitet.

2.1.3 Ungdommer med utviklingshemming sine egne definisjoner på vennskap

Sigstad (2017), har intervjuet ungdomsskoleelever med lett grad av utviklingshemming. I denne studien ble det funnet at ungdommenes egne definisjoner på et godt vennskap kunne kategoriseres i seks hovedtemaer; Gjensidig preferanse, gjensidig glede, felles interaksjoner og samhandling, omsorg, gjensidig tillit og tilknytning. 1) Gjensidig preferanse, handler om å kalle noen for en venn og tilbringe tid sammen på fritiden. 2) Gjensidig glede, handler om at man finner en opplevelse av glede i fellesskap med en annen. 3) Felles interaksjoner og samhandling, handler om felles interesse, og evnen til å engasjere seg i felles aktiviteter. 4) Omsorg, omhandler det å støtte og stå opp for hverandre. 5) Gjensidig tillit, handler om en jevn fordeling av kontroll og autoritet i forholdet. Herunder ligger at man er trygge på hverandre i relasjonen, og at man kan risikere konflikter i forholdet og deretter bli venner igjen 6). Tilknytning, som er definert som å høre sammen i relasjonen og at man føler seg verdifull. Dette handler også om en nærhet i relasjonen til andre (Sigstad, 2017).

Studien til Sigstad (2017) viser at noen kvaliteter ved vennskap ser ut til å være særegne for ungdommer med utviklingshemming. Ungdommene i denne studien beskrev disse aspektene ved vennskap som definert ovenfor, og de beskrev også dypere opplevelser som nærhet og intimitet. Tidligere studier (Matheson et al., 2007; Siperstein et al., 1997; Tipton et al., 2013) har vist at nærhet kan være mer begrenset og at mennesker med utviklingshemming er mindre i stand til å etablere et nært vennskap. Imidlertid ser det ut til at nærhet og intimitet er mer skjøre elementer sammenlignet med andre elementer i Sigstad (2017) sin studie. Dette kan handle om forskjeller i definisjoner hos mennesker med utviklingshemming, sammenlignet med normalt utviklede ungdommer. Dette kan også handle om begrensede språkferdigheter samt evnen til å uttrykke seg. Studien viser dessuten at ungdommene søkte etter likestilling i sine venneforhold. De valgte enten venner med utviklingshemming på samme alder eller de søkte mot yngre barn med typisk utvikling. Dette kan også være en forklaring på at disse ungdommene opplevde større grad av nærhet i sine vennsksrelasjoner sammenlignet med tidligere studier (Sigstad, 2017).

Det syntes ut ifra Sigstad (2017) sin studie som om ungdommer med utviklingshemming hadde forskjellige eller lavere forventinger til vennskap, samt at disse vennskapene var mindre preget av nærhet. Gjensidighet så ut til å ha betydning, selv om disse funksjonene ved vennskap har vært vurdert til mindre relevant for denne målgruppen i tidligere forskning. En annen forklaring kan være at dette innebærer en retning mot likestilling i denne studien.

2.2 Livskvalitet

Livskvalitet kan ses på som et flerdimensjonalt begrep, og er et begrep som brukes på flere måter. Jeg vil i denne delen gjøre rede for Schalock (2004) sine livskvalitetsdomener og Næss (Næss, 2001a; Næss, 2001b) sin definisjon av begrepet, som innebærer en subjektiv og psykisk forståelse av fenomenet.

2.2.1 Livskvalitet som et flerdimensjonalt begrep

Schalock (2004) skriver om livskvalitet som begrep, og summerer opp den forståelsen som er konstruert rundt livskvalitet for enkeltmennesker. Schalock (2004) beskriver en forståelse av individuell livskvalitet slik det vedrører mennesker med utviklingshemming. Dette begrepet har fått økt fokus i forskning og i ulike fagfelt de siste årene. Herunder nevner Schalock

(2004) utdanningssektoren, spesialundervisning, helsevesenet, familiarbeid og sosialtjeneste. Livskvalitet beskrives som et multidimensjonalt konsept som kan deles inn i åtte hoveddomener; emosjonelt velvære, interpersonlige relasjoner, materielt velvære, personlig utvikling, psykisk velvære, selvbestemmelse, sosial inkludering og rettigheter. Innenfor hver enkelt av disse domenene finner vi noen indikatorer, som anses som oppfatninger, adferd eller forhold som en gitt indikasjon på menneskers velvære. Disse indikatorene brukes i måling av livskvalitet.

I tillegg til disse åtte kjernedomenene er livskvalitet også knyttet tett opp til et prinsipp om støtte. Slik Schalock (2004) beskriver det brukes begrepet livskvalitet ut ifra tre kontekster. For det første er dette et begrep som gir oss en referanseramme og veiledning når det gjelder individets eget perspektiv. Man har her fokus på individet og det personlige miljøet, og man må være sensitiv for hva individet selv tenker og mener. For det andre skriver Schalock (2004) at begrepet gir et rammeverk for å konseptualisere, måle og bruke dette konseptet. For det tredje er det en sosial konstruksjon som brukes som prinsipp for å forbedre et individs velvære og å samarbeide i samfunnet når det gjelder blant annet ulike programmer som kan være med å støtte opp rundt individers livskvalitet.

I dette prosjektet vil livskvalitetsdomenene interpersonlige relasjoner, personlig utvikling, emosjonelt velvære, psykisk velvære, sosial inkludering og selvbestemmelse være av spesiell betydning. Disse seks domenene forstås å kunne henge tett sammen med vennskap som fenomen, og påvirkningen vennskapet kan ha på livskvaliteten. Dette er altså domener og indikatorer som er ment å kunne si noe om vennskapets betydning for ungdommenes livskvalitet, sett ut ifra fedrenes perspektiv, opplevelser og erfaringer. Det er altså fedrenes vurderinger som er i fokus. Disse seks domenene samt tilhørende indikatorer vil derfor gjøres nærmere rede for, og jeg vil i slutten av hvert domene knytte dette opp mot vennskap.

Når det gjelder kjernedomenet *interpersonlige relasjoner* inneholder omhandler dette tre indikatorer; interaksjoner, forhold til andre og støtte. Interaksjoner omhandler sosiale nettverk og sosiale kontakter. Under forhold til andre finner vi venner, familie og jevnaldrende. Indikatoren støtte dreier seg om den støtten man får emosjonelt, psykisk og økonomisk, samt tilbakemeldinger (Schalock, 2004). Vennskap forstås i dette prosjektet som en interpersonlig relasjon, som er et forhold til andre en sosial setting og et sosialt nettverk.

Kjernedomenet *personlig utvikling* handler om indikatorene utdanning, personlig kompetanse og ytelse. Utdanning dreier seg om prestasjoner og status. Indikatoren personlig kompetanse omhandler kognitiv, sosial og praktisk kompetanse. Når det gjelder ytelse handler dette om suksess, oppnåelse og produktivitet. Dette omhandler altså hvordan en selv utvikler seg personlig, og i hvilken grad man lærer nye ting, og er produktiv (Schalock, 2004). Det å ha en vennsapsrelasjon med andre kan forstås å kunne ha betydning for ungdommenes personlige utvikling og kompetanse, da vennskap kan forstås å inkludere både sosial, kognitiv og praktisk kompetanse.

Kjernedomenet *emosjonelt velvære* inneholder følgende indikatorer; tilfredshet, selvopplevelse, samt fravær av stress. Når det gjelder tilfredshet handler dette om stemninger, glede og tilfredsstillelse. I tillegg handler emosjonelt velvære om den opplevelsen en har av seg selv, som identitet, selvtillit og selvfølelse. Under fravær av stress finner vi at en opplever forutsigbarhet og at man har kontroll (Schalock, 2004). Vennskap kan forstås å ha innvirkning og betydning for ungdommenes emosjonelle velvære, herunder fravær av stress, selvopplevelse samt tilfredshet.

Under kjernedomenet *psykisk velvære*, finner vi disse indikatorene; helse, aktivitet i dagliglivet, samt fritid. Under helse finner vi ernæring, fysisk aktivitet og kroppslig fungering. Aktiviteter i dagliglivet handler om det å kunne ta vare på seg selv og det å være mobil. Når det gjelder fritid skriver Schalock (2004) at dette handler om hobbyer og rekreasjon. I dette prosjektet kan vennskap forstås å kunne påvirke ungdommenes psykiske velvære, da vennskap kan inkludere både aktivitet og fritid.

Kjernedomenet *sosial inkludering* inneholder følgende indikatorer; å være integrert og inkludert i samfunnet og få delta, å kunne frivillig få bidra i samfunnet, samt den sosiale støtten man har rundt seg. Dette innebærer at en har et nettverk av støtte og tjenester rundt seg som bistår (Schalock, 2004). Vennskap kan forstås å innebære en sosial støtte, samt få delta i samfunnet og være inkludert i et fellesskap.

Kjernedomenet *selvbestemmelse* har indikatorene autonomi/personlig kontroll, mål og personlige verdier, samt valg. Autonomi og personlig kontroll omhandler en form for selvstendighet, der en selv kan ta valg i sitt eget liv. Mål og personlige verdier dreier seg om hva slags ønsker og forventninger en som menneske har i forhold til sitt eget liv. Når det gjelder valg, betyr dette hva slags muligheter og alternativer en har, samt egne preferanser

(Schalock, 2004). I dette prosjektet kan selvbestemmelse forstås å kunne ha sammenheng med hvordan ungdommene tar valg i forholdet til venner.

2.2.2 Livskvalitet som psykisk velvære

Næss (2001a) definerer livskvalitet som psykisk velvære, og hun mener det er viktig at man presiserer og definerer dette begrepet presist. Hun presenterer en forskningstradisjon som tar utgangspunkt i personer sine subjektive opplevelser. Næss (2001a) presenterer begrepet «livskvalitet som psykisk velvære». Hun kommer også med en definisjon på livskvalitet: «En persons livskvalitet er høy i den grad personens bevisste kognitive og affektive opplevelser er positive og lav i den grad personens bevisste kognitive og affektive opplevelser er negative» (s. 1940).

Dette betyr at begrepet livskvalitet omhandler enkeltpersoners psykiske velvære. Dette handler om en opplevelse eller følelse av å ha det godt, eller å ha en grunnstemning av glede (Næss, 2001a). Kognitive opplevelser av livskvalitet handler om opplevelser som inneholder tanker og vurderinger hos enkeltpersoner. Herunder beskriver Næss (2001a) spørsmål som om vi er fornøyd med livet slik det er. De affektive opplevelsene beskrives som en følelsesmessig tilstand, og handler om hvorvidt vi er engasjerte og glade, i motsetning til følelser som nedstemthet og engstelighet.

Næss (2001b) presenterer livskvalitet i fire kategorier; aktivitet, sosiale relasjoner, selvbilde og grunnstemning av glede. Den sosiale forankringen nevnes ofte som et av menneskelivets mest sentrale kjennetegn. Den *sosiale forankringen* i livskvalitet slik presenteres på denne måten: «En person har høyere livskvalitet i jo høyere grad personen har gode interpersonlige forhold; har et nært, varmt og gjensidig forhold til minst et annet menneske» (Næss, 2001b, s.73). Ved å ha et slikt forhold til et annet menneske, vil personen ha høyere livskvalitet, og opplevelsen av å ha et slikt forhold er subjektivt. En føler godhet og ømhet for et annet menneske, og dette beskrives som kjærlighet, dette i motsetning til ensomhet, som er et fravær av kontakt og kjærlighet. Vennskap forstås i dette prosjektet å være en sosial forankring, der man har et interpersonlig forhold til en annen person.

I tillegg til den sosiale forankringen, kommer områdene aktivitet, selvbilde og grunnstemning av glede. *Aktivitet* handler ifølge Næss (2001b) om opplevelser eller følelser knyttet til aktivitet, spesielt i forhold til engasjement. Engasjementet beskrives som at personen har

høyere livskvalitet i jo høyere grad personene er aktiv. Det handler om at en har livslust, at en interesserer og engasjerer seg for noe utenfor seg selv som representerer en utfordring og som oppleves som meningsfylt. Vennskap kan forstås som en form for aktivitet som kan oppleves som meningsfylt for ungdommene i dette prosjektet.

Selvbilde handler ifølge Næss (2001b) om selvfølelse, og skriver at en person har høyere livskvalitet, jo høyere grad en har selvfølelse. Dette vil si at en føler seg vel som menneske, er sikker på egne evner og har en følelse av å mestre. En aksepterer seg selv og føler seg nyttig, og har et fravær av skam og skyldfølelse. Det betyr også at en lever opp til egne standarder. En kan skille mellom selvakseptering og selvsikkerhet. Selvakseptering knyttes opp mot moral og etikk, og til god samvittighet. Ved veldig lav selvakseptering vil en oppleve skyldfølelse. Selvsikkerhet handler om troen på egne evner og andres syn på disse evnene. I dette prosjektet kan vennskap forstås å kunne påvirke ungdommenes selvfølelse samt selvsikkerhet, da man sammen med andre i en vennskapskontekst kan tenkes å føle seg vel.

Den siste kategorien, *grunnstemning av glede*, er den som blir regnet for å stå nærmest definisjonen av livskvalitet (Næss, 2001b). Jo høyere grad personen har en grunnstemning av glede, velvære og lyst, føler en at livet er rikt og givende. Dette innebærer også et fravær av nedstemthet, smerte og ubehag. Denne grunnstemningen bærer preg av harmoni, og et fravær av bekymring og angst. En er åpen og mottagelig og har intense opplevelser av skjønnhet, og en er ikke avstengt overfor verden utenfor. Når Næss (2001b) beskriver at denne dimensjonen står nærmest definisjonen av livskvalitet, forstår hun de tre første kategoriene som årsaksforhold, altså forhold som er spesielt viktige for livskvaliteten. Det kan forstås som at vennskap kan gi glede i livet, og ha betydning for denne grunnstemningen, slik Næss (2001b) beskriver det.

2.2.3 Livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming

Det er relevant i dette prosjektet å belyse om livskvalitet er noe som gjelder for alle, også mennesker med utviklingshemming. Videre vil jeg derfor gjøre rede for ulike perspektiver på livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming. Woodill, Renwick, Brown og Raphael (1994) skriver at konseptet livskvalitet ikke er en ekskluderende term, og at begrepet må gjelde for alle mennesker, enten en har en utviklingshemming eller ikke. Bertelli og Brown (2006) understreker at livskvalitet er viktig for alle, også for mennesker med utviklingshemming - alle mennesker har rett til å ha et liv med god kvalitet. Mennesker med

utviklingshemming er ikke sett på som en egen gruppe med separate kriterier for hva som utgjør god livskvalitet, og Woodill et al. (1994) mener at det å ha en utviklingshemming i seg selv ikke er en grunn for redusert eller økt livskvalitet, men at en må ta hensyn til hver enkelt person sin personlighet og individualitet. Livskvalitet må handle om å inkludere tanken om å maksimere den personlige kontrollen som hver enkelt person har over sitt eget liv, samtidig som en tar hensyn til frihetsgrenser som er pålagt av prinsippet «fare for seg selv og andre» og av andres rettigheter (Woodill et al., 1994).

Woodill et al. (1994) mener også at prinsippet for normalisering skal gjelde for alle mennesker, inkludert de sosiale rollene som må ses på som verdifulle for alle. Mennesker med utviklingshemming kan mangle privatliv, da mange ting kan bli gjort for ham eller henne. Ifølge Woodill et al. (1994) blir det viktig å legge vekt på å myndiggjøring og gi mennesker med utviklingshemming mer kontroll over sitt eget liv. Woodill et al. (1994) skriver også at livskvaliteten til mennesker med utviklingshemming kan påvirkes av ressursene, støtten og omsorgen som de har rundt seg.

Det kan på grunn av språklige utfordringer være vanskelig å få nøyaktig tak i – i hvilken grad mennesker med utviklingshemming opplever tilfredsstillelse med livet og hvilken betydning de legger i ulike problemer eller utfordringer med ulike livsområder. I mange tilfeller vil det da være enklere å ta perspektivet til andre mennesker, som familie eller andre nære personer, for å reflektere over et individs meninger og følelser (Felce & Perry, 1995). Personer som er tett på mennesker med utviklingshemming kan gi viktig informasjon om personens livskvalitet, behov og ønsker (Woodill et al., 1994). Samtidig fremheves viktigheten av at mennesker med utviklingshemming selv må prioriteres i vurderingen av egen livskvalitet. Bertelli og Brown (2006) tar også opp dette med subjektive og objektive perspektiver på livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming. De konkluderer med at når en skal måle livskvalitet må man ta utgangspunkt i både kvantitative og kvalitative metoder, og både ha et subjektivt og objektivt perspektiv. Bertelli og Brown (2006) påpeker også viktigheten av å avklare forholdet mellom livskvalitet basert på felles og delte menneskelige egenskaper og hvordan individet selv erfarer sin egen livskvalitet. I dette prosjektet er fedrenes perspektiver, refleksjoner og erfaringer rundt deres barns vennskap ment å bidra til å sette ord på betydningen av vennskap for deres barns livskvalitet.

2.2.4 Vennskap og livskvalitet

Vennskap og livskvalitet er to hovedbegreper i dette prosjektet. Jeg vil derfor gjøre rede for tidligere forskning på dette området når det gjelder mennesker med utviklingshemming, som ses på som relevant for dette prosjektet. Bramston, Chipuer og Pretty (2005) har studert livskvalitet hos unge voksne med utviklingshemming, og har sammenlignet dette med en gruppe unge voksne uten utviklingshemming. Resultatene av denne studien viser at påvirkning i miljøet fra venner og familie har betydning for oppfatning av følelsesmessig velvære, og sosial støtte fra venner ble sett på som den sterkeste forutsetningen for tilfredshet i livet hos begge gruppene. Nære relasjoner er ifølge Bramston et al. (2005) vurdert som svært viktige og fører ofte til den største følelsen av tilfredshet.

Duvdevany og Arar (2004) sin studie viser at vennskap er nært forbundet med subjektiv livskvalitet for mennesker med utviklingshemming. Vennskap ser altså ut til å være en viktig komponent når det gjelder livskvaliteten hos mennesker med utviklingshemming, og ett bredt spekter av sosiale relasjoner synes å være nødvendig for utviklingen av en følelse av inkludering. Resultatene viser at jo mer sosiale relasjoner man har, jo mindre ensom man føler seg, og jo mer involvert er i fritidsaktiviteter, jo høyere er livskvaliteten. Cummins og Lau (2004) beskriver vennskap som hjertet av livskvalitet for de fleste mennesker, og aktiv og intim støtte fra andre kan gi en følelse av mening i livet. Vennskap kan også gi beskyttelse mot negative hendelser. Det er den subjektive opplevelsen av gjensidig støtte, deling av følelser og omsorg en får fra venner som har betydning for livskvaliteten. Det er følelsen av tilhørighet med andre som er viktig, ifølge Cummins og Lau (2004). Tidligere forskning tyder altså på at vennskap er en viktig faktor for livskvaliteten til mennesker med utviklingshemming.

2.2.5 Vennskapets betydning for livskvalitet ut ifra mødres perspektiv

Sigstad (2016) tok for seg mødres perspektiver på vennskap og livskvalitet for sine ungdommer, og vennskap ble i denne studien sett på som viktig for barnas velvære. Foreldres perspektiver inkluderer og reflekterer vanligvis barnas erfaringer (Sigstad, 2016). Resultatene viste at mødrene sammenlignet sine barn med jevnaldrende uten utviklingshemming for å undersøke i hvilken grad deres barns vennskap fungerte optimalt. Støtte fra foreldrene og bedre forståelse av vennskap var ifølge denne studien viktige forhold for å etablere vennskap.

Utvikling av selvstendighet og tilhørighet til andre var viktig for deres livskvalitet. Ungdommenes vennsksrelasjoner synes imidlertid å kreve større innsats fra foreldrene, de var mer avhengig av sine foreldre for å komme i kontakt med hverandre. Foreldrene måtte også hjelpe ungdommene ved å legge til rette for vennskap. Møter mellom ungdommene og deres jevnaldrende måtte arrangeres av mødrene (Sigstad, 2016).

Mødrene i denne studien syntes å ha et overordnet ønske om et godt liv for sine barn, de ville at barna skulle oppleve en best mulig livskvalitet. I denne sammenhengen hadde en dypere forståelse av vennskap, samt evnen til å inngå og opprettholde vennskap stor betydning. Det ble av mødrene understreket hvordan foreldrenes innsats var avgjørende for deres ungdommer, da de tok et ansvar som går langt utover det som andre foreldre med barn i samme alder gjør. Mødrene var i stor grad involvert i ungdommenes liv, der andre jevnaldrende lenge hadde vært uavhengige av sine foreldre når det gjaldt etablering av vennskap. Det å ha en evne til et selvstendig liv og samtidig være i stand til å etablere relasjoner med andre mennesker så det ut til at mødrene hadde en bekymring rundt i denne studien. Dette ble knyttet til de kognitive begrensningene hos deres barn. Etablering av vennskap som varer over tid ble sett på som svært viktig av mødrene. Det ser ut til at mødrene var villige til å regulere sine egne bekymringer for mulige risikoer i forhold til større uavhengighet for ungdommene. Mødrene i denne studien hadde bekymringer for fremtiden i forhold til ungdommenes vennskap, og var ikke optimistiske i forhold til fremtiden. Mødrene var bekymret for hva som ville skje da de selv ikke var der lengre. Det kan forstås som at disse bekymringene kan ha betydning også for foreldres eget velvære og livskvalitet (Sigstad, 2016).

2.3 Foreldrerollen

2.3.1 Foreldres omsorgspraksis og betydningen for ungdommers vennskap

Flynn, Felmlee, Shu og Conger, (2018) har undersøkt hvordan foreldre påvirker ungdommer sine nære vennskap, mer generelt. Studien viste at både mødre og fedre påvirket de sosiale relasjonene til sine ungdommer. Flynn et al. (2018) skriver at mødrene var mer involverte og hadde mer kunnskap om barnas vennskap enn fedrene hadde, men at begge foreldrenes påvirkning var viktige og positive for ungdommenes forhold til venner og jevnaldrende. De

skriver også at foreldre hadde en viktig rolle når det gjaldt deres barns sosiale utvikling. Når ungdommer hadde foreldre som støttet dem, hadde de en større evne til å ha mer tilfredsstillende vennskap, og støtte fra foreldrene økte sannsynligheten for tilfredsstillende og givende vennskap (Flynn et al., 2018).

Det å ha positive vennskap så ut til å ha konsekvenser for sosiale og utviklingsmessige områder gjennom hele livet, og var spesielt viktig da tenåringer forsøkte å bli mer uavhengige av sine foreldre. De skriver også at det var fedrene og ikke mødrene som i hovedsak påvirket deres ungdommers evne til å løse problemer og at dette hadde stor innvirkning på problemløsningsferdigheter senere i livet (Flynn et al., 2018). Denne studien viser at mødres støttende oppførsel og fedres problemløsning påvirket kvaliteten på ungdommers vennskap, som videre påvirket ungdommenes oppførsel mot sine venner. Det viste seg også at en følsomhet fra foreldrenes side var knyttet til høyere grad av samordning og koordinering av ungdom sitt samspill med venner (Flynn et al., 2018). Det ser ut til at foreldres evne til å støtte sine ungdommer følelsesmessig er med på å virke inn på hvordan ungdommer nærmer seg sine venner, og har betydning for det samspillet en har med venner (McElwain, Halberstadt & Volling, 2007).

2.3.2 Forskjeller mellom far og mor i foreldrerollen

Det finnes lite tilgjengelig forskningslitteratur som relaterer seg til fedre til mennesker med utviklingshemming. Fedre til barn med utviklingshemming har i psykologisk litteratur blitt oppfattet som perifere eller usynlige foreldre (Davys, Mitchell & Martin, 2017). Mye av forskningen som relaterer seg til foreldrene til barn og voksne med utviklingshemming pleier å fokusere på mødre. Resultatet av dette er at det er relativt lite kjent om fedres behov, erfaringer og engasjement når det gjelder det å oppdra et barn med utviklingshemming (McDonald & Hastings, 2010). Ifølge McConkey (1994) blir fedre ofte oppfattet som vanskelige å nå av forskere, da det å delta i forskning vanligvis er planlagt i arbeidstimer eller etter travle dager på jobb. Forskjeller mellom far og mor, ser jeg på som en interessant faktor i dette prosjektet.

Lamb (2000), skriver at mødre er assosiert med pleie og fedrene med lek. Dette betyr ikke at vi kan anta at fedre er i mindre stand til å ta omsorg for barna. Imidlertid skriver Lamb (2000) at mødre er mer «på jobben» enn fedre, og på grunn av dette kan mødre ses på å være mer følsomme ovenfor sine barn og mer bevisst på hvert barns egenskaper og behov. Å være mer

«på jobben» kan forstås som at mødre tar mer ansvar for barna. Dette ser ut til å være et mønster helt fra fødselen av, og på grunn av at fedre har mindre erfaring med denne følsomheten når det gjelder barnas egenskaper og behov gjør at de kan få mindre selvtillit når det gjelder egne foreldreferdigheter (Lamb, 2000).

Lamb (2000) stiller spørsmål ved hva som kan forklare disse forskjellene når det gjelder forpliktelser og motivasjon i foreldrerollen. Ulike definisjoner eller forestillinger om det å være far er knyttet til ulike former for motivasjon. Dette kan handle om biologiske forutsetninger, forestillinger om hva et farskap skal innebære og hvordan fedrene selv motiverer seg til denne rollen. Det ser ut til at dette bestemmes av menns sosiokulturelle bakgrunn, deres nåværende sosiale forhold samt tidligere erfaringer, spesielt i forhold til hvordan deres egne foreldre praktiserte sin foreldrerolle. Boström og Broberg (2014) skriver at selv om kjønnsrelaterte forskjeller i den faktiske foreldreadferden kan være relativt små, ser det ut til at fedres sosialt konstruerte rolle både i familien og samfunnet rundt kan ha en betydelig påvirkning for identitet og selvbilde. Dette kan påvirke fedrenes opplevelser av foreldrerollen.

Barne-, ungdoms og familiedirektoratet (2018) har gjennomført en undersøkelse som tok for seg far og mors omsorgspraksis. Undersøkelsen tok for seg et landsrepresentativt utvalg av foreldre i Norge som har barn i alderen 0-17 år. 3000 foreldre har svart på undersøkelsen, og er rettet mot individer, ikke par. Hovedvekten av spørsmålene i undersøkelsen handlet om erfaringer og praksis knyttet til relasjonen mellom disse individene og deres barn. Jeg vil nå gjøre rede for noen resultater fra denne undersøkelsen som jeg ser på som relevante for dette prosjektet.

Barne-, ungdoms og familiedirektoratet (2018) skriver at mødre mener i større grad enn fedrene at det er mest de selv om ivaretar barnet. Herunder finner vi forhold som omhandler klær, mat, trøst, leker, aktiviteter, vennekontakt og kontakt med tjenesteapparat. Av mødrene mener 6 av 10 at de er bedre enn far til å ivareta barnets praktiske behov, og halvparten mener de er best på å møte barnets emosjonelle behov. Under halvparten mener far og mor er like gode på dette området, og omtrent ingen mener at far er best. Fedrene mener selv at mor og far er omtrent like gode på å ivareta barnets praktiske og emosjonelle behov.

Når det gjelder det å møte barnets behov for utfordringer og føle mestring, mener de fleste av både mødre og fedre at begge er like gode. Men også på dette området mener en større andel

mødre enn fedre at de selv vet best. Fedrene opplever i større grad enn mødrene at den andre forelderen mener de vet bedre enn dem hva som er best for barnet. Det er også en høyere andel fedre enn mødre som ofte eller av og til selv mener at den andre forelderen vet bedre enn dem hva som er best for barnet (46 mot 24 %). Videre skriver Barne-, ungdoms og familiedirektoratet (2018) at kvinner opplever mer tillit fra den andre forelderen med hensyn til måten de utøver omsorg for barnet på, enn det menn gjør. Det viser seg også at kvinner opplever mer tillit fra den andre forelderen når det gjelder måten de utøver omsorg for barnet på, enn menn gjør.

Når det gjelder det å snakke med foreldrene som vanskelige følelser mener en klar overvekt av mødrene at barna foretrekker å snakke med dem. Den største gruppen fedre mener at dette er likt (61%), mens det er også en stor andel som mener at barnet foretrekker å snakke med mor om vanskelige følelser (33%). Når det gjelder det å snakke med far om vanskelige følelser svarer mindre andel av fedrene (11%) og mødre (3%) at barnet som oftest snakker med far om vanskelige følelser. Dette med å snakke om vanskelige følelser med mor ser ifølge denne undersøkelsen ut til å øke med barnets alder. Når det gjelder ungdommer i alderen 15-17 år svarer 68 % av mødrene og 38% av fedrene at barnet foretrekker å snakke med mor. Når det gjelder fedrene er det mer vanlig å svare at barnet foretrekker å snakke med mor om vanskelige følelser når barnet er en jente (39%) enn gutt (28%). Mødrene svarer på sin side at det er mindre forskjeller etter barnets kjønn. De aller fleste av guttemødrene (59%) og jentemødre (63%) mener at barnet foretrekker dem selv som samtalepartner når det gjelder vanskelige følelser (Barne-, ungdoms og familiedirektoratet, 2018).

Denne undersøkelsen ser altså ut til å tyde på at mødre mener at de ivaretar barnet mest, og at de mener at de best møter barnets behov for utfordringer og å føle mestring. Det ser også ut til at mødrene opplever mer tillit fra den andre forelderen enn far gjør, når det gjelder måten de utøver omsorg for barnet på. Mødre mener selv at de er en foretrukket samtalepartner i forhold til vanskelige følelser hos barna.

2.3.3 Fedre til ungdommer med utviklingshemming

Ifølge Carpenter og Towers (2008) ønsker fedre til ungdommer med utviklingshemming å ha et stort engasjement i sine barns liv. De vil være involvert i barnas daglige erfaringer og være med på å ta beslutninger om deres utvikling. Fedre føler en stor forpliktelse når det gjelder det å gi barna muligheter for læring og utvikling (Carpenter & Towers, 2008). Det viser seg at

fedre til barn med utviklingshemming ofte er bekymret for barnas fremtid, blant annet når det gjelder utdanning og sosiale relasjoner. Denne bekymringen handler om barnets tilpasning til det sosiale livet, og fedrene ønsker at deres barn skal få best mulig oppfølging og støtte (Meyer, 1986).

Ungdommer med utviklingshemming kan på grunn av kognitive begrensninger ha en mangel på sosiale ferdigheter. Sosial samhandling og vennskap kan dermed være utfordrende for ungdommene. For foreldrene kan det å håndtere sosiale relasjoner hos deres ungdommer bli utfordret av deres barns begrensninger. Foreldre til ungdommer med utviklingshemming ønsker at deres barn skal utvikle sosiale ferdigheter, slik at de kan kommunisere, lytte og ha empati (Kolb & Hanley-Maxwell, 2003). Barnas evne til å etablere vennskap blir derfor avgjørende, og foreldre kan ha bekymringer rundt sine barns vennskap i forhold til dette området (Sigstad, 2016).

Ungdomstiden handler dessuten om puberteten, og kognitive begrensninger kan føre til at barnas akseptering når det gjelder forandringer som skjer med kroppen blir mer utfordrende. Dette kan skape mer bekymringer hos fedrene (Meyer, 1986). Velvære hos ungdommer med utviklingshemming er sterkt relatert til forholdet til foreldrene, da dette er en tid der emosjonelle opp og nedturen ikke er langt ifra hverandre. Sterke følelser kan oppstå både hos ungdommene selv og foreldrene. Dette kan føre til utfordringer i forhold til foreldrenes autoritet (Parmenter et al., 2007). Det ser altså ut til at det å være far til en ungdom med utviklingshemming kan føre med seg ulike former for bekymringer. Dette kan handle om sosiale relasjoner, vennskap og tilpasning til det sosiale livet. Puberteten kan også forstås som å gi fedrene mer bekymringer, da sterke følelser kan oppstå hos begge parter. Dette kan igjen føre til utfordringer i forhold til fedrenes autoritet.

3 Metode

3.1 Metodetilnærming og vitenskapsteoretisk utgangspunkt

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for metodiske valg som jeg har tatt underveis i prosjektet. Min problemstilling legger noen føringer for vitenskapsteoretisk forankring og valg av metode. For å få frem fedrenes opplevelse av betydningen av vennskap for livskvaliteten hos deres ungdommer har jeg valgt en kvalitativ tilnærming som metode. Videre i oppgaven vil jeg bruke begrepet barn når jeg omtaler fedrenes ungdommer og deres perspektiver på dette. Dette begrepet falt seg naturlig å bruke i intervjuguiden, samt at fedrene også selv brukte dette begrepet. Når jeg videre bruker begrepet barn omhandler dette altså ungdommene til fedrene som er intervjuet. Når jeg knytter dette opp mot teori vil det begrepet som er brukt i den aktuelle teorien brukes.

Jeg vil først beskrive intervju som kvalitativ metode og semistrukturert intervju før jeg beskriver den vitenskapsteoretiske forankringen for prosjektet, samt forskerens rolle og førforståelse. Videre vil jeg gjøre rede for planleggingen av dette prosjektet, herunder tillatelser, datahåndtering, utarbeiding av intervjuguide, testintervju, kriterier for utvalg samt endelig utvalg. Deretter vil jeg beskrive gjennomføringen av undersøkelsen. Deretter tar jeg for meg etterarbeidet, der transkribering, samt metode for analysen inngår. Avslutningsvis vil jeg se på undersøkelsens kvalitet, som inkluderer etiske refleksjoner, reliabilitet og validitet.

3.1.1 Kvalitativ metode

I dette prosjektet er det valgt å benytte kvalitativ metode. Å forske kvalitativt handler om å forstå deltakernes perspektiv og opplevelser (Dalen, 2011; Postholm, 2005). Når en forsker kvalitativt fokuserer en på spesielle personer eller situasjoner, og det dreier seg om å forstå mening, kontekst, prosesser, fenomener og forklaringer (Maxwell, 2013). I kvalitativ forskning er målet å få frem meningen med menneskers opplevelser av verden og intervjuobjektet er i hovedfokus (Kvale & Brinkmann, 2015). Opplevelsesdimensjonen ved den kvalitative tilnærmingen beskrives som viktig (Dalen, 2011). En fokuserer altså ikke kun på en beskrivelse, men også på informantenes egne opplevelser. Dette krever at en har en kjennskap til de områdene som en skal fokusere på i intervjuet. Herunder beskriver Dalen

(2011) at en må lese seg opp på aktuell litteratur, og hun understreker også viktigheten av å ta med seg egne personlige erfaringer som kan ha betydning. I dette prosjektet har jeg undersøkt primært tidligere forskning om vennskap og livskvalitet, og brukt dette i operasjonaliseringen av begreper i intervjuguiden. I tillegg vil personlige erfaringer som førforståelse og egen arbeidserfaring gjøres rede for.

Kvalitativt intervju er også beskrevet av Dalen (2011) som «spesielt godt egnet for å få innsikt i informantenes egne erfaringer, tanker og følelser» (s. 13). Intervju er av Kvale og Brinkmann (2009) definert som en utveksling av synspunkter mellom to personer, som snakker om et felles tema. Ved bruk av intervju er målet å skaffe beskrivende og fyldig informasjon om hvordan andre mennesker opplever forskjellige sider ved sin livssituasjon (Dalen, 2011). Det er viktig å velge intervjuform i forhold til det temaet forskeren ønsker å belyse samt hvilken målgruppe man står ovenfor. Jeg har i dette prosjektet valgt intervjuform ut ifra problemstillingen og målgruppen for prosjektet som er fedre til ungdommer med lett utviklingshemming, for å skaffe fyldig informasjon.

I kvalitativ forskning blir virkeligheten fortolket av forskeren og virkeligheten blir avhengig av den som ser. Dalen (2011) presiserer at både teori og forskerens egen forforståelse vil påvirke fortolkningen. Kvalitativ forskning er ifølge Tjora (2017) «preget av en betydelig følsomhet ovenfor konteksten den gjennomføres på» (s. 15). En kommer ofte tett på de man forsker på, og kan gi spesielle utfordringer underveis. Tjora (2017) beskriver at en kan komme til å måtte gjøre justeringer i forhold til egne handlinger, selve prosjektet og ideer når en forsker for første gang. Dette er et punkt jeg har gjort meg tanker rundt og dette vil beskrives i kap. 3.5.1, under temaet etiske refleksjoner. Kvalitativ forskning tar gjerne utgangspunkt i noe en blir nysgjerrig på og interessert i (Tjora, 2017). I mitt tilfelle førte nysgjerrighet på fedrenes perspektiv på vennskap og livskvalitet til at jeg valgte dette prosjektet.

3.1.2 Semistrukturert intervju

I dette prosjektet er det valgt semistrukturert intervju, der samtalen med informantene har vært fokusert mot temaer som er valgt ut på forhånd (Dalen, 2011). Ved bruk av semistrukturert intervju har en mulighet til å følge opp eventuelle nye temaer som kommer opp i intervjuene. Kvale og Brinkmann (2015) beskriver semistrukturert intervju som en planlagt og fleksibel samtale som har som formål å innhente beskrivelser av personers

livsverden, med henblikk på fortolkning av meningen med de fenomener som blir beskrevet. Et semistrukturert intervju beskrives av Kvale og Brinkmann (2009) som «å være verken en lukket samtale eller en lukket spørreskjemasamtale. Det utføres i overensstemmelse med en intervjuguide som sirkler inn bestemte temaer, og som kan inneholde forslag til spørsmål» (s. 46). Semistrukturert intervju er i dette prosjektet valgt på bakgrunn av problemstillingen og forskningsspørsmålene, og har tatt utgangspunkt i teoretiske begreper om vennskap og livskvalitet for å belyse prosjektets problemstilling samt forskningsspørsmål. Jeg har valgt semistrukturert intervju i dette prosjektet da jeg har vurdert denne formen for intervju som godt egnet for min problemstilling. Dette fordi jeg har kunnet ta utgangspunkt i de forhåndsbestemte temaene vennskap og livskvalitet, og samtidig ha muligheten til å følge opp eventuelle nye temaer som skulle komme opp underveis i intervjuene.

3.1.3 Vitenskapsteoretisk forankring

I dette prosjektet har jeg hatt en humanistisk tilnærming. Humanisme betyr at en legger vekt på menneskers følelser, ønsker og håp, og en legger spesielt vekt på det enkelte individ sin oppfatning av verden (Johannessen, Kokkersvold & Vedeler, 2010). Det handler altså om den personlige livsverden til mennesker og deres egne opplevelser. Bakgrunnen for å velge en humanistisk tilnærming er at jeg har savnet perspektivet til fedrene i tidligere forskning og litteratur. Jeg ønsket altså å løfte frem fedrenes perspektiver innenfra, hvordan fedrene opplever vennskapets betydning for deres barns livskvalitet og hvordan de ser på dette. Ifølge et humanistisk syn, er fokuset at hver situasjon er unik, og hvert fenomen har sin egen indre struktur og sin egen logikk (Kvale, 1997). En humanistisk tradisjon bygger også på Carl Rogers sine teorier om mennesket har egne ressurser og muligheter (Rogers, 1965). Mennesker har ifølge Rogers verdi i seg selv, kan velge disse verdiene selv og fortjener respekt for den de er (Johannessen et al., 2010). Disse humanistiske prinsippene vurderer jeg til å harmonere godt med fokuset for dette prosjektet.

3.1.4 Forskerens rolle og førforståelse

I kvalitative prosjekter kan forskerens rolle og førforståelse påvirke prosjektet. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2016) presiserer at kunnskapsproduksjonen i forskning skal styres av argumentenes holdbarhet og relevans, samt

av kvaliteten på dokumentasjonen som underbygger forskerens slutninger. Forutinntatte oppfatninger og ubevisste vurderinger skal i minst mulig grad prege forskningen.

Dalen (2011) understreker at all forståelse er bestemt av en forståelseshorisont eller forforståelse, og denne forståelsen handler om oppfatninger og meninger vi har på forhånd til det som skal studeres i prosjektet. Det er ifølge Dalen (2011) viktig å føre inn sin egen forforståelse på en måte som gjør at en får en størst mulig forståelse av informantenes uttalelser og opplevelser. Det å være bevisst egen forforståelse gjør at forskeren blir mer sensitiv når det gjelder det å se mulighetene for det å utvikle teori i eget datamateriale. Førforståelsen kan være viktig for en utvikling av forståelse og tolkningen av datamaterialet. Både forskerens egen førforståelse og teori som er aktuell om fenomenet det skal forskes på vil påvirke fortolkningen av datamaterialet.

Jeg har selv arbeidet som pedagogisk leder i barnehage i 18 år. Dette er en bakgrunn som jeg ser er med på å påvirke min forforståelse, samt at denne arbeidserfaringen har vært med på å skape en nysgjerrighet rundt temaet og problemstillingen som er valgt for dette prosjektet. Jeg har hatt pedagogisk lederansvar for flere barn med spesielle behov, også for barnehagebarn med utviklingshemming. Jeg har observert at det har vært utfordrende for disse barna og nærme seg andre barn på grunn av språklige og adferdsmessige vansker, og dette har gjort at det å få og holde på venner i noen tilfeller har vært vanskelig. Denne erfaringen og forforståelsen har altså vært noe av bakgrunnen for å velge dette temaet.

Videre er noe av bakgrunnen for å velge fedre som informanter basert på egen førforståelse som pedagog. Mitt subjektive inntrykk har vært at fedre i mindre grad enn mødre har vært delaktige i foreldresamarbeid, samarbeidsmøter og lignende i mitt yrkesliv som pedagogisk leder. Ved å være bevisst denne førforståelsen og drøfte den med min veileder i arbeidet med dette prosjektet har jeg blitt bevisst hvordan dette kan påvirke fasene i prosjektet. På den andre siden har denne førforståelsen gitt meg inspirasjon til å velge fedre som informanter i prosjektet. Denne bevisstheten rundt min egen førforståelse har vært til hjelp når det gjelder det å se eget datamaterialet på en mest mulig objektiv måte.

3.2 Planlegging av prosjektet

3.2.1 Tillatelser

Dette prosjektet behandler data som inneholder personopplysninger samt helseopplysninger. Prosjektet ble derfor meldt inn til NSD, norsk senter for forskningsdata. Prosjektet ble godkjent av NSD 24/1-2019 (Vedlegg 1). Prosjektet skulle gjennomføres i tråd med personvernlovgivningen. Prosjektet og innsamling av opplysninger var basert på informantenes samtykke, og det var en frivillig, spesifikk og informert og utvetydig bekreftelse. Lovlig grunnlag for behandlingen av dette prosjektet var dermed de registrerte sitt samtykke. Det er utarbeidet et eget informasjonsskriv og samtykkeerklæring til fedrene (Vedlegg 2).

3.2.2 Datahåndtering

Det er utarbeidet en egen datahåndteringsplan for dette prosjektet, via NSD sine nettsider. I tillegg er det signert en egen datahåndteringsprosedyre (Vedlegg 5). I dette prosjektet forelå det grønne og gule data, som er klassifisert i vedlegg 6. Grønne data er data som ikke krever særskilte sikkerhetsrutiner, som fagbøker, pensumbøker og forskningsartikler. Gule data i dette prosjektet var personopplysninger, som opplysninger om informantenes bosted, navn på barna, alder, kjønn, skole og klassetrinn. I tillegg forelå det lydopptak ved intervju, observasjonsnotater, transkripsjoner, koding av innhold, memos og teoretisk tolkning av datamaterialet. Alle de gule dataene har vært lagret på kryptert minnepenn med kodenøkkel.

3.2.3 Utarbeiding av intervjuguide

Forberedelsene til utarbeidelsen av en intervjuguide for dette prosjektet, startet med at jeg etablerte en teoretisk forståelsesramme, ved å studere tidligere forskning på områdene vennskap og livskvalitet. Dette er to begreper som er sentrale i min problemstilling. Deretter begynte arbeidet med å operasjonalisere disse to begrepene i intervjuguiden. Å operasjonalisere vil si å knytte antakelser til et ord eller fenomen (Johannessen, Rafoss & Rasmussen, 2018). Intervjuguiden ble altså utarbeidet med utgangspunkt i forskning rundt disse begrepene, samt tar for seg fars egen rolle i forhold til disse begrepene.

Det er valgt semistrukturert intervju, og intervjuguiden ble delt inn i følgende fem komponenter, hvor punkt 2, 3 og 4 utgjør hovedtemaene for prosjektet;

- 1) Bakgrunnsinformasjon/innledende spørsmål
- 2) Karakteristikker ved vennskap
- 3) Fars rolle
- 4) Vennskapets betydning for livskvalitet
- 5) Oppsummering/avslutning

Under bakgrunnsinformasjon og innledende spørsmål ble det lagt vekt på å sette en ramme for intervjuet og deretter introdusere temaet vennskap for informantene. Ifølge Kvale (1997) er de første minuttene av et intervju avgjørende da informantene vil ha en oppfatning av den som intervjuer før han eller hun åpner seg opp for en fremmed. I denne første delen av intervjuet bør intervjueren legge ekstra vekt på å skape god kontakt. Denne delen av intervjuguiden kan også karakteriseres som oppvarmingsspørsmål, der man stiller enkle, konkrete spørsmål og temaer som ikke krever mye refleksjon (Tjora, 2017). Fasen beskrives også som en fase der man skaper trygghet hos informanten, slik at situasjonen beherskes. Dalen (2011) beskriver også dette som en fase der spørsmålene utformes slik at det får informantene til å føle seg avslappet. I dette prosjektet besto denne første fasen av at fedrene ble bedt om å beskrive sitt barn til en som ikke kjenner det, før det var en glidende overgang til spørsmål om vennskap. Denne delen hadde som fokus å sette en trygg ramme for resten av intervjuet, før de mer reflekterende spørsmål ble introdusert.

Etter at vennskap ble introdusert blir det i del 2 gått nærmere inn på karakteristikker ved vennskap for å kunne belyse mitt første forskningsspørsmål; hvordan beskriver fedre sine barns vennskap? Denne delen av intervjuet fokuserte på de teoretiske begrepene gjensidig glede/samhandling, nærhet/intimitet, sikkerhet og hjelp. Spørsmålene i denne delen var ment å fange opp grunnleggende karakteristikker ved vennskap og hvordan fedrene beskrev disse. Spørsmålene i denne delen kan ses på som å være refleksjonsspørsmål, der fedrene ble invitert til å gå i dybden på ulike deler av forskningstemaet (Tjora, 2017). Disse spørsmålene startes med fraser som «kan du beskrive» eller lignende. Dette åpnet opp for fortellinger og fedrenes erfaringer rundt barnas vennskap.

I del 3 tok intervjuguiden for seg fars rolle når det gjelder tilrettelegging og støtte, for å kunne belyse hva far tenkte er viktig at han bidro med for at barnet skulle opprettholde vennskapene nå og i fremtiden. Spørsmålene i denne delen av intervjuguiden var ment å være en naturlig overgang fra beskrivelse av vennskap til fars egen rolle når det gjaldt å opprettholde vennskap og hva slags hjelp og støtte far tenkte det var nødvendig at han bidro med, nå og i fremtiden. Tanken var altså at del 2 satte en ramme for vennskap og et utgangspunkt for videre refleksjon rundt vennskap i del 3. Spørsmålene i denne delen kan i likhet med del 2 ses på som refleksjonsspørsmål som åpner opp for videre fortellinger (Tjora, 2017).

I del 4 gikk intervjuguiden nærmere inn på begrepet livskvalitet og tar for seg spørsmål som belyste fedrenes opplevelse av vennskapets betydning for livskvaliteten for deres barn. Dette for å belyse mitt andre forskningsspørsmål; hvilke faktorer ved vennskap har betydning for deres barns livskvalitet? Her ble undertemaene psykisk velvære, sosial inkludering og emosjonelt velvære belyst. Deretter ble det fokusert på viktige komponenter for deres barns livskvalitet sett fra fedrenes perspektiv, som belyste mitt tredje forskningsspørsmål. Herunder ble også betydningen av ungdommenes vennskap for fars egen livskvalitet tatt opp. Disse spørsmålene kan ses på å være litt mer sensitive enn i del 2 og 3 og dette er ifølge Dalen (2011) sentralt å tenke på i utviklingen av en intervjuguide. De mest sensitive spørsmålene introduseres etter at informantene føler seg trygg og avslappet (Dalen, 2011).

I oppsummeringen tok jeg som intervjuer for meg en avrunding, der jeg spurte om det var noe informantene hadde tenkt på som de ikke hadde fått sagt eller om de hadde noen spørsmål. Dette ga informantene muligheten til å ta opp spørsmål eller andre ting som han hadde tenkt på under intervjuet (Kvale, 1997). I denne delen av intervjuguiden ble intervjuet oppsummert fra min side, jeg beskrev for fedrene hva vi hadde snakket om og hva jeg hadde lært under intervjuet. Denne fasen av intervjuet beskrives også av Tjora (2017) som en avrundingsfase der «man normaliserer situasjonen mellom to personer, intervjuer og informant, som ikke kjenner hverandre og som normalt ikke ville snakke så personlig med hverandre» (s. 146).

Denne intervjuguiden har altså beveget seg fra å sette en trygg ramme til å introdusere teoretiske begreper før de litt mer sensitive spørsmålene i del 3 og 4. Dette er beskrevet av Dalen (2011) som «traktprinsippet», en starter intervjuet med spørsmål som ligger «i randsonen i forhold til de mer sentrale og kanskje de mest følelsesladde temaene som skal belyses» (s. 27). Spørsmålene fokuseres deretter mot sentrale temaer før det avslutningsvis åpnes opp igjen om mer generelle forhold.

3.2.4 Testintervju

Det ble i dette prosjektet gjennomført ett testintervju på en far til en ungdom uten utviklingshemming. Dette for å kunne teste ut båndopptakeren, og for å kunne teste ut spørsmålene og formuleringen av disse på forhånd. Det var i forkant av intervjuet viktig for meg å vurdere i hvilken grad spørsmålene i intervjuguiden var forståelige og ikke brukte mange faglige uttrykk og avanserte begreper som kunne være vanskelige for fedrene å forstå. Ifølge Kvale (1997) bør spørsmålene være korte, lette og forstå og uten akademisk språk. Underveis i testintervjuet ble et par av spørsmålene strøket, da testpersonen opplevde at de aktuelle spørsmålene overlappet med andre spørsmål.

Etter testintervjuet, samt tilbakemelding fra testpersonen, ble noen av spørsmålene omformulert til et mer lettere språk, slik at ord og uttrykk skulle bli mer forståelige. Dette for å unngå misforståelser og usikkerhet i intervjusituasjonen, samt for å sikre bedre flyt og en trygg ramme for kommunikasjonen i intervjuet. Ved å gjennomføre dette testintervjuet følte jeg at jeg ble tryggere på opptaksutstyret og det å skulle innta rollen som intervjuer. Det at jeg var forberedt og hadde fått utforsket situasjonen i forkant vurderer jeg at kan være med på å bedre reliabiliteten i dette prosjektet.

3.2.5 Planlagt utvalg

Planlagt utvalg for denne studien var satt til 3-6 informanter. Utvalget for studien har kommet frem gjennom kriterieutvelging. Hensikten med kriterieutvelging er ifølge Dalen (2011) å ta stilling til hvilke informanter som bør være med i den aktuelle studien. At det kun er fedre som ble invitert til å være informanter i denne studien var et bevisst valg, da fedrenes perspektiv på vennskap og livskvalitet var noe jeg ønsket å løfte frem, ut fra tidligere forskning. Bestemte kriterier skulle altså være oppfylt for å kunne delta i denne studien. Jeg hadde kontakt med en PP-tjeneste som sa seg villig til å bidra med å invitere informanter. Grunnleggende informasjon ble gitt til PP-tjenesten om studien ved telefonsamtale og informasjonsskriv (Vedlegg 3). PP-tjenesten ble bedt om å formidle informasjon om studien til aktuelle informanter ut ifra følgende kriterier:

- 1) Barnet har diagnosen lett utviklingshemming, diagnostisert ut ifra ICD-10.
- 2) Barnet har tilhørighet til en ordinær ungdomsskole eller videregående skole, enten i en spesialgruppe eller ordinær klasse.

- 3) Barnet har en eller flere venner.
- 4) Fedrene er bosatt på Østlandet.

At barna hadde lett utviklingshemming ble satt som det første kriteriet for denne studien. Dette for å kunne ha et likt grunnlag for sammenligning mellom informantene og opplevelsene de hadde rundt sine barn, og for å kunne trekke paralleller til tidligere forskning på området. Det ble også satt som et kriterium at barna hadde tilhørighet til en ordinær norsk ungdomsskole eller videregående skole – enten i spesialgruppe eller ordinær klasse. Dette for å åpne opp for å kunne intervju fedre til barn som hadde venner både med og uten utviklingshemming. Kriterium nr. 3 er at barna måtte ha en eller flere venner. Dette ble valgt som et kriterium fordi vennskap var en del av hovedfokuset for denne studien, og det ville ha vært lite hensiktsmessig å intervju fedre til barn uten venner. Kriterium nr. 4 var at fedrene var bosatt på Østlandet. Dette var en geografisk avgrensning av praktiske hensyn for meg som forsker.

3.2.6 Endelig utvalg

Forespørsel ble sendt til fedre til barn med lett utviklingshemming i ungdomsskole og videregående skole på Østlandet og ble formidlet av PP-tjenesten. Etter at forespørsel med informasjon ble sendt var det tre fedre som samtykket til å stille opp på intervju. Jeg tok deretter direkte kontakt med fedrene for å avtale tid og sted for intervju og de fikk selv bestemme hvor intervjuene skulle foregå. Dette for å skape en trygg ramme for intervjusettingen, og informasjonsskrivet de hadde lest på forhånd ga også informasjon om at sted for intervjuene skulle avtales nærmere.

3.3 Gjennomføring av undersøkelsen

Alle de tre intervjuene ble gjennomført i løpet av to dager. To av intervjuene ble gjennomført i PP-tjenestens lokaler, mens ett intervju ble gjennomført på far sin arbeidsplass. Under intervjuene ble det brukt båndopptaker.

3.3.1 Intervjusituasjonen med fedrene

Før intervjuene startet presenterte jeg meg selv og prosjektet. Deretter ga jeg fedrene informasjon om anonymisering, konfidensialitet og om retten til å trekke seg. Fedrene fikk også informasjon om hva som skal skje med lydopptak og datamaterialet. I denne fasen ble også fedrene forsikret om at det kun var jeg og min veileder som skulle ha tilgang til lydopptakene. Lydopptakeren var som nevnt testet på forhånd, og jeg var trygg på at det tekniske fungerte. Ifølge Dalen (2011) er det viktig at forskeren har et avslappet forhold til bruken av opptaksutstyret samt behersker teknikken slik at opplegget oppleves som profesjonelt. Før intervjuet startet ble det også spurt om de lurte på noe før oppstart. Alle de tre intervjuene varte mellom 35 og 40 minutter.

I alle de tre intervjuene hadde jeg en opplevelse av at fedrene pratet fritt rundt temaene, og jeg opplevde at de var åpenhjertelige og delte informasjon med meg som intervjuer. De ga alle tre inntrykk av at deres meninger og opplevelser var viktige for dem, og at de var trygge på intervjusituasjonen. Noen etiske refleksjoner rundt selve intervjusituasjonen vil jeg gjøre rede for og drøfte i kap. 3.5.1.

3.4 Etterarbeid

Etter at de tre intervjuene var gjennomført, handlet etterarbeidet primært om å transkribere, analysere og tolke det innsamlede datamaterialet.

3.4.1 Transkribering

Transkribering betyr ifølge Tjora (2017) å gjøre om lyd eller videoopptak om til tekst. Tjora (2017) anbefaler bruk av lydopptak og fullstendig transkribering av materialet i etterkant. I dette prosjektet har jeg selv transkribert alle tre intervjuene og har inkludert alle temaer og detaljer jeg husker fra intervjusituasjonen. Transkripsjonene ble foretatt rett etter at intervjuene ble gjennomført for at jeg skulle huske mest mulig av intervjusituasjonene. Bakgrunnen for å transkribere selv var at jeg ønsket å sikre å få med alle detaljer som kan tas med videre til analysefasen. Tjora (2017) beskriver at dersom man selv transkriberer intervjuene ser en for seg kroppsspråk og andre uttrykk fra den aktuelle situasjonen. Lydopptakene fra intervjuene var av god kvalitet, og dette ga meg mulighet til å kunne

«gjenoppleve» de enkelte intervjusituasjonene og koble dette opp mot transkripsjonene. Kroppsspråk og pauser i utsagnene ble inkludert i transkripsjonene.

Jeg valgte å transkribere intervjuene på bokmål for å sikre at informantene ikke skulle kunne være identifiserbare gjennom dialekter. Jeg foretok endringer i navn, alder og andre personidentifiserende opplysninger, både hos fedrene selv, barna og andre personer som ble nevnt i intervjuene. Dette er noe fedrene var forsikret om på forhånd. Ifølge Tjora (2017) hviler all forskning på tilliten mellom forsker og den det forskes på. Transkriberingen foregikk i analyseprogrammet NVivo 12.

3.4.2 Metode for analysen

I kvalitativ forskning kan en bruke ulike metoder for å analysere datamaterialet. Jeg vil i denne delen beskrive valg av analysemetode og begrunne hvorfor jeg valgte den aktuelle analysemetoden i dette prosjektet. Analyse i kvalitativ forskning betyr at man fortolker og får mening ut at datamaterialet (Dalen, 2011). Denne helheten deles deretter opp i deler for så å bli analysert. Datamaterialet blir her kategorisert og meningsfortettet (Postholm, 2005). Ved denne prosessen vil datamaterialet reduseres. Tjora (2017) beskriver at det er viktig å ha tro på empirien, ta steg for steg i analysen og ikke ta forhastede konklusjoner i forhold til datamaterialet. Det er også viktig å ha god gjennomgående systematikk.

Analysen har hatt en kombinasjon av en deduktiv og en datadreven (induktiv tilnærming). En deduktiv tilnærming handler om å slutte fra en generell regel til å forklare enkelthendelser (Tjora, 2017). Det innebærer også at en går tilbake til datamaterialet med de kategoriene man utvikler fra datamaterialet. En setter merkelapper på utsagn og ytringer med de kategoriene man finner. En analyserer med forhåndsbestemte kategorier som har forankring i det samme materialet (Nilssen, 2012). I dette prosjektet er det de forhåndsbestemte kategoriene karakteristikk ved vennskap, fars rolle og vennskapets betydning for livskvalitet som utgjør den deduktive tilnærmingen. Samtidig har jeg hatt en datadrevet analyse i lys av etablerte begreper, en induktiv tilnærming. En datadreven (induktiv) tilnærming innebærer at en oppdager mønstre, temaer og kategorier i datamaterialet (Nilsen, 2012), og jeg har etterstrebet å finne disse mønstrene og temaene. En forsøker å få taket i hvordan mennesker konstruerer den verden de har rundt seg (Gibbs, 2007). Analysen har altså vært datadrevet i lys av etablerte begreper. I arbeidet med intervjuguiden har jeg brukt mye tid på å sette meg inn i de sentrale begrepene i min problemstilling, i dette tilfellet vennskap og livskvalitet. Dette ser

jeg at vil være med å påvirke måten jeg analyserer datamaterialet på. Ved å være bevisst dette har jeg i størst mulig grad forsøkt å analysere datamaterialet med «nye øyne» og har lagt bort intervjuguiden for å i større grad kunne stille med et nytt, åpent blikk gjennom analyseprosessen.

Jeg har brukt tematisk strukturanalyse for å identifisere temaer i dette prosjektet. Dette betyr ifølge Lindseth og Norberg (2004) at en søker å identifisere og formulere temaer. Et tema er en tråd med mening som inneholder deler av tekst, enten alle eller kun noen få. Dette handler om å formidle betydningen av informantenes opplevelser. For å fange opp denne betydningen av opplevelsene formuleres ikke temaene som abstrakte begreper, men som kondenserte beskrivelser. En formulerer de altså på en måte som gir mening (Lindseth & Norberg, 2004). I dette prosjektet har jeg lest hele teksten, altså det transkriberte datamaterialet og delt de inn i ulike enheter av mening. En slik enhet kan ifølge Lindseth og Norberg (2004) være en hel setning, en del av en setning, flere setninger, et avsnitt, eller en annen lengde på en enhet som formidler mening. Dette kan altså forstås som at en tar vekk det som ikke er med på å formulere temaer. Det som er tatt vekk kan tas med i betraktning, men vil ikke bidra til formuleringen av temaer.

En leser deretter igjennom meningsenhetene og reflekterer rundt disse på bakgrunn av den nærliggende forståelsen. Dette gjør at de bli kondensert og blir uttrykket så kortfattet som mulig (Lindseth & Norberg, 2004). En ser deretter på likheter og forskjeller som blir sortert, og like enheter kondenseres deretter ytterligere. Dette kan også føre til at nye undertemaer dannes. Det er ifølge Lindseth og Norberg (2004) viktig å forsøke å se teksten så objektivt som mulig. En de-kontekstualiserer altså disse enhetene med mening fra den helhetlige teksten og forsøker å se de så uavhengig som mulig fra konteksten. Meningsenhetene må altså ha en viktig betydning. En kan deretter finne ut at en meningsenhet har mer enn en betydning, som gjør at en ytterligere deling er nødvendig. Disse temaene er basert på det jeg som forsker selv forstår av meningen, og spørsmålet blir da ifølge Lindseth og Norberg (2004) om temaene jeg har delt inn bekrefter eller ugyldiggjør denne forståelsen. Prosessen gjentas helt til en opplever at en har validert sin forståelse gjennom strukturell analyse.

Nedfor i tabell 1 viser jeg et eksempel på hvordan jeg utarbeidet en meningsenhet som tas med videre i analyse og diskusjon. Dette eksempelet er tatt med for å vise hvordan jeg har tenkt underveis i den tematiske strukturanalysen.

Tabell 1. Eksempel på tematisk strukturanalyse

<i>Meningsenhet</i>	<i>Kondensering</i>	<i>Sub-tema</i>	<i>Tema</i>
Siden 5. klasse har hun trukket mot 2 og 3 klassinger og lekt med dem istedenfor å være sammen med jevnaldrende. For da er hun mer på samme nivå.	Tyr til de som er yngre	Være med likestilte	Likestilthet

3.5 Undersøkelsens kvalitet

3.5.1 Etske refleksjoner

Under hele prosjektperioden har jeg etterstrebet å følge retningslinjene til Den nasjonale forskningsetiske komitè for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2016). Temaet og problemstillingen i dette prosjektet kan oppleves som sensitivt for noen fedre. Ifølge NESH (2016) skal forskeren arbeide ut ifra en grunnleggende respekt for menneskeverdet, og respektere forskningsdeltakernes autonomi, integritet, frihet og medbestemmelse. I dette prosjektet snakker fedrene om sine barn, og hensynet til tredjepersoner blir også derfor relevant i dette prosjektet. Ifølge NESH (2016) har forskeren et ansvar for å sikre personvernet til de som direkte eller indirekte er berørt av forskningsprosjektet, i dette tilfellet informantenes barn. Derfor vurderer jeg at vernet av barna i denne studien er spesielt viktig. Alle personopplysninger om barna er anonymisert og andre ting som alder og klassetrinn er endret. På denne måten er det tatt hensyn til mulige negative konsekvenser for tredjepart.

Når det gjelder selve intervjusituasjonen, har jeg selv hatt noen etiske refleksjoner rundt denne. Disse refleksjonene omhandler min egen rolle som intervjuer i samspill med fedrene. Det handler om hvordan en underveis i intervjuet bør, eller ikke bør følge opp temaer som fedrene selv tar opp, som jeg som forsker opplevde som mer sensitive enn det som var rammene for intervjuet. Da far selv valgte å ta opp sensitive temaer som la noe utenfor forskningsprosjektet valgte jeg å la personen få snakke ut og samtidig lytte til det han hadde å

si. Dette for å ikke skape en ramme for intervjuet som kunne oppleves som utrygg og som kunne være med på å ødelegge den gode relasjonen som allerede var bygget opp mellom oss. På den andre siden måtte jeg selv jobbe med min egen rolle i forhold til dette, da det også var viktig at intervjuet ikke dreide i en annen retning enn det som var hensikten. Jeg opplever selv at jeg klarte å finne en god balansegang mellom det å la de få snakke ut, samtidig som jeg fikk de inn på rett spor igjen ved bruk av små påminnelser, ved at jeg gikk tilbake til det vi i utgangspunktet snakket om. Måten jeg gjorde dette på var å «hente tilbake» noe fedrene hadde sagt og tok tak i dette på nytt, ved å gjenta det for dem med en interessert tone og deretter følge opp med spørsmål.

Jeg har altså gjort meg refleksjoner rundt denne problemstillingen og dette ser jeg kan knyttes opp mot det NESH (2016) skriver om hensynet til personer og menneskeverd. Man skal verne om personlig integritet, sikre frihet og selvbestemmelse og beskytte mot skade og urimelige belastninger. NESH (2016) skriver at en som forsker må vise respekt ovenfor dem som deltar i forskningen. Jeg opplever selv at denne måten å gjøre det på viste respekt ovenfor de aktuelle personene ved å la de få snakke samtidig som jeg klarte å holde fokus på det som var temaet for intervjuet. Jeg ser at det er en balansegang her og dette var en lærerik erfaring for meg som førstegangs forsker.

3.5.2 Reliabilitet

I kvalitative studier bygger forskningen på forutsetningen om at mennesker konstruerer eller skaper sin egen sosiale virkelighet og gir mening til sine egne erfaringer (Dalen, 2011). Disse erfaringene og konstruksjonene blir deretter fortolket av forskeren. Ifølge Kvale (2007) handler reliabilitet om konsistens og pålitelighet for forskningen; intra og inter-subjektiv pålitelighet refererer til om resultatene kan etterprøves av andre forskere på en annen tid ved bruk av de samme metodene.

Forskerens rolle blir en viktig faktor i kvalitativ forskning, ifølge Dalen (2011). Denne forskerrollen blir utformet i den aktuelle situasjonen og i samspill med informantene. Det er viktig at man er nøyaktig i beskrivelsene av hvert enkelt ledd av prosessen underveis i forskningen, det vil si at en annen forsker kan sette på seg de samme «brillene» når han eller hun tenker seg gjennomføringen av det aktuelle prosjektet (Dalen, 2011). Jeg har bestrebet å beskrive de enkelte delene av prosessen nøye for at andre forskere skal kunne ta på seg sine «forskerbriller» og se for seg gjennomføringen av prosjektet på en klar og tydelig måte.

Krumsvik (2014) beskriver også begrepet intervjureliabilitet. Dette handler om at spørsmålene og formuleringen av disse er tydelige og klare, og Krumsvik (2014) stiller her spørsmål om formuleringen av disse kan være med på å forme informantens svar. Dersom ledende og tvetydige spørsmål blir brukt, kan dette føre til at påliteligheten settes på spill. Man ser derfor at reliabiliteten handler om troverdigheten og konsistensen til forskningsresultatene. Dette ses i sammenheng med reliabiliteten til intervjueren, reliabiliteten i transkripsjonene samt reliabiliteten i arbeidet med analyse og kategorisering. Dersom bevisstheten hos forskeren er høy rundt disse punktene, mener Krumsvik (2014) at fallgruver rundt reliabilitet vil unngås. Jeg har i dette prosjektet bestrebet å unngå ledende spørsmål som kan være med på å påvirke informantenes svar. Samtidig har jeg forsøkt å stille mest mulig åpne spørsmål, som ikke er tvetydige.

Ifølge Kvale (2007) vil pålitelighet og reliabilitet i kvalitativ forskning hvile på det konkrete forskningsmaterialet, opptaksutstyr samt det transkriberte materialet. Det fremheves også at en må stille spørsmål ved om den samme fremgangsmåten er brukt i de ulike intervjusituasjonene. Den interne validiteten vil styrkes dersom en gjør transkriberingen selv, fordi det bidrar til å bli mer kjent med empirien (Kvale, 2007). Gjennom hele forskningsprosessen har jeg forsøkt å gjennomføre de ulike fasene på en mest mulig lik og konsekvent måte. Den samme intervjuguiden har vært utgangspunkt for alle tre intervjuene, og spørsmålene har blitt stilt på tilnærmet lik måte. Samme opptaksutstyr har blitt brukt, og jeg var trygg på dette utstyret i forkant av intervjuene. Målet har vært å klare å tilnærme meg reliabilitet ved at jeg har beskrevet de ulike fasene i prosessen nøye. Som Dalen (2011) skriver må disse beskrivelsene omhandle både forhold ved informantene, intervjusituasjonen samt forskeren selv. Jeg har etterstrebet å gi fyldige beskrivelser både av informantene, selve intervjusituasjonen samt min egen rolle som forsker, ved å beskrive egen forforståelse og måten jeg har gjennomført prosjektet på. Transkripsjonene av intervjuene har jeg selv gjennomført, og dette vil være med på å styrke reliabiliteten, slik Kvale (2007), beskriver.

Ifølge Dalen (2011) må beskrivelsene av forskningsprosessen også inneholde en beskrivelse av hvilke analytiske metoder som er brukt når forskeren har bearbeidet datamaterialet. Analytiske metoder har jeg beskrevet i kap. 3.4.2, metode for analyse.

3.5.3 Validitet

Validitet i kvalitative forskningsprosjekter beskrives av Kvale og Brinkmann (2015), ved hjelp av begreper som sannhet, riktighet og styrken på en uttalelse. Et valid argument er ifølge Kvale og Brinkmann (2015) tydelig forankret, forsvarlig, sterkt og overbevisende. Spørsmålet er om man måler det man tror at man måler. I dette prosjektet handler det altså om i hvilken grad jeg har lyktes med å få frem hvordan fedrene opplever at vennskap har betydning for deres barns livskvalitet.

Kvale og Brinkmann (2015) beskriver sju ulike stadier når det gjelder validitet. Disse sju stadiene påvirker og gjennomsyrrer hele forskningsprosessen og handler ikke kun om et spesielt stadium. Det første stadiet handler om tematisering. Dette handler om at gyldigheten av en undersøkelse er basert på de teoretiske forutsetningene av studien samt logikken i forhold til verdien fra teorien til studiens forskningsspørsmål. I dette prosjektet har jeg tatt utgangspunkt i tidligere forskning om vennskap og livskvalitet, og operasjonaliseringen i intervjuguiden reflekterer dette. Det at begrepene som brukes tar utgangspunkt i tidligere forskning mener jeg er en styrke for de teoretiske forutsetningene for oppgaven.

Forskningsartiklene har blitt nøye studert for å kunne gi meg et inntrykk av hvilke artikler som har relevans for min oppgave og problemstilling. Jeg har altså vært kritisk i valget av aktuelle artikler som tematiseringen og operasjonaliseringen er bygget på.

Det andre stadiet handler ifølge Kvale og Brinkmann (2015) om design. Dette handler om validiteten av kunnskapen som blir produsert. Dette omhandler en tilstrekkelig utforming av metoder som brukes rundt temaet og formålet med studien. Jeg har i dette prosjektet vært tydelig på hva slags metoder jeg har valgt og har gitt begrunnelser for dette ved å beskrive og begrunne valg av disse metodene som kvalitativ metode, semistrukturert intervju og utdyping av de ulike fasene i intervjuguiden, samt analysemetode. På denne måten har jeg knyttet temaet og formålet med studien opp mot metodevalgene. Herunder nevner Kvale og Brinkmann (2015) også det etiske perspektivet, som handler om at studien produserer noe som er bra, herunder kunnskap som er gunstig for den menneskelige situasjon, samtidig som skadelige konsekvenser minimaliseres. I denne studien har jeg bestrebet å produsere kunnskap som kan være til nytte for fagfolk som spesialpedagoger, PP-tjeneste og andre som skal legge til rette for at barn med lett utviklingshemming skal kunne oppleve gode vennskap, som igjen kan forstås å kunne ha innvirkning på barnas livskvalitet. Skadelige konsekvenser har jeg

minimalisert ved at alle involverte i studien har blitt anonymisert og dermed ikke kan gjenkjennes.

Stadie tre handler om det å intervju, og gjelder troverdigheten på forskerens rapportering av resultatene. Dette handler ifølge Kvale og Brinkmann (2015) om at man forsiktig stiller spørsmål rundt det som blir sagt og at man kontinuerlig sjekker om informasjonen som blir gitt stemmer overens med situasjonen. I dette prosjektet har jeg underveis i intervjuene søkt bekreftelse på at jeg forsto fedrene riktig, ved å gjenta det de har sa, som for eksempel; «Så du opplever altså at det ville ha vært en bedre match med noen som er likestilte?». På denne måten hadde jeg muligheten til å få sjekket om informasjonen som ble gitt stemte med den aktuelle situasjonen. En annen måte jeg gjennomførte dette på, er at jeg har tok opp igjen ting som tidligere ble sagt for å igjen kunne sjekke om jeg forsto informasjonen riktig i forhold til konteksten. Et eksempel på dette er; «Du sa noe om det i sted, men på hvilken måte ser du at sønnen din har glede av å være sammen med den andre, kan du si litt om uttrykkene hans?». I så måte opplever jeg søkte bekreftelser underveis i intervjuene og fikk verifisert disse, noe som da kunne være med på å bedre validiteten rundt informasjonen.

I stadie fire beskriver Kvale og Brinkmann (2015) transkriberingen. Dette handler om oversettelsen fra muntlig til skriftlig form, og valget av en språklig stil i transkriberingen. I dette prosjektet har jeg selv transkribert datamaterialet og har valgt å transkribere ordrett for å få med meg ulike nyanser og eksakte gjengivelser av intervjuene, samt få en god innsikt i mine egne data. Jeg har inkludert pauser og kroppsspråk i transkripsjonene. Dalen (2011) presiserer at transkripsjonene må ha god kvalitet slik at disse ulike nyansene og gjengivelsene av intervjuene er mulig å få frem.

Stadie fem handler om analysen av datamaterialet. Her stilles det spørsmål ved om spørsmålene som brukes er gyldige og om logikken rundt disse tolkningene er gyldige. Analyse og diskusjon presenteres i kap. 4. Dette stadiet kan også knyttes opp mot det Dalen (2011) beskriver som tolkningsvaliditet. Indre sammenhenger i datamaterialet er det forskeren skal forsøke å finne.

Det sjetteste stadiet tar for seg validering. I dette stadiet skal man ifølge Kvale og Brinkmann (2015) ha en reflekterende vurdering rundt hvilke former for validering som er mest relevant for den aktuelle studien. Man skal bruke konkrete prosedyrer for denne valideringen og avgjøre gyldigheten for denne studien i den aktuelle konteksten og situasjonen.

Det siste stadiet, syv, handler om rapportering av resultatene (Kvale & Brinkmann, 2015). Her er spørsmålet om rapporten gir en valid redegjørelse av hovedfunnene fra studien. Herunder kommer også spørsmålet om leserens rolle ved validering av resultatene. Dette kan forstås som om leseren forstår det som blir presentert, samt i hvilken grad presentasjonen er troverdig. Jeg har i dette prosjektet etterstrebet å legge frem hovedfunnene på en klar og tydelig måte slik at leseren skal forstå resultatene på en best mulig måte.

3.5.4 Generalisering

Når det gjelder utvalg er det i kvalitative intervjustudier ofte snakk om små og hensiktsmessige utvalg som er direkte knyttet opp mot fokuset for den aktuelle studien. I dette prosjektet består utvalget av tre fedre til barn med lett utviklingshemming for å belyse problemstillingen. Dalen (2011) belyser dette med generalisering av resultatene i intervjustudier. Dette handler om i hvilken grad resultatene som presenteres kan overføres til andre grupper enn de som det er forsket på i den aktuelle studien. Det kan tenkes at fedrene som sa ja til å stille opp i denne studien har hatt en ekstra stor interesse for temaet og ønsket å dele sine opplevelser. I dette tilfellet er det altså kun tre fedre til barn med lett utviklingshemming som er intervjuet. Ved å få frem disse tre fedrenes opplevelser rundt vennskapets betydning for livskvalitet, ønsket jeg å kunne si noe om andre fedre som tilfredsstillende disse kriteriene.

En vanlig innvending mot intervjuforskning er ifølge Kvale og Brinkmann (2015) at man intervjuer for få personer til at resultatene kan generaliseres. For å bedre validiteten rundt generalisering har jeg forsøkt å presentere prosjektet med nok og utfyllende informasjon. Kvale og Brinkmann (2015) beskriver også analytisk generalisering i forhold til validitet. Dette handler om resultatene fra ett prosjekt kan bli brukt som en guide i forhold til hva som kan skje i en annen situasjon. Dette baseres på analysen av likhetene og forskjellene i de to situasjonene. Ved å forklare argumentene og spesifisere hva som beviser disse, kan forskeren gi leseren muligheten til å selv bedømme denne generaliseringen. Forskeren kan gi rike beskrivelser som argumenterer for generaliseringen av funnene. På grunnlag av dette kan leseren bedømme om resultatene kan generaliseres til en ny situasjon. Jeg har i dette prosjektet etterstrebet å gi leseren rike beskrivelser som gjør at leseren selv kan bedømme om disse er overførbare til en ny situasjon.

4 Analyse og diskusjon

Jeg vil i denne delen presentere analysen og resultatene av studien og deretter diskutere i lys av teori. I dette prosjektet har jeg kombinert en deduktiv tilnærming med en datadrevet (induktiv) analyse, som er gjennomført i lys av noen etablerte teoretiske begreper, herunder vennskap og livskvalitet som jeg har gjort rede for. Med utgangspunkt i informantenes temaer har jeg hatt en hermeneutisk tilnærming, der jeg har lagt vekt på forståelse og fortolkning (Dalen, 2011). Jeg har altså forsøkt å få tak i den dypere meningen med deres budskap, ved å sette dette inn i en sammenheng. En tematisk strukturanalyse er brukt for å komme frem til temaene.

Analysen av datamaterialet ledet til tre følgende hovedtemaer; karakteristikker ved vennskap, fars rolle og vennskapets betydning for livskvalitet. Etter at jeg her og dertil har gjort rede for hvert hovedtema vil jeg presentere deltemaene som inngår i disse. Denne analysen vil her presenteres ut ifra tre fortolkningskontekster. Disse kontekstene er *selvforståelse*, *kritisk forståelse basert på sunn fornuft* og *teoretisk forståelse* (Kvale & Brinkmann, 2015).

Når det gjelder *selvforståelseskonteksten* så handler dette om å formulere i kondensert form, basert på informantenes selvforståelse (Kvale & Brinkmann, 2015). Dette kan også beskrives som en meningsfortetting. Jeg har her etterstrebet å forstå og skrive ned det fedrene selv forstår som meningen med egne uttalelser, selvforståelsen til informantene. Det er altså fedrene som har bidratt til tematiseringen. Jeg vil eksemplifisere og belyse de ulike temaene med sitater fra informantene selv, og disse sitatene er valgt for å underbygge fortolkningen. Dette kan også ses i lys av den hermeneutiske tilnærmingen og fokuset på fedrenes egne opplevelser. Jeg vil deretter beskrive min fortolkning av hva fedrene har sagt, en *kritisk forståelse basert på sunn fornuft*. Dette handler om å fortolke datamaterialet i en videre forståelsesramme (Kvale & Brinkmann, 2015). Dette innebærer at jeg som forsker inkluderer en videre forståelsesramme enn det informantene selv opplever og mener rundt de forskjellige temaene i intervjuet. Dette kan bety at forskeren er kritisk til det som blir sagt og kan fokusere enten på innholdet i utsagnet eller informanten som kommer med utsagnet. Dette betyr altså at jeg har forsøkt å fortolke det fedrene mente og opplevde innenfor en allment fornuftig kontekst. Avslutningsvis under hvert undertema vil jeg diskutere det som har kommet frem ut ifra en *teoretisk forståelse* (Kvale & Brinkmann, 2015). Denne forståelsen handler om å

trekke inn teori for å tolke betydningen av utsagnet. Disse tolkningene kan sannsynligvis gå utover informantenes selvforståelse og sunn fornuft (Kvale & Brinkmann, 2015).

Jeg ser at resultatene fra dette prosjektet er noe kvalitativt ulike. Deltemaene om forskjeller mellom far og mor, samt vennskapets betydning for livskvalitet for far, kan ses på å være noe forskjellige fra øvrige temaer, som har mer fokus på barna. Samtidig så var dette temaer som jeg vurderte til å være viktig å løfte frem i dette prosjektet.

4.1 Karakteristikk ved vennskap

I denne delen vil jeg presentere fedrenes beskrivelser av sine barns vennskap. Under hovedtemaet karakteristikk ved vennskap var det tre temaer som viste seg å være fremtredende i fedrenes beskrivelser; Glede, likestiltet, sikkerhet og hjelp.

4.1.1 Glede

Fedrene hadde detaljerte og beskrivende utsagn i forhold til hvordan de opplevde gleden mellom barna. Fedrene fortalte at den gleden barna viste over å være sammen kunne handle om at de hadde en form for kjemi og at de fant hverandre godt. Det ble også beskrevet som en god stemning og at barna snakket om vennene sine. Kroppslige uttrykk som det å gi hverandre klemmer ble også beskrevet som en form for glede over å være sammen.

«Du ser liksom at de stråler mot hverandre på en måte, de er blide og lekende sammen. Man ser med en gang at de fletter seg godt sammen.»

Fedrene opplevde at barna viste glede over sine venner ved at de ønsket å leke, og at de hadde kroppslige uttrykk som var med på å vise denne gleden. Det ble fortalt at barna strålte mot hverandre når de var sammen, og dette kan forstås som at det er en form for kjemi og tiltrekning mellom to personer, og at dette er noe de begge hadde glede av. Fedrene opplevde at barna flettet seg godt sammen, dette kan forstås som at de fant hverandre godt og at leken i denne samhandlingen fungerer bra.

«Hun rett og slett prater om henne. Når hun prater om dem, da er det bra.»

Fedrene beskrev denne gleden også når barna ikke var sammen, ved at deres barn snakket om sine venner og at dette var et uttrykk for at de satt pris på dem. Dette ble formidlet ved at de

pratet om vennene sine til far. Fedrene syntes å se på dette som en form for glede og et engasjement i forhold til vennene, ved at barna formidlet dette til far i både muntlig og ved kroppslige uttrykk.

Fedrene syntes her å legge stor vekt på at vennskapet ga en stemning som kunne oppleves som positiv for begge partene i forholdet. Dette kan ses å samstemme med Bukowski et al. (1996), at vennskap er tett knyttet opp mot det å like eller være tiltrukket av noen, som synes å ha den samme følelsen tilbake. Dette ble beskrevet av fedrene som at de fletter seg godt sammen og at de strålte mot hverandre. Dette kan forstås som å være en form for hengivent bånd, en tiltrekning og en interpersonlig tiltrekning, som Bukowski et al. (1996) også beskriver. Det at en setter pris på hverandres selskap og at det bærer preg av frivillighet, det er ikke noe som er obligatorisk. Ut ifra fedrenes beskrivelser kan en vurdere at en i venneforholdet viste at en satt pris på hverandre ved lek og at man viser dette med kroppsspråk og sosialt samspill. Dette kan også forstås som en form for preferanse slik Howes (1983) beskriver det, at en foretrekker hverandre i en sosial felles samhandling, og begge partene deler denne opplevelsen i relasjonen, beskrevet som at de flettet seg godt sammen. Det at de flettet seg godt sammen kan også forstås som en form for frivillighet, slik også Bukowski et al. (1996) omtaler det, da begge partene så ut til å ønske denne formen for selskap og at barna var blide og glade når de snakket om vennene sine.

Ungdommer med lett utviklingshemming definerer også selv vennskap som en gjensidig preferanse (Sigstad, 2017). Dette handler om at man kaller noen for en venn og at man tilbringer tid sammen. Det å engasjere seg i felles aktiviteter og samhandling er også en del av karakteristikkene ungdommer med lett utviklingshemming gir av vennskap. Slik fedrene beskrev det, ser det ut til at dette også kan knyttes til ungdommers egne definisjoner på vennskap slik Sigstad (2017) skriver. Dette kan knyttes spesielt opp mot det at de var blide og lekende sammen. Dette kan forstås som en form for felles interesse og det å engasjere seg i felles aktiviteter. Å flette seg godt sammen kan også forstås som en gjensidig tillit, hvor en har en jevn fordeling av autoritet og kontroll i forholdet, i motsetning til at en av partene kunne ha tatt mer kontroll og fordelingen av autoritet kunne ha vært mer ujevn. Dette kan også ses på som en tilknytning, der ungdommene i Sigstad (2017) sin studie beskrev dette som å høre sammen i relasjonen og at man føler seg verdifull.

Howes (1983) definerer gjensidig glede, som en vesentlig komponent ved et nært vennskap. Dette omhandler evnen til å engasjere seg i positive, sosiale, følelsesmessige utvekslinger, og

at begge partene deler denne opplevelsen i relasjonen. Positive følelser fra begge personene er viktig for at denne gjensidige gleden skal finne sted. En positiv, hjelpende prososial adferd inkluderes i denne sosiale utvekslingen. Ut ifra fedrenes perspektiv, ser det ut til at dette kriteriet for et nært vennskap var oppfylt for deres barn. Barna var blide og glade, de smilte og viste glede både når de snakket om sine venner til fedrene og når de var sammen. Denne gjensidigheten beskrevet ved at de strålte mot hverandre, og kan forstås som at begge partene ønsket å være sammen med den andre, noe de også viste med kroppsspråk og ved at de «flettet seg sammen». Det at de flettet seg godt sammen kan forstås som at de fant hverandre på en god måte og at det var et positivt forhold.

Dette med god stemning var også noe fedrene opplevde fantes da deres barn var sammen med sine venner. Utsagnet god stemning kan synes å være knyttet tett opp mot opplevelsen av glede og at dette også kan bety at begge partene deler denne opplevelser slik som Howes (1983) beskriver. Samhandlingen mellom barna og vennene synes således ut til å bære preg av engasjement og glede i relasjonen, og at det var positive utvekslinger og følelser som fedrene opplevde at begge to i relasjonen delte. Bukowski et al. (1994) sin dimensjon; å ha en følgesvenn, beskrives som en grunnleggende funksjon ved vennskap. Det handler om lek, kameratskap og samarbeid. Fedrene så ut til å oppleve at barna hadde en form for kameratskap og lek i interaksjonen.

4.1.2 Likestilthet

Det at barna skulle være likestilte med vennene sine var noe fedrene la vekt på i denne studien og noe som ble fremhevet som et viktig aspekt ved vennskap hos deres barn. Fedrene fortalte at når deres barn skulle finne venner var det viktig at de var på samme nivå eller på samme stadium som sine venner. Fedrene beskrev at ungdommene søkte mot barn som var yngre enn seg for å finne denne formen for likestilling.

«Siden 5. klasse har hun trukket mot 2 og 3 klassinger og lekt med dem istedenfor å være sammen med jevnaldrende. For da er hun mer på samme nivå.»

Dersom vennene også hadde en utviklingshemming på samme alder, ble det fortalt at en slik form for likestilling var tilstede og det ble i forbindelse med dette beskrevet at det var et trygt vennskap, fordi de var like barn.

«De er veldig, veldig tette. De er en gruppe på skolen som har mye felles aktiviteter og de kommer veldig godt overens med hverandre. De er trygge på hverandre. Der er de like barn for å si det sånn.»

Det ble også beskrevet av fedrene at når nye vennskap begynte å bli etablert med barn uten utviklingshemming så tok det litt tid og så ble vennskapet avsluttet fordi barna ikke var på samme nivå i utvikling. Dette ble beskrevet som at de andre vennene trakk seg unna.

«Hun har alltid søkt mot de som er mindre for da er hun mer på samme stadium enn de jevnaldrende som har vokst ifra henne. Hun har begynt å få venner, men så forstår de andre at hun ikke henger helt med på utviklingen. Og da faller hun utenfor. Så hun har alltid søkt mot de som er en tre fire år yngre enn seg og da holdt seg på et jevnt stadium med dem.»

Fedrene i dette prosjektet synes å vurdere likestilthet som et viktig aspekt ved deres barns vennskap. Vennskap med jevnaldrende med utviklingshemming så ut til å ha en større grad av likestilthet enn vennskap der den ene hadde en utviklingshemming og den andre ikke. Når barna fant barn som var mer like i utviklingen, så fungerte vennskapene bedre på grunn av at de møtte hverandre på et mer likt nivå. Dette beskrives ved at barna fant venner som ikke hadde utviklingshemming, og da er disse vennene yngre. Da barna hadde venner som var jevnaldrende og også hadde en utviklingshemming så disse vennskapene ut til å ha en form for trygghet i relasjonen på grunn av at de var mer like.

Likestilthet kan synes å ha sammenheng med begrepet gjensidighet. Det kan forstås som at når en gjensidig preferanse er til stede vil sannsynligheten for at vennskap er gjensidig være større enn når denne preferansen ikke er funnet. Howes (1983) beskriver en slik gjensidig preferanse som et viktig aspekt ved vennskap, at man velger og foretrekker hverandre i en sosial samhandling. Dette med likestilthet kan også forstås å henge sammen med interaksjonsferdighetene til barna, slik Howes (1983) beskriver det. Det handler om å engasjere seg i komplementære og gjensidige relasjoner. Det kan altså forstås som at når denne gjensidigheten er tilstede vil det være større sannsynlighet for at barna finner en form for likestilling i sine vennskap. En er mer like, og dette kan ses på å føre til en større grad av gjensidighet i disse relasjonene. Jeg forstår det altså slik at denne likheten som fedrene beskriver kan forstås å omfatte en form for gjensidighet, at man sammen med «like barn» finner likestilthet i forholdet til venner. Det kan også her være relevant å belyse om en slik

form for likestilthet er noe alle mennesker søker i vennskap, at man søker mot noen som er lik seg selv.

Ifølge Matheson et al. (2007), kan ungdommer med utviklingshemming ha utfordringer med å kommunisere, vansker med å huske ting samt en svikt i kognitive ferdigheter. Dette kan føre til at tettere relasjoner til andre kan være vanskelig å etablere. Det kan forstås som at når en møter «like barn» så er det lettere å etablere vennskap som har en større grad av likestilthet, og dette kan bety ungdommer på samme alder med utviklingshemming eller at vennene er yngre med normal utvikling.

En senere kognitiv utvikling kan påvirke hvordan ungdommer med utviklingshemming tilnærmer seg andre (Valenti-Hein & Choinski, 2007), og det kan ofte være vanskeligere for mennesker med utviklingshemming å forstå de følelsesmessige og emosjonelle aspektene som er viktige når det gjelder utvikling av relasjoner, eller å få hva det vil si å ha eller å være en venn. Fedrene fortalte at på grunn av utviklingsnivå så falt de utenfor, og dette kan forstås å samsvare med dette. Det kan se ut til at på grunn av en senere kognitiv utvikling forsto fedrene det som at relasjoner kunne være vanskeligere å etablere og vedlikeholde.

Fedrene i dette prosjektet så altså ut til å oppleve at en form for likestilthet var viktig for at deres barns vennskap skulle fungere. De brukte ord som «like barn, likt stadium, samme nivå». Sigstad (2017) sin studie om kvaliteter ved vennskap hos ungdommer med lett utviklingshemming, viser at de selv søkte etter likestilling i sine venneforhold. Denne likestiltheten handlet om at ungdommene søkte mot jevnaldrende med utviklingshemming, eller yngre barn uten utviklingshemming. En form for likestilling i venneforhold ser ut til å kun kunne læres gjennom kontakt mellom likeverdige, da en vil finne en likhet i posisjon, i situasjonen og i utviklingsnivå. Dette vil kunne bety at begge partene opplever de samme likhetene, og at en baserer vennskap på felles likheter (Sigstad, 2017). Dette ser ut til å sammenfalle med det fedrene i dette prosjektet formidlet. Fedrene beskrev at deres barn enten valgte venner med utviklingshemming på sin egen alder, eller søkte mot yngre barn med typisk utvikling. Dette kan forstås å henge sammen med den forsinkede kognitive utviklingen, samt begrensning i språkferdigheter, at det er lettere å velge venner som er mer like, sammenliknet med jevnaldrende. Sammen med likestilte kan man altså finne en form for likestilling og gjensidighet både i relasjonen og i utviklingsnivå som man på den annen side ikke finner sammen med jevnaldrende med typisk utvikling, slik Sigstad (2017) beskriver det.

Ifølge Salmon (2013), vil ungdommer med utviklingshemming føle mer tilhørighet når de er sammen med jevnaldrende som også har utviklingshemming. Matheson et al. (2007) rapporterer også at vennskap mellom jevnaldrende med utviklingshemming vanligvis var mer positive og stabile enn vennskap med jevnaldrende med typisk utvikling. De mest stabile vennskapene i denne studien så ut til å være blant jevnaldrende med utviklingshemming som hadde kjent hverandre gjennom mange år. Dette ser ut til å kunne stemme overens med det fedrene formidlet i dette prosjektet, de beskrev at de var trygge på hverandre i relasjonen da ungdommene hadde venner på samme alder med utviklingshemming. Vennskapet så altså ut til å være mer stabilt og positivt enn vennskap med barn på samme alder uten utviklingshemming. Det at vennskapene ble opplevd som mindre stabile når de hadde venner med normal utvikling, ble beskrevet som at en kunne falle utenfor da en ikke hang helt med på utviklingen. Dette kan forstås å være mindre positivt, da en på grunn av et annet utviklingsnivå kunne falle utenfor på grunn av at de andre kunne forstå at en ikke hang helt med. Dette kan også knyttes opp til det Howes (1983) skriver om at for at relasjonen skal kunne beskrives som et nært vennskap må det vare over tid. Det kan forstås som at kriteriene for et nært vennskap i mindre grad er oppfylt, da vennskapene kan avsluttes fordi barna ikke hang helt med på utviklingen. I så måte kan man tenke at disse vennskapene er mindre nære enn vennskap som varer over tid, da de bærer mer preg av mindre stabilitet. Det ser altså ut til at vennskap blant jevnaldrende med utviklingshemming opplevdes av fedrene til å være mer stabile og likestilte.

Likestilthet kan forstås å knyttes til begrepene nærhet og intimitet. Ifølge Siperstein et al. (1997) kan vennskap hos ungdommer med utviklingshemming ha mindre stabilitet og gjensidighet, og de kan ha utfordringer med å holde på venner. Det at barna hadde begynt å få venner og så falt de utenfor, kan forstås som mindre stabilitet enn dersom de på den andre siden hadde tatt vare på disse relasjonene, og dette kan se ut til å henge sammen med utviklingsnivå. Utfordringer med å holde på venner, var også noe fedrene ga uttrykk for i dette prosjektet. Dette handlet om i de tilfellene da barn deres hadde venner med normal utvikling. Å greie å vedlikeholde og forstå en relasjon var en utfordring ifølge fedrene. Det at en ikke greier å vedlikeholde relasjonen på grunn av utviklingen kan forstås å bety at det er mindre grunnlag for å etablere en form for intimitet i relasjonen. Intimitet handler om en form for nærhet der man opplever at man er viktig og verdsatt av sin venn, og beskrives som et tett bånd som holder personene sammen (Bukowski et al., 1994). Dersom relasjonen er vanskelig å vedlikeholde kan dette forstås som at dette tette båndet og styrken på dette båndet er mer

sårbart enn dersom barna hadde forstått denne relasjonen i større grad. Dette kan igjen påvirke vedlikeholdet av relasjonen samt etableringen av en form for nærhet eller intimitet. Det kan altså forstås som at en form for nærhet i relasjonen kan være lettere å finne da barna har venner som selv har en utviklingshemming, ved at de også er mer likestilte.

Sigstad (2017) stiller spørsmål ved om ungdommer med utviklingshemming kan ha forskjellige eller lavere forventninger til vennskap og at disse vennskapene kan være mindre preget av nærhet. Det kan altså se ut som om dette også kan være tilfelle også i dette prosjektet. Dette kan forstås å kunne handle om forskjeller i utviklingsområder. I de tilfellene der fedrene beskrev en form for likestilling ved at deres barn var på samme nivå og begge hadde en utviklingshemming så dette ut til å ha en større grad av intimitet i seg enn når barna hadde venner uten utviklingshemming.

4.1.3 Sikkerhet og hjelp

Fedrene hadde flere tanker rundt dette med sikkerhet i vennskapet. Det at de passet på hverandre og vernet om hverandre var en viktig faktor ved vennskap.

«Jeg tror bare at de passer på hverandre rett og slett, at folk er allrighte mot dem. Jeg tror de verner litt om hverandre og at de sier ifra hvis det er noen som gjør noe som ikke er greit.»

Det ble også beskrevet en trygghet i det å vite at man har hverandre, at en har noen å gå til dersom leken med andre ikke hadde gått så bra.

«Jeg tror rett og slett bare at man vet at man er der for hverandre. Han har henne samt at han leker med flere andre også. Men den tryggheten at han har noen å gå tilbake til hvis han har lekt med andre og så har det ikke gått så bra.»

Denne sikkerheten ble også beskrevet som en omsorg og en hjelp, der vennene passet på og hjalp til med ting som var vanskelige.

«Jeg merker at de viser veldig mye omsorg for henne og passer på henne og hjelper henne i hverdagen med ting hun har problemer med, det er mest på skolen da.»

Sikkerhet dreiet seg også om konflikt, at vennskapet kunne ha konflikter. Dette kunne handle om at deres barn ikke forsto hvordan de skulle uttrykke seg, noe som kunne føre til konflikter på grunn av misforståelser. Dette var knyttet tett sammen med barnas ordforståelse.

«Det kan veldig fort bli misforståelser og dette kommer litt av temperamentet hennes. Hun forstår jo at hun ikke klarer å gjøre seg forstått, og dette går over til frustrasjon og sinne. Strikken blir tøyet litt for langt. Så gikk det et par år og så begynte de å være litt sammen igjen. Etter et par måneder så var det over igjen.»

Det at barna hadde en god venn kan synes å bidra til en sikkerhet i venneforholdet. Det å ha en god venn kan synes å være en trygghet for barna, en har noen å gå til dersom det har «skåret» seg med andre. Denne sikkerheten kan forstås som at en visste at en hadde noen der dersom en trengte det. Det å ha noen å gå til henger tett sammen med det å få hjelp, som også handlet om omsorg i forholdet. Sikkerhet handler også om konflikter. Det ser ut til at det kunne bli konflikter på grunn av at det kunne være vanskelig å få frem hva en mente på grunn av utviklingshemmingen, som igjen førte til at ordforståelsen ble vanskelig. Disse konfliktene som da oppsto så ut til å handle om at det blir misforståelser, på grunn av denne manglende ordforståelsen. En konflikt kan altså tolkes til å oppstå på grunn av at det var utfordrende for barna og forstå de sosiale aspektene, og kanskje forstå de uskrevne reglene som er gjeldende når en skal nærme seg andre mennesker sosialt. Dette kan igjen handle om at disse barna ikke hadde de samme forutsetningene som andre i forhold til det å nærme seg andre på en adekvat måte. Dette kan igjen se ut til å føre til mindre grad av sikkerhet i relasjonen. Når konflikter oppsto kunne altså vennskapet komme til en ende.

Sikkerhet er ifølge Bukowski et al. (1994) et av de viktigste områdene når det gjelder barn og unges forhold til venner. Dette handler om tillit og at en kan stole på vennen sin i en allianse som defineres som pålitelig, og at venneforholdet kan fortsette selv om det forekommer konflikter. Dette kan knyttes opp til det fedrene fortalte om at en vernet om og passet på hverandre i relasjonen, og at en også kunne si ifra til andre dersom det var noen som gjorde noe som ikke var greit. Dette kan også forstås som en form for hjelp, som Bukowski et al. (1994) er en viktig aspekt ved et av vennskap. Herunder kommer dette med hjelp mot urettferdig behandling som fungerer som en beskyttelse når en av partene har behov for det (Bukowski et al., 1994). Dette ble beskrevet av fedrene som en slags trygghet, i det å vite at en hadde noen der som bisto og beskyttet dersom det var behov for det. Dette kan forstås som å være en gjensidig form for beskyttelse, som begge parter kunne ha behov for, og tilby

hverandre. Begrepet omsorg ble også brukt av fedrene i denne sammenhengen, det at vennene passet på og hjalp til dersom deres barn hadde noen problemer i hverdagen. Dette kan også forstås som en sikkerhet, en trygghet og en beskyttelse for deres barn, slik Bukowski et al. (1994) definerer det.

Konflikt kan ifølge Bukowski et al. (1994) henge tett sammen med dimensjonen sikkerhet. Slik fedrene beskrev det, startet ofte en konflikt ved at deres barn sa noe som de andre kunne misforstå. Dette kan handle om en manglende forståelse for den sosiale settingen som kan dreie seg om det å nærme seg andre på en adekvat måte. Ifølge Bukowski et al. (1994) kan konflikter føre til at vennskap tar slutt. Det kan også bety at man kan være uenige og irriterte på hverandre i relasjonen, og deretter bli venner igjen. Konflikt kan ifølge Bukowski et al. (1994) være en større trussel sammenlignet med andre vesentlige dimensjoner ved vennskap. Carr og O`Reilly (2010b) poengterer at utfordringer med språket kan føre til frustrasjoner i kommunikasjonen, og dette kan igjen føre til at en kan fornærme eller gjøre noe som ikke er greit mot andre. Dette henger tett sammen med sosiale spilleregler som er viktig for å ta vare på venner.

Slik fedrene beskrev det, kan det se ut til at deres barns vennskap var noe mer sårbare for konflikter. De beskrev at vennskap kunne ta slutt på grunn av konflikter. Det så også ut til at det å bli venner igjen kunne være en stund, og at det på nytt kunne ta slutt på grunn av nye konflikter som oppsto. I så måte kan det se ut til at når fedrene beskrev at vennskapene kunne ta slutt, ville dette føre til mindre grad av sikkerhet i forholdet. Konflikter ser altså ut i fra fedrenes perspektiv til å kunne true og avslutte vennskap. Dette kan også se ut til å henge sammen med det Siperstein et al. (1997) skriver, at vennskap hos ungdommer med utviklingshemming er mer utsatt for konflikter og at de har utfordringer med å holde på venner. På den andre siden så kan det se ut til at disse konfliktene oppstår på grunn av misforståelser, kognitive og språklige utfordringer, som er vanlig hos ungdommer med utviklingshemming (Matheson et al., 2007).

Tipton et al. (2013) sin studie antyder også at både sosiale ferdigheter og problemer i forhold til adferd var signifikante predikatorer for kvaliteten på vennskap i tidlige ungdomsår, og sosiale ferdigheter – manglende eller forsinket, utgjør et viktig aspekt ved vennskap. Det kan altså forstås som at de sosiale ferdighetene som fedrene beskrev er med på å avgjøre hvordan deres barns vennskap utviklet seg. På grunn av at misforståelser kunne oppstå så kan det

forstås som om fedrene opplevde en mindre grad av sikkerhet i deres barns vennskap, da konflikter kunne føre til at vennskapene tok slutt eller ble satt på vent.

4.2 Fars rolle

Det er tre undertemaer som ble fremtredende under hovedtemaet fars rolle. Disse er støtte, styring og forskjeller mellom far og mor.

4.2.1 Støtte

Støtte fra fedrene og folk rundt, ble av fedrene beskrevet som viktig for at deres barn skulle opprettholde vennskap. Veiledning og hjelp ble i denne sammenhengen nevnt som viktig, da fedrene opplevde at tilnærming til andre var noe de trengte å bistå med.

«Mest sannsynlig så trenger man jo litt veiledning for å få til det og litt hjelp fra de rundt. De gjør ikke sånn som oss andre som bare kan gå bort og si hei og la praten gå. Det kan være litt vanskeligere med tilnærming da.»

Det at barn med utviklingshemming kunne ha utfordringer med språket var en viktig faktor som ble løftet frem i denne sammenhengen. Det ble fortalt at denne støtten og å bistå var spesielt viktig i en startfase når en skulle bli kjent med nye mennesker.

«Han har et litt redusert ordforråd og da kan det jo være sånn at det blir litt misforståelser. Da er det veldig greit å ha folk rundt for å bistå og spleise litt sammen, i hvert fall i en startfase da han er utrygg og ting er litt skummelt.»

Det at de måtte forklare og repetere for barna ble også fremhevet av fedrene. De måtte også regelmessig spørre om hvordan det gikk i forholdet mellom deres barn og vennene.

«Vi spør regelmessig hvordan det går med henne og venninnen. Vi repeterer hele tiden hvor viktig det er å ta vare på venner.»

Fedrene fortalte at barna trengte at de tok ansvar for at barna deres skulle kunne opprettholde vennskap, samt også få hjelp til å etablere nye. For disse barna kunne det være vanskeligere å tilnærme seg andre for sosial kontakt. Det ser ut til at på grunn av språklige utfordringer kunne det være mer vanskelig med tilnærming fordi misforståelser kunne oppstå. Fedrene så ut til å oppleve at denne støtten var ekstra viktig i en startfase, og at så snart barna ble mer

kjent så kunne dette oppleves som noe lettere. Fedrene så ut til å oppleve at det var viktig med repetisjon, og at de holdt vennskapet «varmt» for sine barn med påminnelser. Fedrene så ut til å oppleve at det var viktig at deres barn skulle ta vare på sine venner, og at de støttet opp om dette ved å fortelle og repetere til barna sine om dette.

Ifølge Sigstad (2017) er sosial støtte sett på som viktig for å kunne etablere vennskap for ungdommer med utviklingshemming. Et velfungerende og varig vennskap ser ut til å kreve en større innsats for deres foreldre enn for ungdommer uten utviklingshemming. Dette ser ut til å være tilfelle også i dette prosjektet. Fedrene beskrev at de stadig måtte repetere og fortelle sine barn om vennskap og viktigheten av å ta vare på venner. Denne støtten så også ut til å komme til uttrykk ved at barna trengte veiledning og hjelp, spesielt i en startfase.

Sammenlignet med ungdommer med normal utvikling vil ungdommer med utviklingshemming trenge mer støtte. Denne støtten som fedrene beskrev som viktig kan altså forstås som en form for sosial støtte slik Sigstad (2017) beskriver. Det kan se ut til at fedrene opplevde at det krevde en form for større innsats fra deres side for at deres barn skulle etablere vennskap. Denne støtten kunne altså komme til uttrykk på ulike måter. Både ved å fortelle om vennskap og at det var viktig å ta vare på venner, og ved at de veiledet, bisto og spleiset sammen for å unngå misforståelser. Det kan forstås som om denne støtten fedrene beskrev vil ha betydning for barnas videre opplevelser av vennskap og hvordan de lærer seg å ta vare på venner over tid.

Ifølge Flynn et al. (2018) vil støtten fra foreldrene føre til at ungdommer får større evne til å opprettholde mer tilfredsstillende vennskap. Støtten fra foreldrene kan således øke sannsynligheten for at ungdommene får et givende og tilfredsstillende vennskap. I dette prosjektet var denne støtten spesielt viktig i en startfase, og hjelp og veiledning ble av fedrene beskrevet som en slik form for støtte. En slik støtte kan ha positive konsekvenser sosialt og utviklingsmessig videre i livet (Flynn et al., 2018). Man kan altså tenke at denne støtten som fedrene beskrev var viktig for hvordan deres barn skulle nærme seg andre, og at denne støtten vil ha betydning for barnas vennskap fremover. Ifølge McElwain et al. (2007) ser det ut til at foreldres evne til å støtte sine ungdommer følelsesmessig har betydning for ungdom sitt samspill med venner.

Fedrene beskrev en slik form for følsomhet fra dem som foreldre. De fortalte om deres barns behov i lek og samspill, og hva de mente skulle til fra deres side for at deres barn skulle få best mulig oppfølging. Det kan altså forstås som at fedrene sin evne til å støtte barna hadde

betydning for samspillet barna videre hadde med sine venner. Ifølge Woodill et al. (1994) kan livskvaliteten til mennesker med utviklingshemming påvirkes av de ressursene, støtten og den omsorgen de har rundt seg. Det kan forstås som at fedrene beskrev en slik form for støtte når det gjaldt deres barns vennskap. De opplevde at deres barn trengte støtte, for at disse vennskapene skulle ha gode forutsetninger, både i oppstartsfasen samt for tiden fremover. Man kan altså forstå det som at fedrenes følsomhet var noe som kunne påvirke hvordan barna opplevde egne vennskap, og hva slags erfaringer og opplevelser barna gjorde seg i forhold til dette området. Fedrene kan altså forstås å ha en viktig rolle og en påvirkningskraft når det gjelder barnas vennskap.

4.2.2 Styring

Styring var et ord som fedrene brukte når det gjaldt deres egen rolle. Styring kan også forstås å være en form for støtte, jeg vil nå si litt om hvordan jeg skilte på støtte og styring. Når fedrene brukte ordet styring handlet dette om at de måtte legge mer føringer for barnas liv og at de selv aktivt måtte gjøre dette. Begrepet styring kan høres mer negativt ut, men slik fedrene beskrev begrepet var det et begrep som kan forstås som positivt, som fortalte noe om hva de tenkte var viktig for at barna skulle ha muligheter for et godt vennskap. Det handlet om et relevant aspekt de mente var viktig at de praktiserte i forhold til barnas vennskap.

Fedrene brukte altså ordet styring for å beskrive noe av det de gjorde for å bistå barna i å opprettholde sosiale kontakter, samt følge opp i lek. Dette ble beskrevet som en balansegang mellom det at barna selv fikk være med å bestemme og at fedrene tok en rolle i det å få barna inn på rett spor. Dette gjaldt både daglige rutiner og det å være sosial med venner. Denne styringen ble sett på som viktig for at de sosiale relasjonene skulle fungere.

«Hun må være med å bestemme samtidig som man må styre henne inn på rett spor. Styre henne inn for å være sosial og andre daglige rutiner. Hun må bli styrt litt for at det skal fungere.»

Dette med styring og tilrettelegging ble også nevnt i forhold til lek. Fedrene understreket at denne styringen trengtes for å sikre at leken skulle fungere godt.

«De trenger litt tilrettelegging i leken så det ikke skal ta helt av. De må bare styres litt egentlig. Det kan bli litt mye.»

Styring synes altså å henge tett sammen med støtte og tilrettelegging. Styring handler om at fedrene hadde en rolle å spille når det gjaldt barnas sosiale liv, lek og aktiviteter. Denne styringen fedrene beskrev, syntes viktig for at det sosiale livet med vennene skulle både finne sted, samt fungere optimalt når de var sammen i lek og i en sosial setting. Det ser også ut til at leken av og til kunne ta litt av, og dette kunne handle om at det kunne bli litt voldsomt på grunn av engasjement og glede i leken. Dette kunne igjen handle om dette med sosiale spilleregler og barnas forståelse av hva som var greit og ikke. Fedrene så ut til å oppleve at de hadde en rolle i det å lære og minne sine barn på hvordan en lek skulle fungere, slik at den opplevdes som god for alle de som var involvert. Dette kan forstås som at fedrene så det slik at de hadde betydning når det gjaldt det å lære sine egne barn om disse sosiale spillereglene.

Det ser ut til at på grunn av sine egne begrensinger så har ikke ungdommer med utviklingshemming de samme mulighetene som andre når det gjelder det å ta kontakt med venner. Det ser ut til at disse ungdommene er mer avhengige av sine foreldre for å komme i kontakt med hverandre og foreldre må hjelpe ungdommene til å legge til rette for vennskap (Sigstad, 2016). Mødrene i Sigstad (2016) sin studie fortalte at de måtte arrangere møter mellom deres barn og jevnaldrende. Dette kan forstås som en form for styring der mødrene tok mer ansvar for at disse møtene skulle finne sted. Ungdommene var avhengige av mødrenes instruksjoner for å forstå at vennskap var viktig. Dette ser ut til å sammenfalle med det fedrene beskrev, barna måtte styres for at det sosiale skulle fungere. Det ser altså ut til at denne styringen som fedrene fortalte om, var viktig for at barna skulle ha sosiale relasjoner og for at leken ikke skulle ta av, og fungere godt.

Fedrene fortalte at det var behov for tilrettelegging i leken, slik at det ikke skulle ta helt av, og at det kunne bli litt mye. Dette beskrev de som at barna måtte styres litt. Dette kan forstås å handle om at fedrene måtte styre barna i forhold til sosiale spillereglene, samt kommunikasjonen i leken. Ifølge Carr og O'Reilly (2007b), kan det være utfordrende for mennesker med utviklingshemming å følge sosiale spilleregler som er viktige for å etablere og ta vare på venner, samt respondere på andres følelser. At leken kunne bli «litt mye», og at barna måtte styres for at det ikke skulle ta av, kan forstås å henge sammen med sosiale spilleregler, samt det å respondere på andres følelser.

Barna måtte være med og bestemme samtidig som fedrene opplevde at de måtte styre de inn på rett spor. Dette har sammenheng med begrepet selvbestemmelse og Schalock (2004) sitt livskvalitetsdomene. Dette handler om at man kan ta egne valg og kontrollere sitt eget liv. Det

kan se ut til at fedrene beskrev en form for balansegang i forhold til dette, hvor barna på den ene siden selv måtte kunne ta egne valg og kontroll over sitt eget liv, og hvor fedrene på den andre siden kan forstås å måtte ta ansvar og styre for at det sosiale livet skulle kunne fungere. Det kan altså forstås som at barnas personlige kontroll i forhold til sitt eget liv ut ifra fedrenes perspektiv måtte være tilstede, samtidig som at fedrene så nødvendigheten av styring fra deres side for at det sosiale livet og leken skulle fungere.

Dette med styring og selvbestemmelse kan også knyttes opp mot det Woodill et al. (1994) skriver om at livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming må inkludere tanken om å maksimere den personlige kontrollen som hver enkelt person har over sitt eget liv. Når fedrene fortalte at barna måtte få være med å bestemme, kan dette forstås som en tanke om å maksimere den kontrollen deres barn hadde over sitt liv. Fedrene beskrev en balansegang her. Ifølge Woodill et al. (1994) er det viktig å legge vekt på myndiggjøring og mer kontroll over eget liv, da det kan være slik at ting blir gjort for ham eller henne. Denne styringen som fedrene beskrev kan forstås som at fedrene indirekte tok valg for sine barn, ved å styre de inn på rett spor. Dette kan knyttes opp mot at ting blir gjort for barna slik Woodill et al. (1994) beskriver det. Samtidig påpekes det at ressursene, støtten og omsorgen mennesker med utviklingshemming har rundt seg vil påvirke livskvaliteten. Det kan forstås som at styring var en form for støtte som fedrene så på som nødvendig for at deres barn skulle ha sosiale relasjoner, og at dette også kunne se ut til å påvirke i hvilken grad barna hadde det bra.

4.2.3 Forskjeller mellom far og mor

Det ble også satt ord på forskjeller mellom far og mor når det gjaldt dette med støtte og tilrettelegging i leken, samt når det gjaldt forskjeller i praktisering av omsorg. Det ble beskrevet at dette kunne handle om at det ligger litt i menneskets natur og at en hadde litt forskjellige roller i forhold til det en tok ansvar for i rollen som foreldre. Fedrene beskrev mor som den som kanskje tok mer ansvar for de tingene som var viktige, mens far var mer en person som gjorde morsomme ting.

«Vi har litt forskjellige roller. Uavhengig av om vi vil eller ikke så tror jeg at det ligger litt i naturen. Faren er på en måte den som gjør det som er gøy og mor er den som tar ansvar for de litt mer, kall det viktige tingene. Det virker som om dette er en rolle man har fått i samfunnet.»

Fedrene fortalte at far var mindre knyttet opp til rollen som forelder enn det mor er. Dette ble beskrevet som at mor hadde mer omsorgsfokus i sin foreldrerolle, mens far kanskje var en litt mer kameratslig person i sin foreldrerolle. Far ble også beskrevet som å kunne være litt strengere enn mor.

«Mødre er knyttet mer opp mot den rollen som foreldre enn det far er. Far er kanskje litt mer kamerat og mor er mer omsorg og må passe på at ting blir litt mere nedtonet. Og mødre er kanskje litt strengere enn vi fedre kan være.»

Dette med kjønnsforskjeller ble også beskrevet av far som et aspekt som var viktig i forhold til det å løse ting. Dette ble av fedrene beskrevet som at like kjønn kunne forstå hverandre bedre.

«Jeg tror det er mye på grunn av kjønn. Hadde O vært gutt så hadde det kanskje vært lettere for meg. Men siden O er jente er det kanskje lettere å snakke med moren sin om ting. Jenter forstår jenter mye bedre enn gutter forstår jenter. Så jeg ser jo det at det er en viss forskjell på hvordan jeg ville ha løst ting i forhold til hvordan mor løser ting.»

Mitt inntrykk var at fedrene opplevde en viss forskjell når det gjaldt sin egen rolle som foreldre sammenlignet med mødrenes rolle. Dette kunne handle om kjønnsroller samt være knyttet til hvordan samfunnet rundt var med på å legge opp til at det er slik det skal være. Fedrene så ut til å oppleve at det handlet om at en som mann og kvinne var noe forskjellig fra naturens side, og at dette påvirket foreldrerollen. Fedrene så ut til å oppleve at de hadde en slags kameratslig rolle ovenfor sine barn, og at mødre tok mer ansvar for oppdragelse og omsorg. Det at det kunne være en forskjell på mødre og fedres måte og løse ting var også noe som ble løftet frem.

Fedrene fortalte at de og mor hadde litt forskjellige roller og at dette kunne handle om at det ligger litt i naturen. Det ble også beskrevet at det virket som om dette var en rolle en hadde fått i samfunnet. Ifølge Lamb (2000) er ulike definisjoner eller forestillinger om det å være far knyttet til ulike former for motivasjoner, som biologiske forutsetninger og forestillinger om hva et farskap skal innebære. Dette kan forstås å kunne knyttes opp til det fedrene formidlet. Fedrene beskrev at det ligger litt i naturen, uavhengig av om en ville eller ikke. Dette ser ut til å kunne sammenfalle med det Lamb (2000) skriver om biologiske forutsetninger. Det kan altså forstås som at disse rolleforskjellene i foreldreskapet kan knyttes opp mot om en er

kvinne eller mann. Dette kan igjen henge sammen med fedrenes egne forestillinger om hva et farskap skulle innebære og hvordan de motiverte seg til denne rollen. Fedrene beskrev at far gjorde det som var gøy og mor var den som tok ansvar for de litt mer viktige tingene, og at dette kunne handle om at det var en rolle man har fått i samfunnet. Dette kan knyttes opp mot det Boström og Broberg (2014) skriver om at den sosialt konstruerte rollen både i familien og samfunnet rundt kan ha en påvirkning for identitet og selvbylde. Dette vil igjen påvirke fedrenes opplevelser av foreldreskapet. Når fedrene beskrev at dette er en rolle en har fått i samfunne, kan det forstås som at disse forventningene i samfunnet har påvirket hvordan de selv så på seg selv som far og sin foreldrerolle, slik Boström og Broberg (2014) beskriver det. Denne forståelsen fedrene formidlet kan tenkes å henge sammen med deres egen sosiokulturelle bakgrunn, tidligere erfaringer og nåværende sosiale forhold.

Fedrene beskrev også at de som fedre var den som gjorde det som var gøy og at mor tok ansvar for mer viktige ting. Dette ser ut til å sammenfalle med det Lamb (2000) skriver om at fedrene er assosiert med lek og mødre med pleie, som også kan forstås som en form for omsorg. Dette betyr ikke at en kan anta at fedrene er mindre i stand til å ta omsorg for barna. Fedrene beskrev at far var litt mer kamerat, og mor viste litt mer omsorg og passet på at ting ble litt mer nedtonet. Det kan forstås som at mor tok litt mer ansvar for omsorgen for barnet enn det far gjorde. Fedrene beskrev også at mødre var mer knyttet opp mot den rollen som foreldre enn det far var. Det kan forstås som at fedrene opplevde at på grunn av at mødrene tok mer omsorg for barnet, så var de mer «på jobben», slik Lamb (2000) beskriver. Dette kan igjen henge sammen med fedrenes uttalelser om at mor var mer knyttet opp mot rollen som foreldre.

Barne, ungdoms- og familiedirektoratet (2018) sin undersøkelse viser at blant mødrene så mener 6 av ti at de er bedre til å ivareta praktiske behov når det gjelder ivaretagelse av barnet, og halvparten mener at de er best på å møte emosjonelle behov. Emosjonelle behov hos barna kan forstås å handle om et behov for omsorg, og i denne undersøkelsen kan trøst, aktiviteter og vennekontakt forstås å handle om omsorg. Dette kan ses på å samstemme med det fedrene formidlet om omsorg, mor var den som tok mer ansvar for dette. Kvinner opplever også mer tillit enn menn fra den andre forelderen når det gjelder måten de utøver omsorg for barnet på ifølge Barne, ungdoms- og familiedirektoratet, (2018).

Fedrene beskrev også likheter og forskjeller i kjønn når det gjaldt forskjeller mellom far og mor i foreldrerollen. Det ble fortalt i intervjuene at jenter forsto jenter bedre enn gutter forsto

jenter, og fedrene opplevde at dersom barnet hadde vært en gutt, hadde det vært lettere for dem. Barne, ungdoms- og familiedirektoratet (2018), skriver at det er en stor overvekt av mødrene som mener at barna foretrekker å snakke med dem om vanskelige følelser. Fedrene beskrev at siden deres barn var en jente kunne det kanskje være lettere å snakke med moren sin om ting. Det kan forstås som at fedrene opplevde at dette handlet om kjønn, og at de opplevde at det var lettere for dem å snakke om følelser med sitt barn når de var av samme kjønn.

4.3 Vennskapets betydning for livskvalitet

Under dette hovedtemaet kom tre undertemaer til syne. Disse er barnas livskvalitet nå, barnas livskvalitet fremover samt betydningen av barnas vennskap for fars egen livskvalitet.

4.3.1 Barnas livskvalitet nå

Fedrene fortalte at det viktigste ved vennskap for at deres barn skulle ha det bra nå, var at barna visste at de hadde noen der. Barna visste at de kunne ta kontakt og at vennene fulgte opp denne kontakten. Dette gjaldt både på fritiden og i skolesammenheng.

«Jeg tror det egentlig bare er det at de er der jeg. Som gjør at hun vet at hun har dem. Tror egentlig det at det er så lett som det. At hun kan sende meldinger til dem og få svar. At hun har noen hun kan gå til på skolen og prate med også.»

Det å ha noen å være sammen med, og gjøre hyggelige ting sammen med ble også fremhevet å være viktig for at barna skulle ha det bra.

«Jeg tror det har mye å si at han har personer der som han kan gjøre hyggelige ting med. Som han vet er der.»

Det å være sammen med mennesker som liknet en selv, hadde betydning for at barna skulle ha det bra. Denne opplevelsen til fedrene så ut til å henge sammen med det at en visste hva man skulle gjøre når man var sammen med likesinnede. Dette førte igjen til at barna vokste og utviklet seg i et miljø som opplevdes som trygt.

«Når man er sammen med sine egne og vet hva du skal gjøre og det klarer du, da vokser han mye mer.»

Det ble også belyst at det å ha en god venn var positivt for barna, så lenge det var et forhold som gikk begge veier.

«Jeg ser at hun trives med å ha fått seg en god venninne og at hun er blid og munter så jeg tror det har en positiv innvirkning på henne så lenge det går begge veier der.»

Å gjøre viktige ting sammen med noen beskrev fedrene som viktig, og dette ble også sett på som å føre til at man var en del av et samfunn.

«Så det er fint å kunne ha noen som man treffer og som man kan gjøre ting som er viktig med. Da føler du deg som en brikke i samfunnet.»

Fedrene la vekt på en slags trygghet og sikkerhet i venneforholdene som et viktig aspekt for at deres barn skulle ha det bra og ha en god livskvalitet nå. Dette handlet om både ting som kan ses på som «enkle», som å sende meldinger og få meldinger tilbake. Det å vite at en hadde noen der som en kunne gå til og ha sosial kontakt med på skolen så også ut til å bli sett på som viktig for deres barn. Det å gjøre hyggelige ting sammen med noen, ble vurdert som viktig av fedrene. Dette kunne handle om lek og aktiviteter i et sosialt samspill som førte til en felles opplevelse av glede, en form for gjensidighet, fordi at aktivitetene er felles og tilførte noe som var hyggelig for begge parter. Det å være sammen med sine egne, ble beskrevet som en viktig faktor for mestring og utvikling. Jeg vurderer «sine egne» til å handle om andre barn med utviklingshemming, og dette kan også tolkes som en form for likestilthet i forholdet, og at dette var med på å gjøre at barna har det bra og får utviklet seg personlig og vokse. En form for gjensidighet var viktig for at barna skulle ha det bra, begge parter måtte ville være en del av denne relasjonen og ta kontakt for at vennskapet skulle fortsette. Det å ha noen å gjøre viktige ting sammen med ble beskrevet å være viktig for barna, fordi man da var en brikke i samfunnet.

Trygghet og sikkerhet var momenter som kom frem fra fedrenes perspektiv. Jeg forstår trygghet og sikkerhet å henge tett sammen med livskvalitetsdomenet emosjonelt velvære (Schalock, 2004). Dette handler om å ha en opplevelse av tilfredshet og gode stemninger. Det at barna visste at de hadde noen der som de kunne gå til når de trengte det, kan altså forstås å føre til en trygghet i livet. Dette kan forstås som å være med på å være med på å gjøre at følelsen av stress er mindre enn dersom man ikke hadde hatt noen der som en kan gå til ved behov. Ifølge Schalock (2004) handler dette fraværet av stress, om forutsigbarhet. En vet at en har noen å gå til når en trenger det, og dette kan forstås som en form for forutsigbarhet, slik

Schalock (2004) skriver. Dette kan igjen påvirke den kontrollen en har i sitt eget liv, at en som menneske vet at en kan ta føringen og ta kontakt med sine venner ved behov.

Fedrene formidlet også at det var viktig at barna kunne få være en brikke i samfunnet og gjøre viktige ting sammen med vennene. Dette kan forstås å handle om livskvalitetsdomenet sosial inkludering (Schalock, 2004). Det å ha personer og gjøre hyggelige ting sammen med og gå til på skolen og snakke med, kan forstås som en form for sosial inkludering slik Schalock (2004) beskriver det. En deltar sosialt sammen med andre i samfunnet, med venner på fritid og i skolesettingen. Sosial inkludering handler også ifølge Schalock (2004) om det å ha et nettverk av sosial støtte rundt seg. Det å vite at en hadde noen der som man kunne gå til når en trengte det kan forstås som en sosial støtte for barna, slik fedrene så det. Ifølge Duvdevany og Arar (2004), synes et bredt spekter av sosiale relasjoner å være nødvendig for utviklingen av en følelse av inkludering. I tillegg viser det seg at jo mer sosiale relasjoner man har, jo mer man er involvert i fritidsaktiviteter, jo høyere er livskvaliteten. Det kan forstås å henge sammen med det fedrene formidlet om å ha noen å gjøre viktige ting sammen med, og at dette får en til å føle seg som en brikke i samfunnet. Dette kan også forstås å henge sammen med det Cummins og Lau (2004) skriver om at det er følelsen av tilhørighet med andre som er viktig for livskvaliteten når det gjelder sosiale relasjoner og vennskap. Bramston et al. (2005) skriver at nære relasjoner er svært viktige og fører ofte til den største følelsen av tilfredshet i livet. Det at barna trivdes med sine egne, var blide og muntre, samt hadde noen å treffe som man kunne gjøre viktige ting sammen med, kan forstås å føre til en tilfredshet i livet.

Det ble formidlet av fedrene at det å være sammen med dine egne gjorde at barna deres vokste. Dette ble beskrevet som at man visste hva man skulle gjøre og at man klarte det, i samspill med likesinnede. Dette kan forstås som en form for emosjonelt velvære; i form av identitet, selvtilitt og selvfølelse (Schalock, 2004). Ved å være sammen med likesinnede, kan en finne seg selv og vokse, i et sosialt samspill. Det å vokse kan forstås som en form for personlig utvikling, som Schalock (2004) beskriver som et livskvalitetsdomene. Det handler om hva man oppnår både praktisk, kognitivt og sosialt, og at en er produktiv. Det kan altså forstås som at en ved å være sammen med venner, styrker sin personlige utvikling, og kompetanse. Bukowski et al. (1996) skriver at barn og unges vennskap påvirker barn og unges tilpasning i skolen og at det bærer preg av å være en fordel i utviklingen av sosiale ferdigheter. Slik fedrene beskrev det, fortalte de at deres barn vokste sammen med sine egne.

Dette kan forstås som å være en fordel i utviklingen av sosiale ferdigheter, slik Bukowski et al. (1996) beskriver det.

Livskvalitetskategorien aktivitet (Næss, 2001b) kan forstås å knyttes opp mot det fedrene beskrev om å være sammen med sine egne. Det å være sammen med sine egne er en form for aktivitet der Næss (2001b) beskriver opplevelser eller følelser, spesielt i forhold til engasjement. Det kan forstås slik at når fedrene beskrev disse aktivitetene barna gjorde sammen med vennene, og at dette var noe de mestret og vokste på, kan dette innebære en meningsfylt aktivitet utenfor seg selv. Det å vokse kan tenkes å innebære en form for aktivitet som kan være med på å styrke engasjementet og livskvaliteten når det gjelder denne kategorien, slik Næss (2001b) beskriver den. At barna klarte ting i samspill med sine egne kan også forstås å henge sammen med selvbilde og selvfølelse. Det å klare ting forstås her å henge tett sammen med det å mestre og føle seg nyttig når fedrene beskrev det å få til ting. Ifølge fedrene visste barna hva de skulle gjøre, og dette førte til at de vokste. Dette kan forstås å henge sammen med det Næss (2001b) beskriver som selvfølelse og selvbilde, man er mer sikker på sine egne evner og egen mestringsfølelse. Dette kan igjen tenkes å være med på å påvirke grunnstemningen som handler om glede og velvære, og at man har et fravær av nedstemthet og ubehag i disse situasjonene.

4.3.2 Barnas livskvalitet fremover

Når det gjelder vennskapets betydning for barnas livskvalitet fremover opplevde fedrene at dersom vennskapet ender så blir barna igjen alene, og dette kunne være en utfordring. Det å inngå nye vennskap kunne være vanskelig fordi det å bli kjent med nye personer og sosialisere seg med dem kunne være en utfordring for barna.

«Det verste som kan skje er at de rundt deg glipper. Da blir man på en måte igjen alene. Hvis man da er litt redd for å treffe nye personer og sosialisere seg så kan den bli tøff».

I så måte håpet fedrene på at de venneforholdene de hadde i dag kunne fortsette i tiden fremover. Dette med et sosialt nettverk ble fremhevet som viktig for barnas fremtid. Og dette med støtte og hjelp fra de rundt var vesentlig for at barna skulle ha det bra.

«Det er veldig viktig at han har et nettverk rundt seg. Og han vil alltid trenge hjelp, i hvert fall veiledning og rettleiding.»

Fedrene mente at deres barn måtte bli møtt for den de er av sine venner, for at de skulle ha det bra i fremtiden. Dette handlet om at de så «normale» ut, men at de ikke var som alle andre. Fedrene opplevde at det kunne være vanskelig for andre og tolke og forstå deres barn for de som ikke kjente dem.

«De må jo forstå at hun ikke er som alle andre, hun ser ut som alle andre men er ikke som alle andre. Hun er helt normal i utseende og har ikke de trekkene som andre med utviklingshemming har, og det gjør det vanskelig for andre å lese henne som ikke kjenner henne ordentlig. Jeg håper at de tar henne for den hun er og ikke for noen de forventer at hun er.»

Fedrene la vekt på betydningen av vennskap for at deres barn skulle ha det bra. Det var viktig at deres barn måtte respekteres og møtes på en måte som gjorde at de ble sett og forstått ut ifra sine egne forutsetninger og personlighet. Fedrene hadde imidlertid en slags bekymring rundt dette med fremtiden når det gjaldt det å bli kjent med nye mennesker. I så måte så de betydningen av veiledning, rettleiding og hjelp fra deres side for at barna deres skulle kunne ha et godt sosialt nettverk og danne nye vennskap i fremtiden.

Fedrene fortalte at deres barn ville trenge veiledning, rettleiding og hjelp for å kunne ha et nettverk rundt seg. Ifølge Sigstads (2016) studie ville et velfungerende og varig vennskap for ungdom med utviklingshemming kreve større innsats fra foreldrene enn hos ungdommer uten utviklingshemming, slik mødrene så det. Dette ser ut til å samstemme med resultatene fra dette prosjektet. Det ser ut til at et nettverk krevde en form for veiledning og rettleiding fra foreldrene eller eventuelt andre støttepersoner rundt barna. Dette kan synes som en større innsats fra dem som foreldre. Denne veiledningen og rettleidingen kan også forstås som en form for sosial støtte som ga barna en bedre forståelse av vennskap, og var en hjelp til å kunne etablere nye vennskap i fremtiden. For at barna skulle ha dette nettverket rundt seg var det ifølge fedrene viktig med veiledning, rettleiding og hjelp. Det kan forstås som at fedrene opplevde at deres barn trengte mer hjelp fra dem som fedre, og også andre nære personer og støttepersoner for at deres barn skulle kunne ha et nettverk rundt seg. Dette vil kunne innebære en større innsats både fra dem som fedre og andre personer rundt. Det kan forstås som at denne veiledningen, hjelpen, samt støtten fedrene beskriver kan ha innvirkning på

barnas livskvalitet. Dette kan ses å henge sammen med et behov og prinsipp om støtte, slik Schalock (2004) beskriver det. Dette kan forstås å henge både sammen med en sensitivitet fra fedrene for hva barna selv tenker og mener, der fokuset legges på individet, altså barna selv. Det kan også forstås at dette kan handle om en sosial konstruksjon, slik Schalock (2004), beskriver det, der man skal forbedre individets velvære for å støtte opp om livskvaliteten for barna. Når fedrene beskrev et behov for veiledning, støtte og hjelp, kan dette forstås som et samarbeid på ulike områder barna oppholdt seg på i samfunnet.

Fedrene beskrev også at de håpet at deres barn skulle bli møtt for den de er, og ikke bli møtt ut fra den venner forventer at de er. Dette kan forstås å henge sammen med Schalock (2004) sin livskvalitetsdomene emosjonelt velvære, og spesielt den opplevelsen en har av seg selv, som også kan forstås som en form for selvoppfatning. Det å se ut som alle andre men likevel å ikke være som de andre, er noe fedrene beskrev. Det å ikke være som alle andre kan forstås å henge sammen med at deres barn har en utviklingshemming, og at dette kan være en utfordring for deres barn i vennskap og sosialt samspill med andre. Denne selvoppfatningen kan tenkes å bli påvirket i samspill med andre, slik Schalock (2004) beskriver det. Dersom venner og mennesker rundt deres barn opplever at de er annerledes kan dette forstås å påvirke måten deres barn blir møtt på, og dette kan igjen ses på som å ha betydning for hvordan de opplever seg selv. Det kan altså tenkes at dersom barna blir møtt på en måte som gjør at de får en følelse av å være verdifull for den de er, kan dette være positivt for deres egen selvoppfatning og den opplevelsen de har av seg selv.

Det ble også beskrevet at det verste som kunne skje er at de rundt deg glipper. Det at de rundt deg glipper forstås å handle om å miste viktige personer rundt, og når man mister disse personene så kan man ende opp alene. Dette kan forstås å henge sammen med både livskvalitetsdomenet interpersonlige relasjoner, samt sosial inkludering (Schalock, 2004). Det å miste venner kan altså forstås om at en mister, eller i mindre grad har interpersonlige relasjoner med andre, som er en viktig faktor for livskvalitet. Mindre grad av interpersonlige relasjoner kan forstås å henge sammen med sosial inkludering, da interpersonlige relasjoner kan ses på å være en sosial setting, der en er sammen med andre mennesker i et sosialt samspill. Det å miste noen kan også forstås å henge sammen med kjernedomenet emosjonelt velvære (Schalock, 2004). Det å miste noen kan tenkes å føre til at en opplever større grad av stress, dette kan ses på som et tap. Fedrene beskrev at dette kunne være det verste som kunne skje og dette kan forstås å kunne påvirke både identitet, selvfølelse og selvtillit. Det å miste

noen kan føre til mindre grad av kontroll, da en da mister det som kan oppleves som en trygt. En redsel for å treffe nye personer kan også forstås å innebære stress. Det kan forstås slik at det å ha et stabilt og godt vennskap, fører til en større grad av emosjonelt velvære, enn dersom en mister nære venner. Det kan også forstås som at dette kan påvirke livskvalitetskategorien selvbilde slik Næss (2001b), beskriver det. Den sikkerheten en har rundt seg selv og sine egne evner kan forstås å kunne påvirkes av denne redselen for å treffe nye personer og for sosialisering. Dette i motsetning til dersom en ikke hadde hatt denne redselen og kunne oppleve en større grad av sikkerhet rundt sine egne evner.

Det kan altså forstås som at ut ifra fedrenes perspektiv var disse interpersonlige relasjonene og det sosiale samspillet de hadde med sine venner, viktig for deres barn og deres livskvalitet i fremtiden. Dette kan igjen forstås å henge sammen med en overordnet opplevelse av velvære, eller grunnstemning slik Næss (2001b), beskriver det. I motsetning til dersom en ikke har disse relasjonene, at personene rundt deg glipper og dette kan igjen føre til at en blir alene. Dette kan igjen forstås å henge sammen med aktiviteter og engasjement. Dersom blir igjen alene kan en tenke at muligheten for aktiviteter og engasjement sammen med andre kan forekomme i mindre grad, som blir beskrevet som en viktig kategori for opplevelsen av egen livskvalitet, ifølge Næss (2001b).

4.3.3 Betydningen av barnas vennskap for fars egen livskvalitet

Barnas vennskap hadde stor betydning for at fedrene hadde det bra. Fedrene uttrykte dette på ulike måter. Det ble formidlet som en trygghet å vite at barna hadde noen andre enn bare foreldrene å forholde seg til.

«Det er en trygghet for meg at jeg vet at hun har noen. Så hun ikke bare har mamma og pappa og forholde seg til.»

Det å vite at barna hadde det trygt og godt, hadde alt å si for dem, ifølge fedrene. Dette handlet om at deres barn hadde det bra sammen med menneskene rundt seg og at de hadde det godt i forskjellige settinger. Fedrene beskrev at når deres barn hadde det godt, da hadde de det også bra, og dette førte til at man kunne slappe mer av.

«Å, det betyr alt egentlig. For når jeg vet at han har det bra da har jeg det bra også. Når man liksom ser at han har det trygt, han har det godt, han har det bra på skolen, han har det bra med de rundt seg. Da merker man at skuldrene senker seg.»

Fedrene opplevde at det det at barna deres hadde gode venner betyr alt for dem. Dette ga en trygghet for fedrene, og når barna hadde det bra da hadde fedrene det bra også. Det så ut til at fedrene slappet mer av når deres barn hadde venner, og at dette hang sammen med at de slapp å bekymre seg for barna og deres sosiale liv. Fedrene så også ut til å oppleve at det var viktig at barna ikke bare hadde dem å forholde seg til, og dette kan igjen forstås som at fedrene mente at det er viktig at deres barn har venner og et sosialt nettverk.

Kjernerdomenet *emosjonelt velvære* handler om tilfredshet, den opplevelsen en har av seg selv og fravær av stress. Når det gjelder tilfredshet nevner Schalock (2004) stemninger, glede og tilfredsstillelse. I tillegg handler emosjonelt velvære om den opplevelsen en har av seg selv, som handler om identitet, selvtillit og selvfølelse. Under fravær av stress, finner vi opplevelsen av forutsigbarhet og kontroll (Schalock, 2004). Fedrene beskrev at det betydde alt for dem at deres barn hadde venner, og når barna har det bra hadde de det bra også. De fortalte at skuldrene senket seg og dette kan forstås å kunne henge tett sammen med et fravær av stress. Det kan altså se ut til at når barna hadde gode vennskap og var trygge, så førte dette til at fedrene selv ikke følte på stress og bekymringer når det gjaldt barnas sosiale liv. Dersom de på den andre siden hadde hatt bekymringer rundt dette, kan det forstås som mer stress.

Man kan her også trekke paralleller til Næss (2001a) og hennes subjektive forståelse av begrepet livskvalitet. I dette tilfellet er det fedrene selv som beskriver sin subjektive opplevelse i forhold til betydningen av barnas vennskap for dem selv. Det forstås som viktig å belyse at dette kun handler om dette ene området, og at livskvalitet er et flertydig begrep. Mitt inntrykk er at når fedrene beskrev at det betydde «alt» for dem at deres barn hadde gode vennskap, så fortalte dette noe om den subjektive gleden de selv opplevde i forhold til akkurat dette området. Ut ifra fedrenes perspektiv kan dette forstås å henge tett sammen med en grunnstemning av glede (Næss, 2001a). Denne grunnstemningen handler om å ha det godt, en følelse av å ha det godt. Fedrene beskrev at når barna hadde det bra hadde de det godt også. Fedrene beskrev altså en følelsesmessig, affektiv tilstand, tanker og opplevelser de selv hadde rundt betydningen av deres barns vennskap for dem selv (Næss, 2001a). Det kan altså forstås som at når deres barn hadde det bra og hadde gode vennskap hadde dette betydning for fedrenes egen livskvalitet.

Sigstad (2016) sin studie viser at mødrene syntes å ha et overordnet ønske om et godt liv for sine barn, de ville at de skulle trives og oppleve den beste mulige livskvaliteten. Dette ser ut til å samstemme med det fedrene i dette prosjektet formidler. Fedrene forteller at det betyr alt, og dette kan forstås som at de ønsker og vil at deres barn skal ha det best mulig. Dette overordnede ønsket om et godt liv for sine barn, som Sigstad (2016) beskriver, ser altså ut til å være tilfelle også hos fedrene i dette prosjektet.

4.4 Oppsummering

Resultatene fra dette prosjektet viser at barna har stor glede av å være sammen med vennene sine. Likestilthet var noe fedrene fremhevet som et viktig aspekt ved deres barns vennskap, og det at de var på likt nivå eller på samme stadium som sine venner. Det å ha venner så også ut til å være en sikkerhet for barna, ved at man vet at man har noen der man kan gå til.

Konflikter kunne oppstå i forholdet til vennene, og det så ut til at dette kunne handle om misforståelser på grunn av ordforståelse. Dette kunne føre til at vennskap ble satt på vent eller tok slutt. Støtte og styring var en viktig faktor som fedrene beskrev for at deres barn skulle inngå og opprettholde vennskap. Fedrene opplevde også at det var en forskjell på far og mor når det gjaldt foreldrerollen og i praktiseringen av omsorg. For at barna skulle ha god livskvalitet nå belyste fedrene det at barna visste at de hadde noen der, som de kunne ta kontakt med og gjøre hyggelige ting sammen med. Når det gjaldt vennskapets betydning for barnas livskvalitet fremover viste det seg at et sosialt nettverk var viktig. Det var også viktig å bli respektert for den de er, ut ifra sin egen personlighet. Fedrene uttrykte en bekymring for fremtiden, og opplevde at rettleiding og hjelp fra deres side var viktig for at barna skulle få og holde på venner. Det at barna hadde venner betydde alt for fedrene, og det at barna hadde venner ble sett på som en trygghet for dem.

4.5 Metodiske begrensninger

4.5.1 Planlegging av prosjektet

Det ble gjennomført et testintervju på en far til en ungdom uten utviklingshemming. Det kan tenkes at jeg ville ha fått bedre innsikt i hvordan intervjuene kunne forløpe dersom jeg hadde gjennomført flere testintervjuer. Dette kunne ha blitt gjennomført eksempelvis på medstudenter som kunne gitt meg nyttige tilbakemeldinger på spørsmålsformuleringen og

min rolle som intervjuer. Dersom jeg hadde hatt muligheten til det ville det optimale ha vært å gjennomføre dette intervjuet på fedre til barn eller unge med lett utviklingshemming. Det kan tenkes at jeg da ville ha fått bedre innspill på spørsmålsformuleringen eller tilbakemeldinger på hvilke spørsmål som var vanskelige å svare på, for denne gruppen. Jeg mener likevel at dette testintervjuet ga meg gode innspill på ulike sider ved intervjusituasjonen, som spørsmålsformulering, min egen rolle som intervjuer, og tilbakemeldinger på ord og uttrykk som var vanskelige å forstå.

Når det gjelder utvalget i dette prosjektet består dette av tre fedre. Jeg kunne ha fått et større datamateriale og bedre grunnlag for analyse og diskusjon dersom utvalget hadde vært større. Følgelig vil dette utvalget ikke kunne si noe om hvordan alle fedre til ungdommer med lett utviklingshemming vurderer vennskapets betydning for livskvalitet for sine barn. Dette prosjektet sitt grunnlag omhandler kun hvordan disse tre fedrene vurderte dette. Det kan altså tenkes at jeg ville ha fått andre resultater dersom jeg hadde intervjuet flere fedre. Allikevel, de tre fedrene hadde utfyllende og detaljerte beskrivelser av sine barns vennskap, og ga meg muligheten til å belyse hvordan vennskapene hadde betydning for deres barns livskvalitet.

4.5.2 Gjennomføring av undersøkelsen

I denne studien er det fedrene som snakker på vegne av sine barn. Dette kan være en svakhet ved denne studien. Spørsmålet er altså om jeg ville ha fått fyldigere og mer beskrivende uttalelser og opplevelser av ungdommene selv. Dette ser jeg at kan være en relevant problemstilling når det gjelder det å velge fedre som informanter. På den andre siden er det fedrenes perspektiver rundt vennskap og livskvalitet for deres barn som var hovedfokuset for denne studien, og fedrene hadde mange tanker om barnas vennskap og livskvalitet som ungdommene kanskje ikke hadde forutsetning for å sette ord på selv. Dette også i forhold til tidligere beskrevet teori i kap. 2.2.3, om livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming; det kan i mange tilfeller være enklere å ta perspektivet til andre mennesker, som familie eller andre nære personer, for å reflektere over et individs meninger og følelser. Dette på grunn av at språklige utfordringer kan føre til at det kan være vanskelig å få nøyaktige synspunkter på deres tilfredsstillelse med livet og hvilken betydning de legger i ulike problemer eller utfordringer (Felce & Perry, 1995). Jeg opplever at fedrene hadde god innsikt i faktorene som påvirket livskvaliteten til barna.

Fedrene hadde mange tanker rundt vennskapets betydning for deres barn. Det var ett spørsmål fedrene syntes var noe vanskelig å svare på i intervjuene. Dette gjaldt vennskapets betydning for deres barns selvtilit. Dette var et spørsmål som var et undertema når det gjaldt livskvalitet og formålet var å få frem ulike aspekter ved vennskapets betydning for dette. Det kan tenkes at dette spørsmålet var noe avansert formulert, og at fedrene følte at de ikke hadde nok grunnlag for å svare på dette.

En annen metodisk begrensning som kan være relevant ved gjennomføringen av dette prosjektet er intervjuereffekt. Dette handler om den påvirkningen intervjueren har på intervjuobjektet. Måten jeg stilte spørsmål på under intervjuene kan ha påvirket svarene til fedrene. Spørsmålet blir om jeg klarte å stille åpne spørsmål som ikke er ledende. Postholm (2005) skriver at det er muligheter for at den informasjonen som kommer frem ikke er riktig, da informantene kan prøve å gjøre intervjueren til lags ved å gi det svaret han tror intervjueren vil ha. Dette kan ses i sammenheng med hvordan intervjueren opptrer. Det kan altså belyses i hvilken grad fedrene følte seg trygge i intervjusituasjonen. Det beskrives også av Postholm (2005) at forskeren kan distansere seg fra informantene ved å holde tilbake personlige synspunkter for å få en mest mulig objektiv representasjon av informasjonen som kommer frem. Dette kan påvirke informantenes svar. Spørsmålet blir altså om jeg klarte å få frem nok og relevant informasjon, og hvordan fedrene opplevde meg som intervjuer kan ha vært med å påvirke i hvilken grad de åpnet seg opp for meg i intervjusituasjonen. Jeg erfarte at intervjusituasjonen bar preg av åpenhet og trygghet, og at fedrene følte at det var en setting der de kunne prate fritt om sine tanker og erfaringer rundt sine barns vennskap, og betydningen det hadde for barnas livskvalitet. Jeg vurderer også at jeg klarte å ha en form for sensitivitet og respekt for informantene, og at dette var medvirkende til at de åpnet seg opp.

Selv om jeg har påpekt noen metodiske begrensninger ved dette prosjektet, vurderer jeg at dette prosjektet er gjennomført på en etisk forsvarlig måte, og at jeg har fått frem viktige resultater som har gjort at jeg har kunnet belyse mine forskningsspørsmål, samt besvare problemstillingen. Fedrene hadde mange tanker rundt sine barns vennskap og livskvalitet som jeg har hatt muligheten til å diskutere.

5 Konklusjon

Problemstillingen som var utgangspunktet for dette prosjektet var; *Basert på fedrenes perspektiv: Hvilken betydning har vennskap for livskvalitet hos ungdom med lett grad av utviklingshemming?*

Forskningsspørsmålene var som følger;

- Hvordan beskriver fedre sine barns vennskap?
- Hvilke faktorer ved vennskap har betydning for deres barns livskvalitet?
- Hva er viktige komponenter for god livskvalitet for deres ungdommer?

For å kunne gå i dybden på fedrenes opplevelser valgte jeg en kvalitativ tilnærming. Intervju ble brukt som metode for å samle inn data, og datamaterialet er basert på fedrenes opplevelser og perspektiver. Jeg opplever at uttalelsene til informantene ga meg innsikt i vennskapets betydning for livskvalitet hos deres barn. Datamaterialet har gitt meg muligheten til å diskutere viktige faktorer ved barnas vennskap, samt vennskapets betydning for barnas livskvalitet nå og i fremtiden. Jeg har hatt mulighet til å diskutere ulike sider ved vennskap og livskvalitet, og å belyse og svare på problemstillingen. Jeg kunne ha hatt enda bedre utgangspunkt for diskusjonen dersom jeg hadde hatt tilgang på flere informanter. Samtidig hadde de tre fedrene detaljerte og reflekterende opplevelser rundt sine barns vennskap og hvordan disse hadde betydning for deres barn.

Resultatene fra dette prosjektet tyder på at vennskap har stor betydning for at ungdommer med lett utviklingshemming skal ha en god livskvalitet nå og i fremtiden. Fedrene beskriver vennskap som gir deres barn glede, trygghet og sikkerhet. Vennskap ser ut til å være en viktig komponent for barnas livskvalitet nå, at de har noen å gå til når de trenger det, som de vet er der. Det ser ut til at likestilthet i vennskapene, og at de finner noen på samme stadium eller nivå som seg selv har betydning for at vennskapene skal kunne etableres og vare over tid, og at dette kan igjen se ut til å ha innvirkning på deres barns livskvalitet. At barna hadde et sosialt nettverk rundt seg, samt være inkludert i det sosiale samfunnet ble sett på som å være viktige komponenter for livskvaliteten. Å ha noen å gjøre hyggelige og viktige ting sammen med hadde også betydning. For livskvaliteten fremover viste resultatene at det å bli respektert for den de er var en viktig komponent. Det at barna hadde venner betød alt for fedrene, og når

barna hadde venner følte de seg trygge. Resultatene viser at fedrene hadde en bekymring for fremtiden når det gjaldt det å bli kjent med nye mennesker.

Videre tyder resultatene på at støtte, tilrettelegging og styring fra deres side er noe fedrene opplever er viktig. Det ser ut til at denne tilretteleggingen er viktig for at deres barn både skal etablere vennskap, samt vedlikeholde vennskapene over tid. Dette ser ut til å sammenfalle med det Sigstad (2016) fant i sin studie, veiledning og sosial støtte ble av mødrene i denne studien sett på som viktig for at deres barn skulle etablere og ha et velfungerende vennskap. Det syntes å kreve en større innsats fra foreldrene enn for ungdommer uten utviklingshemming (Sigstad, 2016). Det kan forstås som at fedrene i dette prosjektet også beskrev en større innsats, da de måtte legge til rette, støtte og styre sine barn i forhold til etablering og vedlikehold av vennskap. Det så ut til at fedrene i denne studien uttrykte en bekymring for fremtiden når det gjaldt det å inngå og opprettholde vennskap. Dette ser ut til å stemme med det mødrene i Sigstad (2016) sin studie formidlet, de hadde bekymringer i forhold til fremtiden når det gjaldt barnas vennskap. Det kan forstås slik at disse bekymringene kan ha innvirkning på foreldrenes egen velvære og livskvalitet. Fedrene i dette prosjektet uttrykte at det betydde alt at barna hadde venner.

Resultatene viser også at fedrene opplevde en forskjell i sin foreldrerolle i forhold til mødrene. Fedrene var mer kameratslige og lekne i foreldrerollen, mens mødrene tok mer ansvar for oppdragelse og omsorg.

Tidligere forskning på vennskap og livskvalitet hos mennesker med utviklingshemming tyder på at vennskap ser ut til å være en viktig komponent for livskvaliteten til mennesker med utviklingshemming (Duvdevany & Arar, 2004). Sosial støtte fra venner ser også ut til å føre til en sterk forutsetning for tilfredshet i livet (Bramston et al., 2005). Vennskap er også beskrevet som hjertet av livskvalitet for de fleste mennesker, og at støtte fra andre gir en følelse av mening i livet (Cummins & Lau, 2004). Det ser ut til at fedrene i dette prosjektet vurderer vennskap som viktig for deres barns livskvalitet, og at et sosialt nettverk er viktig for at deres barn skal ha det bra. Dette kan forstås å henge sammen med det denne tidligere forskningen viser (Duvdevany & Arar, 2004; Bramston et al., 2005; Cummins & Lau, 2004). Konklusjonen i dette prosjektet er at vennskap har betydning for livskvaliteten hos ungdommer med lett utviklingshemming, basert på fedrenes perspektiv.

Når det gjelder resultater og temaer som kan være interessante å gå videre på, kunne det ha vært spennende med mer forskning som direkte tar utgangspunkt i støtte og tilrettelegging for barn og unge med lett utviklingshemming. Konkrete måter å gjennomføre denne tilretteleggingen på, som fedre opplever fungerer bra hadde vært interessant å gå enda dypere inn i. På denne måten kunne man fått enda mer kunnskap om hva fedrene ut i fra sitt perspektiv vurderer som spesielt viktig som støttende faktorer for sine barn og deres vennskap. Dette kunne også ha tatt utgangspunkt i både mødre og fedres perspektiver i fellesskap, for å se på hva de som foreldre sammen vurderer som viktige og relevante støttende faktorer for sine barn.

Å kunne se på disse støttende faktorene over tid kunne også ha vært interessant for videre studier. Eksempelvis kunne man her ha gjennomført en longitudinell studie fra barnehagealder og videre utover i skoleløpet for å se på hvilke støttende faktorer som kan være avgjørende for at barn og unge med utviklingshemming skal få en forståelse av vennskap fra tidlig alder. Dette kan tenkes å kunne påvirke hvordan de etablerer samt vedlikeholder vennskap videre opp til voksenlivet, som igjen kan være et grunnlag for god livskvalitet. En slik forskning kunne tatt utgangspunkt både foreldres perspektiv, samt ansatte i barnehage og skole, spesialpedagoger og andre som har daglig kontakt med barna. På denne måten kunne en ha fått kunnskap om disse støttende faktorene på flere arenaer der barna oppholder seg, og hatt enda bedre grunnlag for god tilrettelegging fra tidlig alder. Dette kunne igjen ha vært et godt utgangspunkt for samarbeid mellom foreldre og ulike fagpersoner som arbeider med å gi barn og unge med lett utviklingshemming de beste forutsetninger for vennskap, utvikling, og et godt liv.

Litteraturliste

- Barne, ungdoms- og familiedirektoratet (2018). *Foreldrerollen. En undersøkelse om foreldrerollen med fokus på fedre*. Hentet 2. januar 2019 fra <https://www.bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004601>
- Bertelli, M. & Brown, I. (2006). Quality of life for people with intellectual disabilities. *Current Opinion in Psychiatry*, 19, 508-513.
- Boström, P. K. & Broberg, M. (2014). Openness and avoidance – a longitudinal study of fathers of children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58, 810–821. doi:10.1111/jir.12093
- Bramston, P., Chipuer, H. & Pretty, G. (2005). Conceptual principles of quality of life: an empirical exploration. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 49, 728-733.
- Brown, I., Wehmeyer, M. L. & Shogren, K. A., (2017). What Is Meant by the Terms Intellectual Disability and Developmental Disabilities? I M. L. Wehmeyer, I. Brown, M. Percy, K. A. Shogren & W. L. A. Fung (Red.), *A comprehensive guide to intellectual & developmental disabilities* (Second Edition) (s. 3-18). Baltimore: Brookes Publishing
- Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescence and adolescence. *Child Development*, 61, 1101-1111.
- Bukowski, W. M., Hoza, B. & Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during pre- and early adolescence: The development and psychometric properties of the friendship qualities scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 471–484. doi:10.1177/0265407594113011
- Bukowski, W. M., Newcomb, A. F. & Hartup, W. W. (1996). Friendship and its significance in childhood and adolescence: Introduction and comment. I W. M. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Red.), *The Company they keep: friendships in childhood and adolescence* (s. 1-15). Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpenter, B. & Towers, C. (2008). Recognizing fathers: the needs of fathers of children with disabilities. *Support for Learning*, 23(3), 118-125.

- Carr, A. & O`Reilly, G. (2007a). Diagnosis, classification and epidemiologi. I A. Carr, G. O`Reilly, P. Noonan Walsh & J. McEvoy (Red), *The handbook of Intellectual Disability and Clinical Psychology Practice* (s. 3-49). New York: Routledge.
- Carr, A. & O`Reilly, G. (2007b). Lifespan development and the family lifecycle. I A. Carr, G. O`Reilly, P. Noonan Walsh & J. McEvoy (Red), *The handbook of Intellectual Disability and Clinical Psychology Practice* (s. 50-91). New York: Routledge.
- Coleman, C. (1974). *Relationships in Adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Cummins, R. A. & Lau, A. D. L. (2004). Cluster housing and the freedom of choice: a response to Emerson. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 29(3), 198-201. doi:10.1080/13668250412331285190
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Davies, B. (1984). *Life in the Classroom and Playground*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Davys, D., Mitchell, D. & Martin, R. (2017). Fathers of people with intellectual disability: A review of the literature. *Journal of Intellectual Disabilities*, 21(2), 175–196. doi:10.1177/1744629516650129
- Duvdevany, I. & Arar, E. (2004). Leisure activities, friendships, and quality of life of persons with intellectual disability: foster homes vs community residential settings. *International Journal of Rehabilitation Research*, 27(4), 289-296.
- Felce, D. & Perry, J. (1995). Quality of life. It`s Definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, 16(1), 51-74.
- Flynn, H. K., Felmlee, D. H, Shu, X. & Conger, R. D. (2018). Mothers and Fathers Matter: The Influence of Parental Support, Hostility, and Problem Solving on Adolescent Friendships. *Journal of Family Issues*, 39(8), 2389 –2412. doi:10.1177/0192513X18755423
- Gibbs, G. (2007). *Analyzing qualitative data*. London: Sage Publications.

- Gottman, J. M, & Graziano, W. G. (1983). How children become friends. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 48(3), 1-86. doi:10.2307/1165860
- Heiman, T. (2000). Friendship quality among children in three educational settings. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 25, 1–12. doi:10.1080/132697800112749
- Howes, C. (1983). Patterns of friendship. *Child Development*, 54(4), 1041–1053. doi:10.2307/1129908
- Howes, C. (1996). The earliest friendships. I W.M. Bukowski, A.F. Newcomb & W.W. Hartup, (Red.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (s. 66-86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jobling, A., Moni, K. B. & Nolan, A. (2000). Understanding friendship: Young adults with Down syndrome exploring relationships. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 25, 235–245. doi:10.1080/13269780050144299
- Johannessen, E., Kokkersvold, E. & Vedeler, L. (2010). *Rådgivning. Tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Johannessen, E., Rafoss, T. W & Rasmussen, E. B. (2018). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kerns, K.A. (1996). Individual differences in friendship quality: Links to child-mother attachment. I W. M. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Red), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (s.137-157). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kolb, S. M., & Hanley-Maxwell, C. (2003). Critical social skills for adolescence with high incidence disabilities: Parental perspectives. *Exceptional Children*, 69, 163–179. doi:10.1177/001440290306900203
- Krumsvik, R.J. (2014). *Forskningsdesign og kvalitativ metode – ei innføring*. Bergen: Fagbokforlaget
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitative forskningsintervjuen*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (2007). *Doing interviews*. London: SAGE.

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Interviews. Learning the craft of qualitative research interviewing* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lamb, M.E. (2000). The History of Research on Father Involvement. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 23-42. doi:10.1300/J002v29n02_03
- Lindseth, A. & Norberg, A. (2004). A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience. *Nordic College of Caring Sciences, Scand J Caring Sci*, 2004(18), 145–153.
- Matheson, C., Olsen, R. J. & Weisner, T. (2007). A good friend is hard to find: Friendship among adolescents with disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 112, 319– 329. doi:10.1352/0895-8017
- Maxwell, J.A. (2013). *Qualitative Research Design. An Interactive Approach* (Third Edition). London: SAGE.
- McConkey, R. (1994). *Innovations in educating communities about disability*. Chorley, Lancs: Lisieux Hall Publications.
- McDonald, E., & Hastings, R. (2010). Fathers of Children with Developmental Disabilities. I M. E. Lamb (Red.), *The role of the father in child development* (Fifth Edition) (s. 486-515). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- McElwain, N. L., Halberstadt, A. G., & Volling, B. L. (2007). Mother-and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. *Child Development*, 78, 1407– 1425. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01074.x
- Meyer, D.J. (1986). Fathers of children with mental handicaps. I M. E. Lamb (Red.), *The Fathers Role. Applied Perspectives* (s. 227-254). New York: John Wiley & Sons.
- NESH (2016). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora publikasjon. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnskunnskap, jus og humaniora*,

(4. utg). Hentet 20. januar 2019 fra
https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/60125_fek_retningslinjer_nesh_digital.pdf

Nilssen, V. (2012). *Analyse i kvalitative studier: Den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget.

Næss, S. (2001a). Livskvalitet som psykisk velvære. *Tidsskrift for den norske Lægeforening*, 121, 1940-1944.

Næss, S. (2001b). *Livskvalitet som psykisk velvære*. (NOVA Rapport 3/2001). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Parmenter, T.R., Harman, A.D., Yazbeck, M. & Riches, V. (2007). Life skills training for adolescents with intellectual disabilities. I A. Carr, G. O'Reilly, P. Noonan Walsh, & P. McEvoy (Red.), *The handbook of Intellectual Disability and Clinical Psychology Practice* (s. 687-728). New York: Routledge.

Percy, M., Brown, I. & Fung, W. L. A. (2017). Factors causing or contributing to intellectual and developmental disabilities. I M. L. Wehmeyer, I. Brown, M. Percy, K. A. Shogren & W. L. A. Fung (Red.), *A comprehensive guide to intellectual & developmental disabilities* (Second Edition) (s. 175-194). Baltimore: Brookes Publishing.

Postholm, M. B. (2005). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rogers, C. R. (1965). *Client Centered Therapy*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Rognhaug, B. & Gomnæs, U. T. (2008). Utviklingshemning – mangfold og lærehemning. I E. Befring, & R. Tangen (Red.), *Spesialpedagogikk* (4. utg.) (s. 299-326). Oslo: Cappelen Damm.

Salmon, N. (2013). 'We just stick together': How disabled teens negotiate stigma to create lasting friendship. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(4), 347–358.
doi:10.1111/j. 1365-2788.2012.0154.x

- Schalock, R. L. (2004). The concept of quality of life: what we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), 203-216.
- Sigstad, H. M. H. (2016). Significance of friendship for quality of life in adolescents with mild intellectual disability: A parental perspective. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 41(4), 289-298. doi:10.3109/13668250.2016.1200018
- Sigstad, H. M. H. (2017). Qualities in friendship - Within an outside perspective – Definitions expressed by adolescents with mild intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 21, 20-39. doi:10.1177/1744629516631682.
- Siperstein, G. N., Leffert, J. S. & Wenz-Gross, M. (1997). The quality of friendships between children with and without learning problems. *American Journal of Mental retardation*, 102(2), 111-125.
- Tipton, L. A., Christensen, L., & Blacher, J. (2013). Friendship quality in adolescents with and without an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26, 522–532. doi:10.1111/jar.12051
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tøssebro, J. (2014). Trender i utviklingshemmedes levekår og deltakelse. I K. E. Ellingsen (Red), *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 52-83). Oslo: Universitetsforlaget.
- Valenti-Hein, D. & Choinski, C. (2007). Relationships and sexuality in adolescence and young adulthood. I A. Carr, G. O'Reilly, P. Noonan Walsh, & J. McEvoy (Red.), *The handbook of Intellectual Disability and Clinical Psychology Practice* (s. 729-755). New York: Routledge.
- Webster, A. A. & Carter, M. (2013). Mutual liking, enjoyment, and shared interactions in the closest relationships between children with developmental disabilities and peers in inclusive school settings. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 25, 373–393. doi:10.1007/s10882-012-9319-8
- Wiener, J. & Tardif, C.Y. (2004). Social and emotional functioning of children with learning disabilities: does special education placement make a difference? *Learning*

Disabilities Research and Practice, 19(1), 20-32.

doi:10.1111/j.1540-5826.2004.00086.x

Woodill, G., Renwick, R., Brown, I. & Raphael, D. (1994). Being, Belonging, Becoming: An approach to the Quality of Life of Persons with Developmental Disabilities. I D. Goode (Red). *Quality of life for persons with disabilities:international perspectives and issues* (s. 57-74). Cambridge. Brookline Books.

World Health Organization (2016). *International statistical classification of diseases and related health problems* (10th rev., Version 2016). Hentet 3. januar 2019 fra <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en#/F70-F79>

Vedlegg 1: NSD-godkjenning

NSD Personvern

24.01.2019 15:22

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 712079 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjema med vedlegg 24.1.2019 samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger samt særlige kategorier av personopplysninger om helseforhold frem til 31.5.2019.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om - lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de

registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet. Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Lasse Raa Tlf. personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vennskap og livskvalitet i et forskningsprosjekt

7/2-2019

Mitt navn er Elisabeth Grobøl Østmoen og jeg holder på med et masterprosjekt ved Institutt for Spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo. Prosjektet har som formål å undersøke vennskapets betydning for at ungdommer med lett utviklingshemming skal ha det bra, sett ut fra fedres perspektiv. Du er invitert til å delta i dette prosjektet fordi du er far til en ungdom med lett utviklingshemming. Dette er en henvendelse som går ut til fedre til ungdommer med lett utviklingshemming i Østlandsområdet.

Undersøkelsen vil bli gjennomført ved intervju, som vil vare i 45-60 minutter. Intervjuene kan gjennomføres etter nærmere avtale, gjerne hjemme hos deg dersom det er ønskelig.

Intervjuene vil bli gjennomført ved bruk av båndopptaker, og opptaket vil bli slettet, så snart prosjektet er avsluttet 31.05.2019.

Alle personopplysninger i dette prosjektet vil bli behandlet konfidensielt, og det vil kun være jeg og min veileder som vil ha tilgang til data som samles inn. Datamaterialet vil bli oppbevart på PC som vil være beskyttet med brukernavn og passord. Du som deltaker eller ditt barn vil ikke kunne kjennes igjen og alle opplysningene vil bli anonymisert.

Det er frivillig å delta i denne studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten grunn. Hvis du velger å trekke deg, vil alle opplysninger og data om deg bli anonymisert og slettet.

Dine rettigheter:

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og

- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg? Vi behandler opplysninger basert på ditt samtykke.

Dersom du har spørsmål om dette prosjektet kan du ta kontakt med meg på mail:

elisost@student.uv.uio.no og på telefon: 97 97 05 32. Min veileder, Hanne Marie Høybråten Sigstad kan kontaktes på mail: h.m.h.sigstad@isp.uio.no og på telefon: 22 85 81 27.

Personvernombud ved Universitetet i Oslo er Maren Magnus Voll, hun kan kontaktes på mail: personvernombud@uio.no

Dersom du ønsker å delta i dette prosjektet og vil delta på intervju så kan du signere på vedlagte samtykkeerklæring og levere til undertegnede innen 19/2-2019. Denne studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD – Norsk Senter for Forskningsdata.

Med vennlig hilsen Elisabeth Grobøl Østmoen

Samtykke til deltakelse i prosjektet

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet *Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv*. Jeg ønsker å delta i dette prosjektet. Jeg er klar over at jeg når som helst kan trekke meg fra prosjektet uten å oppgi noen grunn.

Navn:

Dato:

Telefon:

Vedlegg 3: Informasjonsskriv PPT

Elisabeth Grobøl Østmoen

Svennebyveien 123

2120 SAGSTUA

10/1-2019

Forespørsel om å bidra til deltakelse i studien «Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv».

Viser til mailkontakt hvor det ble forespurt om formidling av informasjon til informanter og det ble gitt kort informasjon om studien. Takk for positivt svar om å videreformidle informasjon til fedre til ungdommer med lett utviklingshemming i ungdomsskole og videregående skole. Jeg sender her en formell henvendelse med mer utfyllende informasjon om studien. Vedlagt finner du informasjonsskriv og samtykkeerklæring til fedrene. Her følger litt praktisk informasjon om hva det vil innebære for deg av arbeid å bidra til deltakelse.

Jeg er masterstudent i spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og arbeider nå med den avsluttende masteroppgaven. Formålet med denne undersøkelsen er å undersøke vennskapets betydning for at ungdommer med lett utviklingshemming skal ha det bra, sett ut fra fedres perspektiv. Tittelen på oppgaven er «Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv». Jeg ønsker derfor at du sender denne vedlagte forespørsel og samtykkeerklæring til fedre til elever med lett utviklingshemming i ungdomsskole og videregående skole ut ifra følgende kriterier:

1. Barnet har diagnosen lett utviklingshemming, ut ifra ICD-10.
2. Barnet har tilhørighet til en ordinær ungdomsskole eller videregående skole, enten i en spesialgruppe eller en ordinær klasse.
3. Barnet har en eller flere venner.
4. Fedrene er bosatt på Østlandet.

Dersom du har spørsmål eller noe er uklart så ta kontakt med meg på telefon: 97 97 05 32 eller mail: elisost@student.uv.uio.no

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Elisabeth Grobøl Østmoen

Vedlegg 4: Intervjuguide

Arbeidstittel

«Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv».
En kvalitativ intervjuundersøkelse av fedre til ungdommer med lett utviklingshemming.

Informasjon om prosjektet:

- Presentasjon av prosjektet og meg.
- Informasjon om anonymisering, konfidensialitet og om retten til å trekke seg.
- Informasjon om hva som skal skje med lydopptak og datamaterialet.
- Eventuelle spørsmål fra informantene før oppstart av intervju.

HOVEDTEMA	Undertema og spørsmål
Bakgrunnsinformasjon, innledende spørsmål	Om barnet, bakgrunn <ul style="list-style-type: none">• Hvis du skulle beskrive ditt barn til en som ikke kjenner det, hva ville du si da?• Ta utgangspunkt i en konkret vennerelasjon.• Kan du kort beskrive dette vennskapet?<ul style="list-style-type: none">- alder, kjønn, hvordan ble de kjent?- hvor lenge har vennskapet vart?- har vennen også en utviklingshemming?• Hva pleier de å gjøre sammen? Aktiviteter. Beskrive.
Karakteristikker ved vennskap	Gjensidig preferanse/glede, samhandling <p><i>Samhandling</i></p> <p>1) Har ditt barn og hans/hennes venn noen felles interesser? Beskriv.</p> <p><i>Aktiviteter</i></p> <p>2) Hvor ofte er de sammen?</p>

- 3) Hvem er det som tar initiativ til å være sammen?
- Barna selv eller foreldrene?

Preferanse

- 4) Kan du si noe om hvordan barnet ditt viser at han/hun ønsker å være sammen med vennen sin?
- 5) Opplever du at dette er gjensidig? Vil du beskrive dette?
- 6) Ut ifra din oppfatning, opplever du at ditt barn og vennen begge velger hverandre som en bestevenn? På hvilken måte?

Glede

- 7) På hvilken måte ser du at din sønn/datter har glede av å være sammen med den andre?
- 8) Kan du beskrive på hvilken måte denne gleden uttrykkes når de er sammen?

Likeverd

- 9) I hvilken grad opplever du at ditt barn og vennen har en form for gjensidighet når de er sammen? Beskriv, begrunn.
- 10) Hvem er det som bestemmer i relasjonen?
- 11) Ut ifra din oppfatning, hva kjennetegner denne relasjonen? Utdype.

Tilleggs kommentarer/nye temaer:

	<p>Nærhet/intimitet</p> <p><i>Lojalitet</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Ut ifra din oppfatning, har du inntrykk av at ditt barn har en opplevelse av å være viktig for sin venn? Beskriv. 2) Hvordan viser barnet ditt at vennen er viktig for han/henne? 3) Kan du si noe om hvordan viser de at de er viktige for hverandre når de er sammen? Utdype. <p><i>Følelsesmessig støtte og hjelp</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 4) Ut ifra din oppfatning, er de til hjelp og støtte for hverandre? På hvilken måte? Har du noen eksempler? 5) På hvilken måte viser de omsorg for hverandre når de er sammen? 6) Ut ifra din oppfatning, opplever du at ditt barn føler seg forstått av sin venn? På hvilken måte? Utdype. <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
	<p>Sikkerhet</p> <p><i>Konflikter/trygghet</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Hender det at barnet ditt og vennen er uenige eller har en konflikt? 2) Ut ifra din oppfatning, tør de å ha en konflikt dersom de er uenige om noe?

	<p>3) Dersom de har en konflikt, på hvilken måte løser de dette?</p> <p>4) Ut ifra din oppfatning, opplever du at dette vennskapet tåler uenigheter og konflikter? Utdype.</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
	<p>Hjelp</p> <p><i>Behov/beskyttelse</i></p> <p>1) Ut fra din oppfatning, tror du barnet ditt opplever at han/hun kan gå til sin venn dersom han/hun trenger det?</p>
<p>Fars rolle</p>	<p>Opprettholding av vennskap</p> <p><i>Tilrettelegging</i></p> <p>1) Trenger de noen form for tilrettelegging for å være sammen? På hvilken måte?</p> <p>2) Hvordan følger du opp dette vennskapet?</p> <p><i>Støtte</i></p> <p>3) Når det gjelder nåtiden, opplever du at ditt barn trenger hjelp og støtte fra deg for å holde på og vedlikeholde vennskapet? På hvilken måte? Utdype.</p> <p>4) Når du tenker på tiden fremover, er det noe du tenker det er spesielt viktig at du bidrar med for at ditt barn skal opprettholde dette vennskapet fremover/over tid? Utdype.</p>

	<p>5) Jeg har i dette prosjektet valgt fars perspektiv, opplever du at det er noen forskjell på hva du og mor bidrar med når det gjelder hjelp og støtte?</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
<p>Vennskapets betydning for livskvalitet</p>	<p>Psykisk velvære</p> <p><i>Tilfredshet/glede</i></p> <p>1) Hvordan opplever du at dette vennskapet har betydning for at ditt barn er glad og tilfreds?</p> <p>2) Kan du si noe om hva det er ved denne vennerelasjonen du tror har størst betydning for at ditt barn skal være glad? Utdype.</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
	<p>Sosial inkludering</p> <p><i>Fellesskap</i></p> <p>1) Tror du at dette vennskapet er med å gjøre det slik at han/hun føler seg mer akseptert i et sosialt fellesskap? På hvilken måte? Utdype.</p> <p>2) På hvilken måte tror du dette vennskapet er med på å gjøre det lettere å være med i et sosialt fellesskap? Utdype.</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>

	<p>Emosjonelt velvære</p> <p><i>Selvtillit</i></p> <p>1) Ut ifra din oppfatning: opplever du at vennskapet har betydning for ditt barns selvtillit? På hvilken måte? Utdype.</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
	<p>Livskvalitet for barnet - i fremtiden</p> <p>1) Hva tenker du om tiden fremover, hvilken betydning tror du at dette vennskapet har å si for at ditt barn skal ha det bra i fremtiden? Utdype.</p> <p>2) Hvilke egenskaper eller ting ved vennskapet tror du er viktigst for ditt barn og for at han/hun skal ha det bra i fremtiden? Utdype.</p> <p>3) Er det andre ting du tenker på som viktige for at ditt barn skal ha det bra? Utdype.</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
	<p>Livskvalitet som forelder – nå og i fremtiden</p> <p>1) Hvilken betydning har det for deg at ditt barn har et godt vennskap? Utdype.</p>

	<p>2) Når du tenker fremover, hvilken betydning har det for deg at ditt barn er i stand til å etablere og ta vare på vennskap?</p> <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>
<p>Oppsummering og avslutning</p>	<p>Avslutning</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Oppsummering av intervjuet/temaene. 2) Er det noe annet du har tenkt på underveis som du gjerne skulle ha sagt? 3) Har du noen spørsmål før vi avrunder? <p>Tilleggs kommentarer/nye temaer:</p>

Tusen takk for at du stilte opp på intervju.

Vedlegg 5: Signert

Datahåndteringsprosedyre

- Hvis data skal stilles til disposisjon for videre bruk, må de overføres til NSD eller andre tjenester som har lagringstilbud for forskningsdata. Nødvendige metadata og tilleggsinformasjon må også legges til.

Signerte bekreftelser på gjennomført prosedyre

TRINN	Dato	Signatur student	Signatur veileder
Trinn 1-4: Data er klassifisert, samtykkeskjema er utarbeidet, datahåndteringsplan er utarbeidet og melding til personombud er kvittert	7.03. 19	Eisebeth Østmoen	Janne Marie Føybråten Sigstad
Trinn 5-7: Innsamling og lagring er foretatt i henhold til gjeldende rutiner	7.03. 19	Eisebeth Østmoen	Janne Marie Føybråten Sigstad
Trinn 8-9: Anonymisering og sletting av data er utført eller data er klarert for fortsatt lagring til bruk av andre	23/5 19	Eisebeth Østmoen	Janne Marie Føybråten Sigstad

Vedlegg 6: Identifikasjon av data

Identifikasjon av data og informasjon for prosjektet

«Vennskap og livskvalitet hos ungdommer med lett utviklingshemming. Et fedreperspektiv»

Våren 2019

Student: Elisabeth Grobøl Østmoen

Kildedata	Klassifisering
Pensumbøker SPED 4600	
Fagbøker fra biblioteket	
Fagfellevurderte artikler med lisens Uio/Oria	
Websider (eks. ICD-10)	
Forskningsdata	
Arbeidsdokument for masteroppgaven	
Personopplysninger – Opplysninger om informantenes bosted, navn på barna, alder, kjønn, skole, klassetrinn	
Lydopptak ved intervju	
Observasjonsnotater (kodenøkkel)	
Transkripsjon (NVivo, dokumenter med kodenøkkel)	
Innholdskoding (Nvivo, dokumenter med kodenøkkel)	
Memos (NVivo, dokumenter med kodenøkkel)	
Teoretisk tolkning av datamaterialet (NVivo, dokumenter med kodenøkkel)	